

Универзитет у Београду – Правни факултет

БЕОГРАД 2023 • ГОДИНА IV • БРОЈ 2 • стр. 1–183

ВЕСНИК ПРАВНЕ ИСТОРИЈЕ

HERALD OF LEGAL HISTORY

UDC 34(091)

ISSN (Штампано изд.) 2738-0955

ISSN (Online) 2738-0963

Назив часописа:

Весник љравне историје

Часопис излази два пута годишње

Главни уредник:

доц. др Нина Кршљанин

Заменик љавној уредника:

Ђорђе Степић

Сљуденијска редакција:

Ђорђе Гојковић, Симо Илић, Реља Јарковачки, Душан Јовић, Маша Марковић, Ђурђина Радић

Издавач:

Универзитет у Београду – Правни факултет

Лекљура:

Марија Срдновић

Љиљана Јанковић

Технички уредник:

Ирена Ђаковић

Дизајн корица:

Лазар Лапац

Слој и љрелом:

Досије студио, Београд

Шљампа:

Донат граф, Београд

Journal title:

Herald of Legal History

The journal has two issues per year

Editor-in-chief:

Ass. Prof. Dr Nina Kršljanin

Deputy editor-in-chief:

Đorđe Stepić

Student editorial board:

Đorđe Gojković, Simo Ilić, Relja Jarkovački, Dušan Jović, Maša Marković,
Đurđina Radić

Publisher:

University of Belgrade Faculty of Law

Proofreading:

Marija Srndović

Ljiljana Janković

Technical editor:

Irena Đaković

Cover design:

Lazar Lapac

Prepress:

Dosije Studio, Belgrade

Printing:

Donat graf, Belgrade

САДРЖАЈ

Чланци

Matteo CRISTINELLI

- Principes Qui Delatores Non Castigat, Irritat.
Accusatores and Delatores in the Early Principate
between Law and Politics 9

Лазар Н. БОГДАНОВИЋ

- Рад на кодификацији кривичног права у
Кнежевини Србији од 1828. до 1860. године 48

Душан Б. ЈОВИЋ

- Насилнички криминалитет и кривичне санкције
у Краљевини Југославији 76

Јејор КРАМАРЕНКО

- Смртна казна у Русији од Октобарске револуције
до почетка 21. века 107

Студентски преводи

Фредерик Паркер ВОЛТОН,

превела Марија СТЕВИЋ

- Историјскоправна школа и трансплантација права 124

Интервјуи

Уна ПОЛОЈАС STUPAR

- Interview: Professor Dr Antonio Saccoccio 144

TABLE OF CONTENTS

Articles

Maїeo КРИСТИНЕЛИ

- Principes qui delatores non castigat, irritat.
Акузатори и делатори у раном принципату
између права и политике 9

Lazar N. BOGDANOVIĆ

- Work on the Codification of Criminal Law
in the Principality of Serbia From 1828 to 1860..... 48

Dušan B. JOVIĆ

- Violent Crimes and Criminal Sanctions
in the Kingdom of Yugoslavia..... 76

Jegor KRAMARENKO

- Death Penalty in Russia since the October Revolution
until the beginning of the 21st century 107

Student translations

Frederick Parker WALTON,
translated by Marija STEVIĆ

- The Historical School of Jurisprudence and
Transplantations of Law 124

Interviews

Уна ПОЛОЈАЦ СТУПАР

- Интервју: проф. др Антонио Сакочо..... 144

Извештаји с дешавања

Борђе СТЕПИЋ

Извештај са конференције: „Социјалистичко право
у Југославији 1945–1990.”..... 151

Позиви и најаве

Iustoria 2024..... 164

Конкурс за награду Алан Вотсон 168

Упутство за ауторе 170

Event reports

Dorđe STEPIC

Report from the conference „Socialist law
in Yugoslavia 1945-1990” 151

Announcements and calls for papers

Iustoria 2024..... 165

The Alan Watson Prize Essay Contest..... 169

Instructions for authors..... 171

Matteo CRISTINELLI, PhD*

PRINCEPS QUI DELATORES
NON CASTIGAT, IRRITAT.
ACCUSATORES AND DELATORES IN THE EARLY
PRINCIPATE BETWEEN LAW AND POLITICS

This paper aims at giving an overview of the different, and usually conflicting, actions taken by the emperors at the time of the Principate until Trajan to approach the sets of problems connected to the judicial activities of the criminal and fiscal 'delatores'. Their activities were an essential part of the imperial ruling system in the early Principate, striking the political opponents of the emperors and contributing consistent revenues to the public purse, yet they were generally despised by the public. This conundrum forced each emperor to find a balance between the need to confront the negative consequences of the delatores' activities to ensure the support of the public and the necessity not to hinder their outreach excessively, thereby prompting the adoption of different kinds of measures, both on a political and a legal level.

Keywords: *Roman criminal law. – Delator. – Calumnia. – Tergiversatio. – Senatus consultum Turpillianum.*

* *Dottore di ricerca (Ph.D.) in Studi Giuridici Comparati ed Europei (Comparative and European Legal Studies) at the Faculty of Law of the University of Trento, matteo.cristinelli@unitn.it.*

This essay is an expanded version of the presentation given at the *Iustoria 2023: Law and Punishment* conference, which was held from 23 to 25 March at the University of Belgrade Faculty of Law. I wish to express my gratitude to the organisers of the conference for allowing me to speak, albeit I was not able to be there in person.

1. In order to fully comprehend the extent of this topic, it's necessary to look at some of the characteristics of the structure of the criminal trials in front of the *quaestiones perpetuae*, the standing jury courts upon which rested the administration of criminal justice at the end of the Roman Republic.¹ It must be pointed out that in the trials in front of the *quaestiones*, there was nothing close to a modern system of public prosecution, with public officials tasked with the duty of filing charges against the alleged culprits. It was the responsibility of a private citizen, acting as a representative of the *civitas*, to formally bring charges against someone who was deemed to have committed a crime.² Once he was given the permission to prosecute by the magistrate and the name of the suspect culprit was inserted in the list of the accused (*nomen reorum*),³ the trial could begin. The accuser, or *nominis delator*,⁴ was not regarded as a mere informant but actually took part in the criminal trial, tasked with numerous responsibilities that he was obliged to fulfil in order to allow the jurors to render judgement. Indeed, the absence of a public law enforcement agency entrusted with the assignment of searching for evidence meant that this task also pertained to the accuser, who was then responsible for presenting the case in front of the *quaestio*.⁵

1 For an overview on the *quaestiones perpetuae*, their history and the procedural rules of those kind of trials until the end of the Republic, see Wolfgang Kunkel, v. «Quaestio», *PWRE XIV*, 1963, 720 ff., Olivia Robinson, *The Criminal Law of Ancient Rome*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1995, 2 ff.; Bernardo Santalucia, *Diritto e processo penale nell'antica Roma*, Giuffrè, Milano 1998², 103 ff.

2 See Th. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1961, 366–357 (reprint of the original 1899 edition); Giovanni Pugliese, “Processo privato e processo pubblico”, Id., *Scritti giuridici scelti*, 1, Jovene, Napoli 1985, 17; B. Santalucia, *Diritto e processo penale*, 165.

3 See Th. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, 382–383; Moriz Wlassak, *Anklage und Streitbefestigung im Kriminalrecht der Römer*, Hölder, Wien 1917, 8 ff. (on the importance of this work for the studies of Roman criminal law, see also Tommaso Beggio, “A obra centenária: Moriz Wlassak, Anklage und Streitbefestigung im Kriminalrecht der Römer”, *Interpretatio Prudentium* 2, 2017, 17 ff.); B. Santalucia, *Diritto e processo penale*, 169.

4 In the sources, the term *delator* was used interchangeably to describe a private citizen who voluntarily took upon himself the role of accuser in criminal trials, or the equivalent role in fiscal trials of the *vindicatio caducorum*: see Tullio Spagnuolo Vigorita, *Exsecranda perniciēs: delatori e fisco nell'età di Costantino*, Jovene, Napoli 1984, 48 ff. The polysemy of the term makes it difficult to distinguish when the sources are referring to a criminal accuser, a fiscal *delator*, or both.

5 See Olivia Robinson, “Roman Law: reality and context. The role of delators”, Richard Gamauf (Hrsg.), *Festschrift für Herbert Hausmaninger zum 70. Geburtstag*, Manz, Wien 2006, 256; Richard Gamauf, “Zu den Rechtsfolgen der abolitio in klassischen römischen Recht”, Kaja Harter-Uibopuu, Fritz Mitthof (Hrsg.), *Vergeben und Vergessen? Amnestie in der Antike. Beiträge zum 1. Internationalen Wiener Kolloquium zur antiken Rechtsgeschichte, 27.-28.10.2008*, Holzhausen, Wien 2013, 316–317.

2. The private citizen did not have the legal duty to present an *accusatio* if he learned that a crime was committed, nor if he had directly witnessed it, not even if he was a victim of it. This system operated exclusively on a voluntary basis, even though it was an essential component in carrying out one of the fundamental functions of every state, to ensure that the criminals were held accountable for their actions. To ensure the uninterrupted functioning of the criminal judiciary system, the *leges iudiciorum publicorum* usually provided some form of award for the accusers who successfully managed to convict the indicted person.⁶

The importance of the activity performed by the accusers for the *civitas* is clearly stated by Cicero. In a passage of his defence of Sextus Roscius, the orator gives a generally positive assessment of the role of the accusers:

Cic., *S. Rosc.* 55-56: [55] (...) *Accusatores multos esse in civitate utile est, ut metu contineatur audacia; verum tamen hoc ita est utile, ut ne plane illudamur ab accusatoribus. Innocens est quispiam, verum tamen, quamquam abest a culpa, suspicione tamen non caret; tametsi miserum est, tamen ei, qui hunc accuset, possim aliquo modo ignoscere. Cum enim aliquid habeat, quod possit criminose ac suspiciose dicere, aperte ludificari et calumniari sciens non videatur.* [56] *Quare facile omnes patimur esse quam plurimos accusatores, quod innocens, si accusatus sit, absolvi potest, nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest; utilius est autem absolvi innocentem quam nocentem causam non dicere.* (...)

[55] (...) It is a useful thing that there should be a number of accusers in the State, so that audacity may be held in check by fear, but only on condition that they do not openly play the fool with us. So-and-so is innocent; but although he is free from guilt, he is not free from suspicion. Although it is a misfortune for him, still, I could to a certain extent pardon one who accuses him. For since the accuser is able to state something to incriminate the accused and create suspicion against him, he may not appear to be openly fooling us or knowingly slandering us. [56] This is the reason why we are all ready to allow that there should be as many accusers as possible, because an innocent man, if he is accused, can be acquitted, and one who is guilty, unless he is accused, cannot be condemned; but it is more serviceable that an innocent man should be acquitted than that a guilty man should not be brought to trial (...).

Cicero says that it is a good thing that the state has a lot of accusers, since their presence has a two-fold effect. On one hand, their activity is essential to convict those who have broken the law, since the *nocens* could

6 See also Carlo Venturini, *Studi sul crimen repetundarum nell'età repubblicana*, Giuffrè, Milano 1979, 33 ff.; Giorgio Luraschi, "Il *praemium* nell'esperienza giuridica romana", *Studi in onore di Arnaldo Biscardi*, 4, Istituto Editoriale Cisalpino-La Goliardica, Milano 1983, 270 ff.; Pietro Cerami, "Accusatores populares, delatores, indices. Tipologia dei «collaboratori di giustizia» nell'antica Roma", *Index* 26, 1998, 120 ff.

not be found guilty and punished without someone who accuses him (*nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest*). On the other hand, they also have a deterrent effect, as the fear that anyone can be accused of committing a crime (*innocens est quispiam, verum tamen, quamquam abest a culpa, suspicione tamen non caret*) would keep potential criminals from realising their unlawful schemes (*ut metu contineatur audacia*).⁷

However, the positive judgement of the *accusatores* by the then mostly unknown Cicero is not free from criticism, as testified by the prosecution of his argument:

Cic., *S. Rosc.* 56-57: [56] (...) *Anseribus cibaria publice locantur et canes aluntur in Capitolio ut significant si fures venerint. At fures internoscere non possunt, significant tamen si qui noctu in Capitolium venerint, et quia id est suspiciosum, tametsi bestiae sunt, tamen in eam partem potius peccant quae est cautior. Quodsi luce quoque canes latrent, cum deos salutatum aliqui venerint, opinor, iis crura suffringantur, quod acres sint etiam tum cum suspicio nulla sit. [57] Simillima est accusatorum ratio. Alii vestrum anseres sunt, qui tantum modo clamant, nocere non possunt, alii canes, qui et latrare et mordere possunt. Cibaria vobis praebere videmus; vos autem maxime debetis in eos impetum facere qui merentur. Hoc populo gratissimum est. Deinde, si voletis, etiam tum cum veri simile erit aliquem commisisse, in suspicione latratote; id quoque concedi potest. Sin autem sic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidisse neque dicere possitis aut quare aut quo modo, ac tantum modo sine suspicione latrabitis, crura quidem vobis nemo suffringet, sed, si ego hos bene novi, litteram illam cui vos usque eo inimici estis ut etiam Kal. omnis oderitis, ita vehementer ad caput adfigent, ut postea neminem alium nisi fortunas vestras accusare possitis.*

[56] (...) The food for the geese of the Capitol is contracted for at the public expense, and dogs are kept there, to give the alarm in case thieves should break in. Certainly they cannot distinguish thieves from others, yet they give the alarm if any persons enter the Capitol by night, because this looks suspicious, and although they are merely animals, if they make a mistake, it is rather on the side of caution. But if the dogs should bark by daylight as well, when people come to worship the gods, I imagine they would have their legs broken, for being on the alert even at a time when there is no room for suspicion. [57] It is just the same in the case of the accusers. Some of you are geese, who only cackle but cannot do any harm, others are dogs, who can both bark and bite. We take care that food is provided for you, but

7 On this passage of Cicero, see also Emilio Costa, *Cicerone giureconsulto*, 2, L'Erma di Bretschneider, Roma 1964, 76 ff.; Giuseppe Provera, *La vindictio caducorum. Contributo allo studio del processo fiscale romano*, Giappichelli, Torino 1964, 16 fn. 10; Yann Rivière, *Les délateurs sous l'Empire romain*, École Française de Rome, Roma 2002, 65 ff.; O. Robinson, "The role of delators", 260; Fabio Botta, "Ancora in tema di *causae accusationis* e *calumnia* nel processo per *quaestiones*", *Archivio Giuridico online* 2, 2023, 22 ff.

you ought especially to attack those who deserve it; this is most agreeable to the people. Next, when there is a probability that someone has committed a crime, if you have any suspicions, you may bark, if you like; that also is permissible. But if you act in such a manner as to endeavour to prove that a son has murdered his father, without being able to say why or how, if you only bark when there is no cause for suspicion, certainly your legs will not be broken, but, if I know these gentlemen well, they will brand your forehead with that letter, which is so odious to you accusers that you even hate all the Kalends, so deeply that in future you will have no one to accuse but your own ill-luck.

The orator employs a long metaphor in which the activity of the accusers is compared to that of the geese⁸ and the watchdogs⁹ of the Capitol hill. These animals were used to keep watch against theft; hence they were fed at public expense. Their role was to report the presence of anyone who should wander around by night, regardless of whether the person was simply a passer-by or a real thief, since roaming in the middle of the night at the top of the hill was per se a suspicious activity and therefore to be reported. If the person had no malicious intent, the animals should not be blamed, as they were merely overzealous. Yet, if the dogs were to bark at people that were walking up the hill to honour the gods in the middle of the day, they should be punished harshly, since the animals were hostile without any reason to be so.

Cicero then addresses directly Erucius, the accuser of Roscius, stating that the activity of the accusers should be treated similarly. He says that, as in the case of the sacred geese, the State provides food to them,¹⁰ hinting at the prizes promised in the *leges iudiciorum publicorum* to the victorious *delatores*, but that their activity must first and foremost be directed against those who deserve it, the blatant criminals. Only after having dealt with these can they start blaming those who were only suspected of committing a crime. In any case, they should not be allowed to accuse someone without any grounds, otherwise they should be punished. Since *delatores* were not dogs, their legs could not be broken,¹¹ but they should be branded as *calumniators*.

8 The goose was an animal sacred to Juno and the Romans believed that it had an innate aptitude for watchfulness, as proved by the well-known episode of the sacred geese of the goddess, in which the Romans guarding the Capitol were warned of the Gallic attack during the sack of Rome by Brennus: Liv. 5.47.3; Plin. *nat.* 10.51.

9 Later, the rhetorician Quintilian will speak of *canina eloquentia*, referring to those orators who resort to verbally abusing one's counterpart during a case: *inst.* 12.9.9.

10 The sustenance for the sacred geese was paid by the State and the relative invitation to tender was always the first one that the censors had to issue when they took office: Plin. *nat.* 10.51.

11 Here Cicero is hinting at the annual ceremony in which a dog was crucified to an elderberry cross, recalled also by Pliny the Elder (*nat.* 29.57). The dogs were deemed

3. This generally positive opinion of the accusers changed significantly within a few decades. The misuse of the *accusation* and, consequently, of the instrument of the criminal trial, already quite widespread during the late Republic, became a common practice throughout the early Principate. Referring the infamous case of the *Vibii Sereni*, father and son, Tacitus declared:

Tac. *ann.* 4.30: (...) *Et quia Cornutus sua manu ceciderat, actum de praemiis accusatorum abolendis, si quis maiestatis postulatus ante perfectum iudicium se ipse vita privavisset. Ibatique in eam sententiam, ni durius contraque morem suum palam pro accusatoribus Caesar inritas leges, rem publicam in praecipiti conquestus esset: subverterent potius iura quam custodes eorum amoverent. Sic delatores, genus hominum publico exitio repertum et ne poenis quidem umquam satis coercitum, per praemia eliciebantur.*

(...) And since Cornutus had fallen by his own hand, a proposal was discussed that the accuser's reward should be forfeited whenever the defendant in a charge of treason had resorted to suicide before the completion of the trial. The resolution was on the point of being adopted, when the Caesar, with considerable asperity and unusual frankness, took the side of the accusers, complaining that the laws would be inoperative, the country on the edge of an abyss: they had better demolish the constitution than remove its custodians. Thus the informers, a breed invented for the national ruin and never adequately curbed even by penalties, were now lured into the field with rewards.

While the historian recalls Tiberius' positive opinion of the accusers as *custodes* of the laws of the State, Tacitus is very critical towards them and of the emperor's attitude towards them. He calls the accusers a kind of people created to destroy the commonwealth: they were not kept in check by the fear of the current penalties and, on the contrary, were lured by the desire for promised rewards, knowing very well that they were backed by the new imperial government.

4. This change of views was the consequence of a series of developments in the legal practice, mainly the reshaping of the *crimen maiestatis* and the appearance of people who put forth accusations on behalf of the various emperors, in exchange for political support and economic profit.¹² Additionally, the new marital legislation established by Augustus intro-

guilty of *proditio* because they did not warn the Romans when the Gauls tried to storm the Capitol.

12 On the evolution of the *crimen maiestatis* in the early Principate, see Richard A. Bauman, *Impietas in principem. A study of treason against the Roman emperor with special reference to the first century A.D.*, Beck, München 1974, *passim*; Giovanni Pugliese, "Linee generali dell'evoluzione del diritto penale pubblico durante il Principato", Id., *Scritti giuridici scelti 2*, Jovene, Napoli 1985, 681 ff; Lucia Fanizza, *Delatori e accusa-*

duced a new kind of fiscal procedure, with a framework patterned after the criminal trials of the *ordo*. In the *vindicatio caducorum*, the fiscal *delator*, similarly to the criminal accuser, acted on behalf of the public treasury to enforce the provisions of the *lex Iulia de maritandis ordinibus* and the *lex Papia Poppaea*. If victorious, the *delator* was rewarded with a part of the *bona* claimed by the treasury.¹³

Augustus' successors found themselves in a difficult position. They could not do without the activity carried out by the criminal and fiscal *delatores*, on one hand. Besides the fact that their intervention was necessary to fulfil a basic function of the Roman state, as it was during the Republic, the revenue their activities secured for the public treasury was deemed essential, especially since the economic boom produced by the conquest of Egypt waned by the end of Augustus' life.¹⁴ Furthermore, the criminal accusers rapidly became the main weapon used by the emperors to keep their political opponents (real or perceived) under control, and to strike them when needed.

On the other hand, the growing public hatred towards the *delatores* meant that an emperor could not simply endorse their activities, yet had to at least show disdain for them. This can be seen in an excerpt of Suetonius' recount of emperor Domitian's life:

Suet. *Dom.* 9.3: (...) *Fiscales calumnias magna calumniantium poena repressit, ferebaturque vox eius: "Princeps qui delatores non castigat, irritat"*.

(...) He checked false accusations designed for the profit of the privy purse and inflicted severe penalties on offenders; and a saying of his was current, that an emperor who does not punish informers hounds them on.

Domitian was referring to the fiscal *delatores*, but the rationale behind this reasoning could be extended also to the criminal accusers.¹⁵

tori. L'iniziativa nei processi di età imperiale, L'Erma di Bretschneider, Roma 1988, 16 ff.; B. Santalucia, *Diritto e processo penale*, 236 ff.

13 On the *leges Iuliae* about marriage, see Vincenzo Arangio-Ruiz, "La legislazione", Id., *Scritti di diritto romano* 3, Jovene, Napoli, 1977, 259 ff.; Riccardo Astolfi, *La lex Iulia et Papia*, CEDAM, Padova 1996⁴, *passim*; Tullio Spagnuolo Vigorita, *Casta domus. Un seminario sulla legislazione matrimoniale augustea*, Jovene, Napoli 2013³, 10 ff.; Filippo Bonin, *Intra legem Iuliam et Papiam. Die Entwicklung des augusteischen Eherechts im Spiegel der Rechtsquellenlehren der klassischen Zeit*, Cacucci editore, Bari 2020, 122 ff. and 165 ff.

14 See R. Astolfi, *La lex Iulia et Papia*, 337 ff. The fiscal aspects became the main purpose of the Augustan marital legislation only in a later period: see also T. Spagnuolo Vigorita, *Exsecranda pernicies*, 121 ff. As pointed out by Olivia Robinson (*Penal Practice and Penal Policy in Ancient Rome*, Routledge, London 2007, 63), the increasing number of the *delatores* was «an unintended result of Augustus' laws supporting marriage and the family».

15 The *irritat* in Domitian's motto usually refers to the activities of the *delatores* and the phrase is usually translated as "The emperor who does not chastise the *delatores*

5. The literary sources are full of accounts of misuses of criminal proceedings under the emperors of the Julio-Claudian dynasty.¹⁶ One notable example is the aforementioned case of Vibius Serenus, which occurred under Tiberius. Vibius Serenus was accused by his son, who was also called Vibius Serenus, of treason against the emperor in front of the Senate.¹⁷

Tac. ann. 4.28-30: [28] *Isdem consulibus miseriarum ac saevitiae exemplum atrox, reus pater, accusator filius (nomen utriusque Vibius Serenus) in senatum inducti sunt. Ab exilio retractus inlucieque ac squalore obsitus et tum catena vinctus peroranti filio pater comparatur. Adulescens multis munditiis, alacri vultu, structas principi insidias, missos in Galliam concitores belli index idem et testis dicebat, adnectebatque Caecilium Cornutum praetorium ministravisse pecuniam; qui taedio curarum, et quia periculum pro exitio habebatur, mortem in se festinavit. At contra reus nihil infracto animo obversus in filium quaterre vincla, vocare ultores deos ut sibi quidem redderent exilium ubi procul tali more ageret, filium autem quandoque supplicia sequerentur. adseverabatque innocentem Cornutum et falso exterritum; idque facile intellectu si proderentur alii: non enim se caedem principis et res novas uno socio cogitasse. [29] Tum accusator Cn. Lentulum et Seium Tuberonem nominat, magno pudore Caesaris, cum primores civitatis, intimi ipsius amici, Lentulus senectutis extremae, Tubero defecto corpore, tumultus hostilis et turbandae rei publicae accerserentur. Sed hi quidem statim exempti: in patrem ex servis quaesitum, et quaestio adversa accusatori fuit. Qui scelere vaecors, simul vulgi rumore territus, robur et saxum aut parricidarum poenas minitantium, cessit urbe. Ac retractus Ravenna exsequi accusationem adigitur, non occultante Tiberio vetus odium adversum exulem Serenum. Nam post damnatum Libonem missis ad Caesarem litteris exprobraverat suum tantum studium sine fructu fuisse, addideratque quaedam contumacius quam tutum apud auris superbas et offensionis proniores. Ea Caesar octo post annos rettulit, medium tempus varie arguens, etiam si tormenta pervicacia servorum contra evenissent. [30] Dicitis dein sententiis ut Serenus more maiorum puniretur, quo molliret invidiam, intercessit. Gallus Asinius cum Gyaro aut Donusa claudendum censeret, id quoque aspernatus est, egenam aquae utramque insulam referens dandosque vitae usus, cui vita concederetur. Ita Serenus Amorgum reportatur. Et quia Cornutus sua manu ceciderat, actum de praemiis accusatorum abolendis, si quis maiestatis postulatus ante perfectum iudicium se ipse vita privavisset. Ibuturque in eam sententiam, ni durius contraque morem suum palam pro accusatoribus Caesar inritas leges, rem publicam in praecipiti conquestus esset: subverterent potius iura quam custodes eorum amoverent. Sic delatores, genus*

arouses their activities”. However, the verb could also refer to the *princeps* itself: “The emperor who does not chastise the *delatores*, irks [the general opinion]”.

16 An overview on this phenomenon can be found in Fanizza, *Delatori e accusatori*, 13 ff. A brief summary of the *delatores* and their activities named in the literary sources until the end of Caracalla’s reign is portrayed in Rivière, *Les delateurs*, 501 ff.

17 On Vibius Serenus’ trial, see also Andreas Schilling, *Poena extraordinaria. Zur Strafzumessung in der frühen Kaiserzeit*, Duncker & Humblot, Berlin 2010, 153 ff.

hominum publico exitio repertum et ne poenis quidem umquam satis coercitum, per praemia eliciebantur.

[28] In the same consulate, as an appalling example of the miseries and heartlessness of the age, there appeared before the senate a father as defendant and a son as prosecutor, each bearing the name of Vibius Serenus. The father, haled back from exile, a mass of filth and rags, and now in irons, stood pitted against the invective of his son: the youth, a highly elegant figure with a cheerful countenance, informer at once and witness, told his tale of treason plotted against the sovereign and missionaries of rebellion sent over to Gaul; adding that the funds had been supplied by the ex-praetor, Caecilius Cornutus. Cornutus, as he was weary of his anxieties and risk was considered tantamount to ruin, lost no time in making away with himself. The prisoner on the other hand, with a spirit totally unbroken, faced his son, clanked his chains, and called upon the avenging gods: for himself, let them give him back his exile, where he could live remote from these fashions; as for his son, let retribution attend him in its own time! He insisted that Cornutus was guiltless, the victim of an unfounded panic, and that the fact would be patent if other names were divulged: for certainly he himself had not contemplated murder of the emperor and revolution with a solitary ally! [29] The accuser then named Gnaeus Lentulus and Seius Tubero, greatly to the discomfiture of the Caesar, who found two most prominent nobles, close friends of his own, the former far advanced in years, the latter in failing health, charged with armed rebellion and conspiracy against the peace of the realm, These, however, were at once exempted: against the father resort was had to examination of his slaves under torture – an examination which proved adverse to the prosecutor; who, maddened by his crime and terrified also by the comments of the multitude, threatening him with the dungeon and the rock or the penalties of parricide, left Rome. He was dragged back from Ravenna and forced to proceed with his accusation, Tiberius making no effort to disguise his old rancour against the exile. For, after the condemnation of Libo, Serenus had written to the emperor, complaining that his zeal alone had gone without reward, and concluding with certain expressions too defiant to be safely addressed to that proud and lightly offended ear. To this grievance the Caesar harked back after eight years; finding in the interval materials for a variety of charges, even though, through the obduracy of the slaves, the torture had disappointed expectations. [30] When members then expressed the view that Serenus should be punished according to ancestral custom, he sought to mitigate the odium by interposing his veto. A motion of Asinius Gallus, that the prisoner should be confined in Gyarus or Donusa, he also negatived: both islands, he reminded him, were waterless, and, if you granted a man his life, you must also allow him the means of living. Serenus was, therefore, shipped back to Amorgus. And since Cornutus had fallen by his own hand, a proposal was discussed that the accuser's reward should be forfeited whenever the defendant in a charge of treason had resorted to suicide before the completion of the trial. The resolution was on the point of being adopted, when the Caesar, with considerable asperity and unusual

frankness, took the side of the accusers, complaining that the laws would be inoperative, the country on the edge of an abyss: they had better demolish the constitution than remove its custodians. Thus the informers, a breed invented for the national ruin and never adequately curbed even by penalties, were now lured into the field with rewards.

The son accused the father of having plotted a rebellion in Gallia against Tiberius, pointing also at the ex-praetor Caecilius Cornutus as a co-conspirator. Afraid of taking his chances in a criminal trial in front of the Senate, since an accusation of *maiestas* was very difficult to repel, Cornutus took his own life. The fearless Vibius Serenus Sr fought back, declaring his and Cornutus' innocence, since no man could organize a plot against the emperor with only one accomplice. Caught by surprise, the accuser found himself in a tight spot. He tried to implicate in the plot two prominent political figures and friends of Tiberius, Gnaeus Cornelius Lentulus and Lucius Seius Tubero, yet they were quickly exculpated: the first was very old, and the second was gravely ill. The questioning under torture of the slaves of Serenus' father led to nothing of relevance.

At this point, it was clear that the charge of *maiestas* was completely made up, probably fabricated by the son as a quick way to gain prestige in the eyes of the emperor. He considered his father as an easy prey, since he was perceived as a political opponent by Tiberius, and he had already been convicted for *vis publica* and exiled. The position of the accuser was very tenuous: with no evidence of the alleged crime and the public opinion threatening him with death, Vibius Serenus Jr fled Rome and found shelter in Ravenna. The emperor commanded him to return to the city of Rome and compelled Vibius Serenus to carry on with the trial. The natural outcome of the trial would have been the acquittal of the father and the conviction for *calumnia* of the accuser according to the provisions of the *lex Remmia de calumniatoribus*. Despite this, the hatred of the emperor against Vibius Serenus Sr was not over: the indicted was deemed guilty of some other minor charges, but was allowed to return to the island where he was detained. The accuser was not punished for his slanderous charges and was probably rewarded, since Tiberius repelled the senators' proposal not to give prizes to the accusers in cases where the accused person committed suicide before the verdict (as in Cornutus' case).

Vibius Serenus Jr appears also later in the *Annales* when he slanderously accused Fonteius Capito:

Tac. ann. 4.36: (...) *At Fonteius Capito, qui pro consule Asiam curaverat, absolvitur, conperto ficta in eum crimina per Vibium Serenum. Neque tamen id Sereno noxae fuit, quem odium publicum tutiorem faciebat. Nam ut quid destructior accusator, velut sacrosanctus erat: leves, ignobiles poenis adficiabantur.*

(...) On the other hand, Fonteius Capito, who had administered Asia as proconsul, was acquitted upon proof that the accusations against him were the invention of Vibius Serenus. The reverse, however, did no harm to Serenus, who was rendered doubly secure by the public hatred. For the informer whose weapon never rested became quasi-sacrosanct: it was on the insignificant and unknown that punishments descended.

Tacitus makes very clear that the false accusers were generally subject to some penalties, but those protected by the emperor's approval – as in Vibius Serenus' case – were essentially untouchable.

6. The *delatores* thus anticipated some form of economic and political rewards for their activities.¹⁸ This could be seen in another passage of the *Annales*, referring to the trial against Libo Drusus in 16 A.D.:¹⁹

Tac. ann. 2.27-30: [27] Sub idem tempus e familia Scriboniorum Libo Drusus defertur moliri res novas. Eius negotii initium, ordinem, finem curatius disseram, quia tum primum reperta sunt quae per tot annos rem publicam exedere. (...). [28] (...) Celebre inter accusatores Trionis ingenium erat avidum-que famae malae. Statim corripit reum, adit consules, cognitionem senatus poscit. Et vocantur patres, addito consultandum super re magna et atroci. (...) [30] Accesserant praeter Trionem et Catum accusatores Fonteius Agrippa et C. Vibius, certabantque cui ius perorandi in reum daretur, donec Vibius, quia nec ipsi inter se concederent et Libo sine patrono introisset, singillatim se crimina obiecturum professus, protulit libellos vaecordes adeo ut consultaverit Libo an habiturus foret opes quis viam Appiam Brundisium usque pecunia operiret. Inerant et alia huiusce modi stolidi, vana, si mollius acciperes, miseranda. Uno tamen libello manu Libonis nominibus Caesarum aut senatorum additas atrocis vel occultas notas accusator arguebat. (...)

[27] Nearly at the same time, a charge of revolutionary activities was laid against Libo Drusus, a member of the Scribonian family. I shall describe in some detail the origin, the progress, and the end of this affair, as it marked the discovery of the system destined for so many years to prey upon the vitals of the commonwealth (...). [28] (...) Trio's genius, which was famous among the professional informers, hungered after notoriety. He swooped immediately on the accused, approached the consuls, and demanded a sen-

18 The emperor's endorsement was paramount not only for those who wanted to climb the ranks of the new imperial bureaucracy, but also for those who aimed at the magistratures of the old *cursus honorum*. The *princeps* could not merely endorse someone in an informal way (like the *suffragatio*), but he had the power to directly appoint a certain number of candidates to the offices too (*commendatio*): on these topics, see Stephan Brassloff, v. «Commendatio», *PWRE* IV.1, 1901, 722 ff.; Barbara M. Levick, "Imperial Control of the Elections under the Early Principate: *commendatio*, *suffragatio*, and *nominatio*", *Historia* 16, 1967, 207 ff.; Virginie Hollard, *Le rituel du vote. Les assemblées romaines du peuple*, CNRS Éditions, Paris 2010, 177 ff.

19 A good overview over this particular case can be found in Bauman, *Impietas in principem*, 60 ff.; Schilling, *Poena extraordinaria*, 119 ff.

atorial inquiry. The Fathers were summoned, to deliberate (it was added) on a case of equal importance and atrocity. (...) [30] Besides Trio and Catus, Fonteius Agrippa and Gaius Vibius had associated themselves with the prosecution, and it was disputed which of the four should have the right of stating the case against the defendant. Finally, Vibius announced that, as no one would give way and Libo was appearing without legal representation, he would take the counts one by one. He produced Libo's papers, so fatuous that, according to one, he had inquired of his prophets if he would be rich enough to cover the Appian Road as far as Brundisium with money. There was more in the same vein, stolid, vacuous, or, if indulgently read, pitiable. In one paper, however, the accuser argued, a set of marks, sinister or at least mysterious, had been appended by Libo's hand to the names of the imperial family and a number of senators. (...)

The historian points out how the prosecutor's case was not well grounded, to say the least. However, Libo Drusus took his own life before the verdict, fearing the impossibility of rebutting an accusation of high treason against Tiberius.

Drusus' estate was nonetheless divided among the accusers – Firmius Cato, Fulcinius Trio, Fonteius Agrippa and Gaius Vibius – and those of them who were part of the senatorial order were also given the rank of praetors *extra ordinem*, that is without having to become magistrates and performing the duties connected to it:²⁰

Tac. *ann.* 2.31-32: [31] (...) *Accusatio tamen apud patres adseveratione eadem peracta, iuravitque Tiberius petiturum se vitam quamvis nocenti, nisi voluntariam mortem properavisset.* [32] *Bona inter accusatores dividuntur, et praeturae extra ordinem datae iis qui senatorii ordinis erant.* (...)

20 The emperor could decide the composition of the Senate by merely using the *lectiones*, appointing or removing senators at his will: as example, see Pierangelo Buongiorno, "La *tabula Lugdunensis* e i fondamenti ideologici e giuridici dell'*adlectio inter patricios* di Claudio", Orazio Licandro, Claudia Giuffrida, Margherita Cassia (a cura di), *Senatori, cavalieri e curiali fra privilegi ereditari e mobilità verticale*, L'Erma di Bretschneider, Roma 2020, 67 ff. In addition, he could also award to someone the honorary title of ex-magistrate (*adlectio*), granting him a place in the Senate: Vincenzo Arangio-Ruiz, *Storia del diritto romano*, Jovene, Napoli 1957⁷, 228 ff.; Francesco De Martino, *Storia della costituzione romana* 4.1, Jovene, Napoli 1974², 549 ff.; Richard J.A. Talbert, *The Senate of Imperial Rome*, Princeton University Press, Princeton 1984, 9 ff. As seen in the case of the accusers of Libo Drusus, the *princeps* could also shift the senators into a different rank of the internal hierarchy of the assembly, enrolling them into a higher (or lower) class – like those of the former quaestors or praetors – without having performed the pertinent magistrature. On these subjects, see V. Arangio-Ruiz, *Storia*, 229–230; R. Talbert, *The Senate*, 15 ff.; André Chastagnol, *Le Sénat romain à l'époque impériale. Recherches sur la composition de l'assemblée et le statut de ses membres*, Les Belles Lettres, Paris 1992, 97 ff.; Giuseppe Camodeca, "Delatores, praemia e processo senatorio *de maiestate* in una inedita *tabula Herculaneensis* di età neroniana", *SDHI* 75, 2009, 398 ff.

[31] (...) In the senate, however, the prosecution was carried through with unaltered gravity, and Tiberius declared on oath that, guilty as the defendant might have been, he would have interceded for his life, had he not laid an over-hasty hand upon himself. [32] His estate was parcelled out among the accusers, and extraordinary praetorships were conferred on those of senatorial status. (...)

7. The sources sometimes recall the punishment of the *delatores*, even those strictly connected to the new imperial rule. This would usually happen at the beginning of the reign of a new emperor to mark a break from the rule of the predecessor. One of the leading examples is that of Publius Suilius Rufus, *consul suffectus* in 41 A.D. and an infamous *delator* under Claudius:²¹

Tac. *ann.* 13.42-43: [42] *Variis deinde casibus iactatus et multorum odia meritis reus, haud tamen sine invidia Senecae damnatur. Is fuit P. Suillius, imperitante Claudio terribilis ac venalis et mutatione temporum non quantum inimici cuperent demissus qui se nocentem videri quam supplicem mallet.* (...) [43] (...) *II acerbitate accusationis Q. Pomponium ad necessitatem belli civilis detrusum, Iuliam Drusi filiam Sabinamque Poppaeam ad mortem actas et Valerium Asiaticum, Lusium Saturninum, Cornelium Lupum circumventos, iam equitum Romanorum agmina damnata omnemque Claudii saevitiam Suillio obiectabant. Ille nihil ex his sponte susceptum, sed principi paruisse defendebat, donec eam orationem Caesar cohibuit, compertum sibi referens ex commentariis patris sui nullam cuiusquam accusationem ab eo coactam. Tum iussa Messalinae praetendi et labare defensio. (...) Igitur adempta bonorum parte (nam filio et nepti pars concedebatur eximebanturque etiam quae testamento matris aut ab avia acceperant) in insulas Baelearis pellitur. (...)*

[42] And now the hero of a chequered and stormy career, who had earned himself a multitude of hatreds, received his condemnation, though not without some detriment to the popularity of Seneca. This was Publius Suillius, the terrible and venal favourite of the Claudian reign, now less cast down by the change in the times than his enemies could wish, and more inclined to be counted a criminal than a suppliant. (...) [43] (...) By these the venomous indictment which had driven Quintus Pomponius to the necessity of civil war; the hounding to death of Drusus' daughter Julia, and of Poppaea Sabina; the trapping of Valerius Asiatieus, of Lusius Saturninus, and of Cornelius Lupus; finally, the conviction of an army of Roman knights, and the whole tale of Claudius' cruelty, – were laid to the account of Suillius. In defence he urged that none of these acts had been undertaken voluntarily, and that he had merely obeyed the sovereign; until the Caesar cut short his speech by stating that he had definite knowledge from his father's papers that he had compelled no prosecution of any person. Orders from Messalina were now alleged, and the defence began to totter. (...) Hence, after the for-

21 See A. Schilling, *Poena extraordinaria*, 231 ff.

feiture of half his estate – for his son and granddaughter were allowed the other half, and a similar exemption was extended to the property they had derived from their mother's will or their grandmother's – he was banished to the Balearic Isles. (...)

The defence put forward by Suilius is quite interesting, as it emphasises the close relationship between the emperors and the *delatores* acting on their behalf. Suilius did not attempt to deny the facts, but stated that he acted according to Claudius' instructions. Yet, Nero did not find any trace of those appointments in his adoptive father's registers of official acts (the *commentaria*) which were handed down from one emperor to another. Among other things, those documents apparently also contained the names of the accusers acting vicariously for the *princeps* and the tasks given to them.²² In the end, Suilius was exiled to the Balearic Islands and half of his estate was confiscated.

22 The importance of the activities of the *delatores* as safeguard for the new imperial establishment is proved by the fact that the names of those accusers who acted on behalf of the *princeps* were kept in the *commentaria*. In another instance, Tacitus highlights the close relationship between those records of official acts and the activities of the accusers (*hist.* 4.40.3). In December 69 A.D., after Vitellius' death, Vespasian was declared emperor. The emperor was still in Egypt, and he did not manage to reach Rome until mid-70 A.D. His firstborn, Titus, was still committed to the suppression of the Jewish revolt and could not leave Judaea, so the young Domitian, who was already in Rome, was chosen to rule in his father's absence, backed up by another of Vespasian's top men, Gaius Licinius Mucianus. During the first session of the Senate, the senators saw the opportunity to settle the score against those senators who had acted as accusers, following the orders given by the predecessors of the new emperor. During the first Senate assembly, chaired by the young Domitian, the continuation of the trial against Publius Celer, a notorious *delator* under Nero, took place. As stated by Tacitus, the conviction of Celer signalled the start of the revenge of the senators against those among them who were employed by the former emperor Nero as *delatores* (*signo ultionis in accusatores dato*). Iunius Mauricus asked the future emperor Domitian to allow the senators to consult the *commentaria*, to show to everyone which one of them made accusations on behalf of Nero (*per quos nosceret quem quisque accusandum poposcisset*). The sensitivity of the information stored in them can be deduced by the negative reply of Domitian, who refused the access to the *commentaria* stating that the authorisation to consult those records could be given only by the ruling emperor. See L. Fanizza, *Delatori e accusatori*, 31 ff.; Y. Rivière, *Les delateurs*, 236 ff. and 448 ff.

This episode also sheds light on the real extent of the act of Caligula when he burned Tiberius' records concerning the trials against his brothers and his mother, so that the *delatores* and the witnesses of those trials would not fear negative consequences in the future: Suet. *Cal.* 15.4, 30.1; Dio Cass. 59.4.3. See also A. Schilling, *Poena extraordinaria*, 190 fn. 789. Similarly, this is also why Suetonius places side by side the act of burning the *commentaria* with other gestures usually enacted by the new emperor to mark the discontinuity with the predecessor's rule, such as the *restitutiones in integrum*, the grant of legal pardon and sometimes the chastisement of the prominent figures of the old regime: L. Fanizza, *Delatori e accusatori*, 28.

Less frequently, the literary sources recount instances of punishment even if the subject was under the aegis of their imperial guardian. In return, those subjects usually expected protection; however, the *princeps* sometimes had to yield the *delator* to the punishment, especially if he went too far, threatening to alienate the public and lose their support. This was the case of the above-mentioned Firmius Cato:

Tac. *ann.* 4.31: (...) *Eadem poena in Catum Firmium senatorem statuitur, tamquam falsis maiestatis criminibus sororem petivisset. Catus, ut rettuli, Libonem inlexerat insidiis, deinde indicio perculerat. Eius operae memor Tiberius, sed alia praetendens, exilium deprecatus est: quo minus senatu pelleretur non obstitit.*

(...) The same penalty was invoked upon Firmius Catus, a member of the senate, for laying a false charge of treason against his sister. Catus, as I have said, had laid the trap for Libo and afterwards destroyed him by his evidence. In the recollection of that service, Tiberius, though producing other reasons, now procured a remission of his banishment: to his ejection from the senate he raised no hindrance.

Tiberius still managed to protect Cato from the wrath of the other senators. He saved him from the relegation to an island, yet he could not prevent his expulsion from the Senate.²³

8. Although these incidents seem to suggest there was no form of legal protection against the abuses of the right to present an *accusatio*, this was not the case.

The possibility of misuses of the right to accuse was not a new thing that emerged in the late Republic or the early empire. As stressed by Ernst Levy,²⁴ in a procedure that was intimately dependent on private initiative, as in the trials in front of the *quaestiones*, the correct implementation of the criminal legislation rests completely upon the integrity of the *accusatio*. The abuse of criminal trials by private citizens for reasons beyond (or parallel to) the public interest in seeing the punishment of whoever committed a crime is probably as old as the *quaestiones perpetuae*, maybe even older.²⁵

23 See A. Schilling, *Poena extraordinaria*, 161 ff. Firmius Cato was not only the main accuser against Marcus Scribonius Libo Drusus, but he was also paramount in fabricating the case against him: Tac. *ann.* 2.27–32.

24 See Ernst Levy, “Von den römischen Anklägervergehen”, Id., *Gesammelte Schriften* 2, Böhlau, Köln 1963, 401: «anderseits aber mußte gerade ein Verfahren, das wie der Geschworenenprozeß die ganze Verwirklichung des Strafrechts von privater Initiative abhängig machte, mit deren Intaktheit stehen und fallen; es konnte gar nicht peinlich genug darüber wachen, daß die Initiative unbelastet blieb von Machenschaften, die dem Interesse der staatlichen Gemeinschaft bewußt entgegenarbeiteten».

25 It was already sketched out in Plautus’ comedy *Persa*, even though it was written well before the birth of the first *quaestio perpetua* and the approval of the *lex Remmia*. In this work by Plautus, the parasite Saturio complains about the *quadruplatores*, who

The almost complete liberty granted to the accuser soon became an instrument used to obtain personal or political gains. The prospect of gaining the prizes in the case of a successful conviction, the personal hatred, the possibility to hamper or eliminate political enemies,²⁶ the exposure granted to young and ambitious Romans²⁷ who prosecuted famous people were all reasons that could lead someone to press charges against somebody.

These risks were intrinsic to the new criminal procedure of the standing jury court trials, hence it's no wonder that already in the early development phase of the *quaestiones* it was possible to find legal provisions against these kinds of misuses.

Already in the text of the *lex repetundarum*, ratified in 123/122 B.C., it's possible to find some form of regulation. On one hand, the *lex Acilia* provided against the introduction of slanderous accusations (*calumnia*),

obtained the fourth part of the sums paid by those who were by them denounced: Plaut. *Persa* 63. See also Francesco De Martino, "I *quadruptatores* nel *Persa* di Plauto", Id., *Diritto e società nel mondo romano*, 2, a cura di Francesco D'Ippolito, Jovene, Napoli 1996, 99 ff.; G. Luraschi, "Il *praemium*", 275 ff.; O. Robinson, "The role of delators", 255.

- 26 See Orazio Licandro, "Candidature e accusa criminale: strumenti giuridici e lotta politica nella tarda repubblica", *Index* 25, 1997, 454 ff.; Donato A. Centola, "L'accusa nel sistema processuale delle *quaestiones perpetuae* tra funzione civica, dimensione premiale e disciplina sanzionatoria", Laura Solidoro (a cura di), *Regole e garanzie nel processo criminale romano*, Giappichelli, Torino 2016, 16 ff.

One of the most resounding cases of using the criminal trial as an instrument to undermine political rivals was recalled by Cicero in his *Pro Roscio Amerino* (§ 33). In 86 B.C., during the funerals of Gaius Marius, Gaius Flavius Fimbria – one of the fiercest Marian partisans – attempted to stab and kill the *pontifex maximus* and jurist Quintus Mucius Scaevola, as Fimbria perceived Scaevola as an enemy of the Marian faction. The *pontifex* survived the attempted murder; however, Fimbria did not relent. Since Fimbria did not manage to kill him, he tried nonetheless to eliminate his rival from the political arena by pressing charges against Mucius in front of the assembly of the people (*iudicium populi*). When asked about the kind of charge that could be brought against a revered and well-respected member of the Roman political elite, Fimbria allegedly replied that he would accuse the *pontifex* of not having completely received the blow to his body. On this episode, see also Andrew W. Lintott, "The Offices of C. Flavius Fimbria in 86–5 B.C.", *Historia* 20, 1971, 696.

- 27 The exposure granted by participating in trials in which renown parties were involved is clearly illustrated by Cicero: *Sed cum sint plura causarum genera, quae eloquentiam desiderent, multique in nostra re publica adulescentes et apud iudices et apud populum et apud senatum dicendo laudem assecuti sint, maxima est admiratio in iudiciis. Quorum ratio duplex est. Nam ex accusatione et ex defensione constat; quarum etsi laudabilior est defensio, tamen etiam accusatio probata persaepe est* (Cic. *off.* 2.49). On this passage, see also O. Robinson, "The role of delators", 260–261. Cicero did the same, utilizing the spotlight granted to him as lawyer of Sextus Roscius of Amera in 80 B.C., who was accused by Erucius acting on behalf – among others – of Lucius Cornelius Chrysogonus, the powerful freedmen of Sulla (at that time still dictator of Rome), as a springboard to his political career.

forcing the would-be accuser to take an oath that he was not acting calumniously.²⁸ On the other, this *lex* also tried to counteract an acquittal judgement achieved through the collusion between the accuser and the accused (the case of the so-called *praevaricatio*), striking off the previous verdict and allowing the repetition of the trial by a new accuser.²⁹

The subsequent *lex Remmia de calumniatoribus*, approved at some point between 123/122 and 80 B.C., established a general legislation against *calumniatores* that was to be applied in any criminal trial in front of every *quaestio perpetua*.³⁰ The *lex Remmia* sanctioned with a penalty

28 *Lex Acilia repetundarum*, line 19: (...) Sei deiurauerit calumniae causa non po[stulare, is iudex nomen recipito --- facitoque utei die ??? ex eo die, quo quouisque quisque nomen detulerit, is quouis nomen] (Ed. Michael W. Crawford, *Roman Statutes* 1, Institute of Classical Studies, London, 1996, 67 = Andrew W. Lintott, *Judicial Reform and Land Reform in the Roman Republic*, Cambridge University Press, Cambridge 1992, 92 = C. Venturini, *Studi sul crimen repetundarum*, 134). The solemn oath (*ius iurandum calumniae*) was probably to be pronounced by the *nominis delator* to allow the magistrate to implement the *nominis receptio*, which closed the pre-trial phase: see also Liv. 33.47.4. On the other hand, there is a passage in one of Cicero's letters, where the *ius iurandum* was sworn by one of the would-be accusers before the *divinatio*: Cic. *ad fam.* 8.8.3.

Regardless of its positioning in the pre-trial phase, the *ius iurandum* was mandatory at the start of the trial against the accused, and the trial could not begin without it. Unfortunately, there is little information about this, especially regarding the hypothesis of perjury; however, it's quite safe to assume that there were negative consequences for the violation of the oath.

On the *ius iurandum calumniae*, see also Mariagrazia Bianchini, *Le formalità costitutive del rapporto processuale nel sistema accusatorio romano*, Giuffrè, Milano 1964, 21 ff.; C. Venturini, *Studi sul crimen repetundarum*, 134 fn. 15; Julio G. Camiñas, "Régimen jurídico del *iusiurandum calumniae*", *SDHI* 60, 1994, 457 ff.; B. Santalucia, *Diritto e processo penale*, 166 fn. 202.

29 *Lex repetundarum*, lines 54–56: (...) de r//eo ap[soluendo. vac quouis ex h(ace) l(ege) l(ege) nomen delatum erit - - - nisei de eo sententiae ibei plurumae erunt, condemnno,] [55] [qu]od praeuaricationis causa factum non erit, is ex hace lege eius rei apsolutus esto. vac De reo condemnno[do. vac sei de eo reo] senten[tia]e ibei plurumae erunt, condemnno, pr(aetor), qu[ei ex h(ace) l(ege) quaeret, eum reum pronontiato fecisse uideri - - - sei is ex h(ace) l(ege) condemnatus] [56] [a]ut apsolutus erit, quom eo h(ace) l(ege), nisei quod postea fecerit aut nisei quod praeuaricationis caussa factum erit, au[t nisei de leitibus] aestumandis aut nisei de sanctioni hoiusce legis, actio nei es-[to - - - vac] (Ed. M. Crawford, *Roman Statutes*, 1, 70–71 = A. W. Lintott, *Judicial reform*, 100–102). The conviction of the first accuser for *praevaricatio* was one of the four hypotheses in which the trial could be repeated. For an overview about the *crimen praevaricationis*, see Th. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, 501 ff.; M. Wlassak, *Anklage*, 30 ff.; E. Levy, "Von den römischen Anklägervergehen", 395 ff.; Louis Mer, *L'accusation dans la procédure pénale du Bas-Empire romain*, Université de Rennes, Rennes 1953, 446 ff.; B. Santalucia, *Diritto e processo penale*, 181 fn. 254.

30 Scholars usually set the *terminus post quem* in 149 B.C., when the *lex Calpurnia de repetundis* was passed into law, as clearly stated by James L. Strachan-Davidson, *Prob-*

the slanderous accuser, probably with the loss of the *ius accusandi*, i.e. he was barred from the possibility of exercising ever again the right to accuse anyone else.³¹

From a legal perspective, the main statutory bulwark against the misdeeds of the *accusatores* in this period were the provisions of the *lex Remmia*, as this law (or, rather, some parts of it) remained formally in force throughout the Principate, as still stated by the jurist Marcian in the waning years of the Severian dynasty:

D. 48.16.1.2 (Marcian. *l.s. ad sc Turpill.* = Pal. 287): *Calumniatoribus poena lege Remmia irrogatur.*

Calumniators are subjected to the penalty of the *lex Remmia*.

9. As seen in the aforementioned cases taken from the literary sources, the *calumniators* were not always punished with the penalty imposed by the *lex Remmia*. This ostensible inconsistency can be explained looking

lems of the Roman Criminal Law 2, Rodopi, Amsterdam 1969, 140 (reprint of the 1912 edition): «this law can hardly be earlier than the institution of the standing jury courts, which introduced the private prosecutor in criminal charges, for under the older system the magistrate who initiated the case was supposed to be only fulfilling his official duty». However, I think that it is more appropriate to postpone it to the approval of the *lex repetundarum*, which marked the birth of the “classical” archetype of the *quaestio perpetua*. It seems unlikely that before the *lex repetundarum*, when there was only one standing jury-court, the Romans felt the need to regulate the *crimen calumniae* via a general law. Moreover, the text of the *lex* did not mention the *lex Remmia* when it deals with the *ius iurandum calumniae*. The *terminus ante quem* raises fewer problems, since the oldest mention of the Remmian law is found in Cicero’s *Pro Roscio Amerino*, a speech which Cicero made in 80 B.C.: see J. Strachan-Davidson, *Problems 2*, 2; Andrew R. Dyck (ed.), *Cicero. Pro Sexto Roscio*, Cambridge University Press, Cambridge 2010, 4.

31 Since the penalty stipulated for the slanderous accuser by the *lex Remmia* is never clearly stated in either legal or literary sources, Roman law scholars have long argued about which kind of punishment was originally established by this law. An overview of the various theories can be found in Julio G. Camiñas, *La lex Remmia de calumniatoribus*, Universidad de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela 1984, 91 ff. In this paper, I have accepted the theory outlined by J. Strachan-Davidson (*Problems 2*, 140 ff.) and then developed by E. Levy, “Von den römischen Anklägervergehen”, 380 ff. Those scholars have – in my opinion correctly – proved that the only punishment set by the *lex Remmia* was the loss of the right to accuse again. This was not the only negative consequence that the *calumniator* faced by the end of the Republic. Other statutes and the praetor’s edict could provide for additional measures. For example, in the *Tabula Heracleensis* (lines 108–110 and 119–120), those convicted for *calumnia* or *praevaricatio* could not become decurions: see M. Crawford, *Roman Statutes 1*, 367. Another negative side effect of being a slanderous accuser established in the edict of the praetor was the inability to *postulare pro aliis*, except for certain persons (*nisi pro certis personis*): see Otto Lenel, *Das Edictum perpetuum*, Bernhard Tauchnitz, Leipzig 1927³, 77 ff. On the other hand, the *lex Remmia* did not bar the *calumniator* from giving testimony: see D. 22.5.13 (Pap. 1 *de adult.* = Pal. 8).

at the dichotomy between the *ordo iudiciorum publicorum* and the new *cognitiones extra ordinem*.³² The gradual development of the criminal jurisdiction of the new *cognitiones extra ordinem* at the expense of the jury courts of the *ordo* meant that during the Principate these two systems had to coexist.³³ It's now believed that the adversarial system was still generally applied to the trials in front of the *cognitiones* as well, not only when the

32 A clear overview of the thesis embraced in this paper can be found in Fabio Botta, “*Ordo/extra ordinem*. Sistemi giurisdizionali e ordinamenti penali durante il Principato”, Antonio Guidara (a cura di), *Specialità delle giurisdizioni ed effettività delle tutele*, Giappichelli, Torino 2021, 3 ff. On this topic, see also Mario Lauria, “*Accusatio-inquisitio*. *Ordo-extra ordinem-cognitio*: rapporti ed influenze reciproche”, Id., *Studii e ricordi*, Jovene, Napoli 1983, 277 ff.; Arnaldo Biscardi, *Aspetti del fenomeno processuale nell'esperienza giuridica romana*, Cisalpino-Goliardica, Milano 1978³, 73 ff.; G. Pugliese, “Linee generali”, 701 ff.; Arnaldo Biscardi, “C. 9.2.7. *Inquisitio* ed *accusatio* nel processo criminale *extra ordinem*”, *Seminarios complutenses de derecho romano* 1, 1989, 235 ff.; Stefania Pietrini, *Sull'iniziativa del processo criminale romano (IV-V secolo)*, Giuffrè, Milano 1996, 13 ff.; B. Santalucia, *Diritto e processo penale*, 241 ff.; Giorgia Zanon, *Le strutture accusatorie della cognitio extra ordinem nel Principato*, CEDAM, Padova 1998, 1 ff.; Fabio Botta, “Opere giurisprudenziali *de publicis iudiciis* e *cognitio extra ordinem* criminale”, *Studi in onore di Remo Martini* 1, Giuffrè, Milano 2008, 281 ff.; Bernardo Santalucia, “*Accusatio* e *inquisitio* nel processo penale di età imperiale”, Id., *Altri studi di diritto penale romano*, CEDAM, Padova 2009, 313 ff.; Fabio Botta, *Profili essenziali di storia del diritto e del processo penale romano*, Edizioni AV, Cagliari 2016, 49 ff.; Anna Maria Mandas, *Il processo contro Paolo di Tarso. Una lettura giuridica degli Atti Apostoli (21.27–28.31)*, Jovene, Napoli 2017, 133 ff.

33 At least until the *epistula* of Septimius Severus and Caracalla to the urban prefect Fabius Cilo formalised the obsolescence of the jury courts, which awarded the *praefectus urbi* with the jurisdiction over all criminal cases in Rome and in Italy up to hundred miles from the *pomerium*: D. 1.12.1 pr. (Ulp. *l.s. de off. praef. urb.* = Pal. 2079). See also Dario Mantovani, “Sulla competenza penale del *praefectus urbi* attraverso il *liber singularis* di Ulpiano”, Alberto Burdese (a cura di), *Idee vecchie e nuove sul diritto criminale romano*, CEDAM, Padova 1988, 177 ff.; Valerio Marotta, *Ulpiano e l'Impero* 2, Loffredo, Napoli 2004, 164 ff.; Botta, “Opere giurisprudenziali”, 293 fn. 38. The survival of the *quaestio de adulteriis* in the Severan age even after the *epistula ad Fabium Cilonem* is theorised by some authors, based on a statement by Cassius Dio (76.16.4). Dio declares that at the start of his suffect consulship in 204 A.D. there were more than 3.000 adultery trials still pending, allegedly in front of the relative *quaestio*. On this topic, see Th. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, 220 fn. 5 and 696 fn. 2; Ugo Brasiello, “Sulla desuetudine dei *iudicia publica*”, *Studi in onore di Emilio Betti* 4, Giuffrè, Milano 1962, 556 ff.; W. Kunkel, v. «*Quaestio*», 99 ff.; Peter Garnsey, “Adultery Trials and the Survival of the *Quaestiones* in the Severan Age”, *JRS* 57, 1967, 56 ff.; G. Pugliese, “Linee generali”, 676; S. Pietrini, *Sull'iniziativa*, 25 fn. 35; B. Santalucia, *Diritto e processo penale*, 214 fn. 96; Valerio Marotta, *Ulpiano e l'Impero* 1, Loffredo, Napoli 2000, 175 fn. 35; O. Robinson, *Penal Practice*, 75 ff. Moreover, in D. 48.1.8 (Paul., *l.s. de iudic. publ.* = Pal. 1264) Paulus recalls that, at the time he was writing, only the *ordo exercendorum publicorum capitalium* had fallen into disuse, i.e. the jury courts which were in charge of the punishment of the capital crimes. Considering all this, some authors have also hypothesised the survival of other non-capital *quaestiones* until at least the Severan age.

new judge *extra ordinem* was tasked with a criminal offence provided by the old *leges iudiciorum publicorum*. In these cases, however, the question arose regarding whether the old procedural rules that were originally applied in front of the *quaestio* should be complied with in front of the new *extra ordinem* judge as well.³⁴

The same problem became apparent for the regulation set by the *lex Remmia*, especially regarding the fixed penalty imposed by the law. The loss of the *ius accusandi* was not enough to have a deterrent effect during the Principate, so the new judges started to punish the *calumniatores* with extraordinary penalties in addition to the old *poena legis*,³⁵ as later stated in the *Pauli Sententiae*:

*Paul. Sent. 1.5.2: Et in privatis et in publicis iudiciis omnes calumniiosi extra ordinem pro qualitate admissi plectuntur.*³⁶

In both judgements of the *ordo iudiciorum privatorum* and *publicorum* all the calumniators are punished *extra ordinem* according to the severity of the offence.

The punishment of Firmius Cato happened at the end of the trial against his sister, which took place in front of the senatorial court. The same could be said about the punishment of Paetus under Nero, who formally accused the powerful freedman Pallas and the *praefectus praetorio*

34 The answer to this question, as far as Roman jurists are concerned, is generally positive, except for those rules which could not be applied to the *cognitiones* because of their incompatibility with the structure of the new criminal trial, like those regarding the vote of the judges: see F. Botta, "Opere giurispresenziali", 310 ff.

35 See also Ernst Levy, "Gesetz und Richter im Kaiserlichen Strafrecht. Erster teil. Die Strafzumessung", Id., *Gesammelte Schriften* 2, Böhlau, Köln 1963, 446 ff.; Francesco Maria De Robertis, "Sullefficacia normativa delle costituzioni imperiali", Id., *Scritti varii di diritto romano* 3, Cacucci, Bari 1987, 109 ff.; G. Provera, *La vindictio caducorum*, 72 ff.

36 This work was originally ascribed to Paulus; however it's now commonly believed that the *Pauli Sententiae* were written in the late Antiquity, probably drawing a lot of its contents from works of jurists of the Classical age: for an overview of the debate around this topic, see Iolanda Ruggiero, *Ricerche sulle Pauli Sententiae*, Giuffrè, Milano 2017, 20 ff. This text can be found in two other versions in the legal sources, with substantial variations: in the Digest (D. 48.16.3 [Paul. 1 sent. = Pal. 1940]: *Et in privatis et in extraordinariis criminibus omnes calumniiosi extra ordinem pro qualitate admissi plectuntur*) and in the *Consultatio veteris cuiusdam iureconsulti* (6.21: *Idem lib. V tit. de privatis et publicis iudiciis: Omnes calumniiosi extra ordinem pro qualitate admissi plectendi sunt*). Ernst Levy proved that the version found in the *Sententiae* was essentially the discipline of the *crimen calumniae* in force during the Severian age. Moreover, on the basis of the use of the technical term *iudicium publicum*, Levy was able to place the drafting of this *sententia* no later than the reign of Diocletian: see Ernst Levy, "Die römische Kapitalstrafe", Id., *Gesammelte Schriften* 2, Böhlau, Köln 1963, 372 ff.; Id. *Pauli Sententiae. A Palingenesia of the Opening Titles as a Specimen of Research in West Roman Vulgar Law*, Cornell University Press, Ithaca 1945, 107 ff.

Afranius Burrus of trying to overthrow the emperor and put Faustus Cornelius Sulla on the imperial throne. Pallas was acquitted and the accuser was exiled.³⁷ These episodes took place in front of an extraordinary *cognitio*, therefore, the penalty that could be imposed for *calumniā* was not the fixed one set by the *lex Remmia*; instead, the judge could decide what kind of punishment would be appropriate for the matter at hand.

10. There are also examples of the chastising of fiscal and criminal *delatores* not related to a pending lawsuit, as seen in the case of Publius Sullius who was punished during Nero's reign for his actions under Claudius. In other cases, the sources even recount the collective punishment of criminal and/or fiscal accusers as such, similarly to a political purge against a particular group of people. Those instances were one-time measures, the outcome of the ambivalent attitude that the emperors had towards the *delatores*. However, they did not tackle the root of the problem since the adversarial system at the basis of criminal and fiscal trials was not touched by any reform, and the emperors still had to rely heavily upon the *delatores'* actions.³⁸

11. The beginning of a criminal trial structurally rested upon the presence of an *accusatio*, as we have seen before. The activity of the accuser didn't end there, since he had to search for evidence and to present the case in front of the jury.³⁹ He also had to sustain the trial until the

37 Tac. *ann.* 13.23. Pallas and Burrus' trial was probably a *cognitio principis*, since Burrus later sat and voted among the "judges", namely the members of the *consilium principis*. Burrus was of equestrian rank: since he was not a member of the Senate, the trial could not be a *cognitio senatus*: see Wolfgang Kunkel, "Die Funktion des Konsiliums in der magistratischen Strafjustiz und im Kaisergericht" II, Id., *Kleine Schriften: zum römischen Strafverfahren und zur römischen Verfassungsgeschichte*, Böhlau Nachfolger, Weimar 1974, 204–205; A. Schilling, *Poena extraordinaria*, 231 fn. 1105.

38 Other instances can be found in the sources, like the aforementioned attempted punishment of the accusers close to Nero under Vespasian (Tac. *hist.* 4.40–41), the purging of Sejanus' accomplices after the former *praefectus praetorio's* death (Dio Cass. 58.14.1–4) or the collective chastisement against *delatores* under Tito (Svet. *Tit.* 8.5 and Mart. *epig.* 4 and 4a), Nerva (Dio Cass. 68.1.2) and Trajan (Plin. *paneg.* 35.3). The collective punishment of the *delatores* usually concerned only the fiscal *delatores*, while the criminal *delator* was generally punished singularly: see Y. Rivière, *Les delateurs*, 37.

39 See Cic. *dom.* 88: *Ac si me populus Romanus, incitatus iracundia aut invidia, e civitate eiecisset idemque postea mea in rem publicam beneficia recordatus se conlegisset, temeritatem atque iniuriam suam restitutione mea reprehendisset, tamen profecto nemo tam esset amens qui mihi tale tale populi iudicium non dignitati potius quam dedecori putaret esse oportere. Nunc vero cum me in iudicium populi nemo omnium vocarit condemnari non poterim qui accusatus non sim, denique ne pulsus quidem ita sim ut, si contenderem, superare non possem, contraque a populo Romano semper sim defensus, amplificatus, ornatus, quid est qua re quisquam mihi se ipsa populari ratione anteponat?*

judgement: if the *delator* neglected these assignments, the jury could not reach a verdict on the matter. The criminal trial was completely at the mercy of the accuser, who could decide to interrupt the course of it. The most unambiguous way to express this purpose by the *delator* was simply by means of not showing up in court at the hearing. During the Republic, the absence of the accuser determined the abatement of the pending trial, with no negative consequence for any of the parties involved.⁴⁰ This is stated clearly by Cicero and his commentator Asconius:

Cic. Verr. II.2.99: *Si praesens Sthenius reus esset factus, si manifesto in maleficio teneretur, tamen, cum accusator non adesset, Sthenium condemnari non oportet. Etenim si posset reus absente accusatore damnari, non ego a Vibone Veliam parvulo navigio inter fugitivorum ac praedonorum ac tua tela venissem, quo tempore omnis illa mea festinatio fuit cum periculo capitis, ob eam causam ne tu ex reis eximerere si ego ad diem non adfuissem. Quod igitur tibi erat in tuo iudicio optatissimum, me cum citatus essem non adesse, cur Sthenio non putasti prodesse oportere, cum eius accusator non adfuisset? Itaque fecit ut exitus principio simillimus reperiretur: quem absentem reum fecerat, eum absente accusatore condemnat.*

Now if Sthenius had been there to meet the charge in person, had his guilt been manifest and undeniable, even so, with no prosecutor there, it would have been wrong to convict him. Why, if it were possible for an accused man to be convicted with his prosecutor absent, I should never have made that voyage in a small boat from Vibo to Velia, risking the murderous assaults of revolted slaves and pirates – and your own; I hurried forward the whole of my journey then at the risk of my life, simply in order that my failure to appear at the time appointed should not mean your liberation from the ranks of the accused. You could have desired nothing better in your own trial than that I should not be there when called upon: why did you not hold that Sthenius had a right to the same advantage when his prosecutor failed

Cicero recalls how his banishment imposed by Publius Clodius Pulcher was unlawful, since the *aqua et igni interdictio* was not established at the end of a trial, but through a plebiscite proposed by Pulcher during his tribunate. He remarks how he could not legally be exiled, as he was not formally accused and condemned (*condemnari non potuerim qui accusatus non sim*).

- 40 Even though there were no negative consequences for the accuser from the legal standpoint, this kind of behaviour was not necessarily free from criticism. The accuser who dropped his case was at the very least viewed with suspicion, as stated in Ascon. in Corn. p. 49, ll. 8–9, where the Cominii brothers were suspected of being bribed off the prosecution by Cornelius: see Th. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, 498; Gianfranco Purpura, “Il papiro BGU 611 e la genesi del SC Turpilliano”, *Annali del Seminario Giuridico dell’Università di Palermo (AUPA)* 36, 1976, 225–226; Michael C. Alexander, *Trials in the Late Roman Republic: 149 BC to 50 BC*, University of Toronto Press, Toronto 1990, 102; B. Santalucia, *Diritto e processo penale*, 172; Stefano Giglio, *Il problema dell’iniziativa nella cognitio criminale. Normative e prassi da Augusto a Diocleziano*, Giappichelli, Torino 2009², 173; Bernardo Santalucia (a cura di), *Asconio. Commento alle orazioni di Cicerone*, Marsilio, Venezia 2022, 253.

to appear? And so the last stage of his proceedings was like the first. He had allowed Sthenius to be prosecuted when Sthenius himself was absent; and now, when the prosecutor was absent, he pronounced Sthenius guilty.

Ascon. in Corn., p. 49, ll. 6-8: *Postero die, cum P. | Cassius adsedisset et citati accusatores non adessent, exemptum nomen est de reis | Cornelii.*⁴¹

The next day Publius Cassius took his seat as president of the jury court, but since the accusers were not present after have being summoned by the public crier, the name of Cornelius was struck out from the list of the accused.⁴²

The absence of the accuser at the hearing set at the end of the period granted to Cicero to make an inquiry in Sicily would have led to the abatement of the trial against the former governor of Sicily.⁴³ Similarly, the absence of the Cominii brothers – Publius was the *nominis delator*, Gaius was the *subscriptor* – after being summoned by Publius Cassius, the *praetor* in charge of the *quaestio*, forced the magistrate to delete the name of Cornelius from the list of the accused, sealing formally the abatement of the trial.⁴⁴

To sum up, in the late Republic and in the early Principate the punishment of the misuse of the *accusatio* revolved around two criminal offences: *calumnia* and *praevaricatio*. Both of these offences entailed the acquittal of the *reus*, but the accuser had an escape route, in the case that he felt that he was going to be accused of slander or collusion, or simply lose interest in the punishment of the presumed culprit. The abandonment of the *accusatio* made it impossible to reach a verdict in the case, so the accuser would have avoided a possible counter charge of *calumnia* or *praevaricatio*.

12. The legal custom of abatement in case of absence of the *delator* underwent a significant change between the time of Cicero and the Augustan principate:

41 Ed. Thomas Stangl, *Ciceronis orationum scholiastae*, Olms, Hildesheim, 1964 (original reprint of the Wien, 1912 edition).

42 My translation, based on the Italian one which can be found in B. Santalucia, *Asconio*, 253: «Il giorno dopo Publio Cassio prese il suo posto di presidente della corte, ma siccome gli accusatori, quando furono chiamati dal banditore, non risultarono presenti, il nome di Cornelio fu cancellato dalla lista degli accusati».

43 Cicero was given 110 days to make the inquiry in the province and collect evidence against the former governor: Cic. *Verr.* I.6 and II.1.30.

44 Cornelius was elected tribune of the plebs in the year 67 B.C. The following year he was accused by the Cominii brothers of *maiestas*. On the events during Cornelius' tribunate that led to the trial, see Friedrich Münzer, v. «Cornelius (n. 18)», *PWRE* IV.1, 1901, 1252 ff.; Richard A. Bauman, *The crimen maiestatis in the Roman Republic and Augustan Principate*, Witwatersrand University Press, Johannesburg 1967, 71 ff.; Miriam Griffin, "The Tribune C. Cornelius", *JRS* 63, 1973, 196 ff.; Andrew W. Lintott, *Cicero as Evidence. A Historian's Companion*, Oxford University Press, Oxford 2008, 112 ff.

Suet. Aug. 32.2: (...) *diuturnorum reorum et ex quorum sordibus nihil aliud quam voluptas inimicis quaeretur nomina abolevit condicione proposita, ut si quem quis repetere vellet, par periculum poenae subiret.* (...)

(...) He struck off the lists the names of those who had long been under accusation, from whose humiliation nothing was to be gained except the gratification of their enemies, with the stipulation that if anyone was minded to renew the charge, he should be liable to the same penalty. (...)

Suetonius recalls how at the end of the civil war Augustus tried to normalise various aspects of public life that had been distorted in recent decades. One of the measures recalled by the historian was the removal of the name of those people who had been lingering as accused for a long time. This means that at an unspecified moment between the late Republic and the Principate, the presidents of the *quaestiones* started not to order the abatement of trial in case of absence of the accuser, but only to command a postponement of it.⁴⁵

This allowed for an unnatural extension of the length of the trial, keeping the accused in a state of uncertainty, which implied numerous negative consequences from a social and legal standpoint. The same problematic situation is more explicitly presented by the emperor Claudius, when he spoke against the *regnum accusatorum*, the tyranny of the accusers:

BGU 611, col. II, ll. 11-15: (...) *Nam quidem accusatorum regnum ferre nullo modo possum, qui, cum apud curiosum consilium inimicos suos reos fecerunt, relinunt eos in albo pendentes et ipsi tanquam nihil egerint peregrinantur.*⁴⁶

On the other hand, we cannot tolerate the tyranny of the accusers, who – after having accused their enemies in front of the jury panel – leave them in this state and they even go around as if nothing happened.

Claudius complained about those who, having denounced someone, wander around as if nothing happened, leaving their accused *in albo pendentes* and losing any interest in the pending trial.⁴⁷

Luckily, the text of this *oratio principis in senatu habita* was preserved in the BGU 611 papyrus.⁴⁸ In this speech, made in front of the Senate in

45 See Gianfranco Purpura, “Il papiro BGU 611”, 227; L. Fanizza, *Delatori e accusatori*, 24; S. Pietrini, *Sull’iniziativa*, 94–95; D. A. Centola, *Il crimen calumniae*, 65; S. Giglio, *Il problema dell’iniziativa*, 174.

46 My translation, based on the new edition of the papyrus found in Pierangelo Buonigiorno, *Senatus consulta Claudianis temporibus facta. Una palinogenesi delle deliberazioni senatorie dell’età di Claudio (41–54 d.C.)*, Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli 2010, 204–205.

47 See R. Gamauf, “Zu den Rechtsfolgen der *abolitio*”, 301–302.

48 On this papyrus, see also Rodolphe Dareste, “Nouveaux textes de droit romain”, *NHR* 22 (3e série), 1898, 687 ff.; Johannes Stroux, *Eine Gerichtsreform des Kaisers Claudius*

42, 43 or 47 A.D.,⁴⁹ the emperor Claudius expresses his purpose in tackling a series of misconducts in the administration of justice.⁵⁰ Among other things, in this speech the emperor voices his concern for the cases of the absence of the accuser only and exclusively in the trials of the *ordo iudiciorum publicorum*:⁵¹

BGU 611, col. III, ll. 5-9: [...] ut pot[est]est[at]em
faciam[us] praetori pr[ae]teriti[s] inquisition[is]
di[e]bus c[on]t[ra] acc[us]atorem], et si neq[ue] a-
der[unt] neque excusa[buntur] pron[untiet] c[on]s[ul]t[is]
caussa negotium r[e]f[er]re videri [eos?].⁵²

We empower the praetor, once the days granted for the inquiry has passed, with the power to summon the accusers, and if they will not appear in court nor they will excuse themselves [for not appearing in court], [the praetor] should declare them as they had accused someone slanderously.

The emperor granted the *praetor*, once the days granted for the inquiry had passed, the power to summon the absent accuser to a new hearing. If he did not appear in court, nor excuse himself for not appear-

(BGU 611), Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München 1929, 82 ff.; Friedrich von Woess, “Die *oratio* des Claudius über Richteralter, Prozeßverschleppung und Anklägertyrannei (BGU. 611)”, in ZSS 51, 1931, 336 ff.; André Fliniaux, “Une réforme judiciaire de l’empereur Claude (BGU 611). A propos de travaux récents”, NRH 10 (4e série), 1931, 509 ff.; E. Levy, “Von den römischen Anklägervergehen”, 418 ff.; Edoardo Volterra, v. «Senatus consulta», *Novissimo Digesto Italiano (NNDI)* 16, 1969, 1068–1069 (newly republished by Pierangelo Buongiorno, Annarosa Gallo, Salvatore Marino [a cura di], *Edoardo Volterra. Senatus consulta*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2017, 152–153); G. Purpura, “Il papiro BGU 611”, 230 ff.; S. Giglio, *Il problema dell’iniziativa*, 174 ff.; P. Buongiorno, *Senatus consulta Claudianis*, 206 ff.; A. M. Mandas, *Il processo contro Paolo di Tarso*, 273 ff.

49 See P. Buongiorno, *Senatus consulta Claudianis*, 213 ff.

50 The *oratio* regarded also other problems and can be divided into three parts. In the first one (column I, lines 1–7), the emperor recommends that judges younger than 25 years old should be exempted from giving judgement in certain delicate matters, such as the *causae liberales*: see P. Buongiorno, *Senatus consulta Claudianis*, 208–209. In the second part (column I, line 8 – II, line 11), Claudius aims at tackling the scheming put together by some accusers to artificially prolong the duration of trials by ordering that some of the judicial activity of the courts should take place also during the judicial vacation days: see F. von Woess, “Die *oratio* des Claudius”, 361; P. Buongiorno, *Senatus consulta Claudianis*, 209–210. The third and last part (column II, line 11 – III, line 19) was devoted to the topic of the *absentia* of the accusers.

51 The area of application of the *oratio* can be correctly inferred by the reference to the *praetor* in his role as chairman of the *quaestio* made in column III, line 6. Moreover, in column II, line 13 Claudius speaks about the *curiosum consilium*, which is none other than the jury panel of the *quaestio*: see J. Stroux, *Eine Gerichtsreform*, 87.

52 My translation, based on the edition of BGU 611 by P. Buongiorno, *Senatus consulta Claudianis*, 204–205, with the proposed integration of the last line put forward in Pierangelo Buongiorno, “Das „verleumderische“ negotium. Geschichte einer Ergänzung von BGU II 611”, in *Journal of Juristic Papyrology* 40 2010, 111–134.

ing, the magistrate was required to declare that the absentee had accused someone slanderously. Scholars have debated at length the correct interpretation of the expression “*potestatem faciamus*”.⁵³ These subjects were then considered the same as the calumniators, thus punished with the loss of the *ius accusandi*.⁵⁴

Claudius was the first to try to limit the until-then unrestricted liberty given to the accusers by the means of a structural intervention on the procedural rules of the criminal trials, not only of the *ordo iudiciorum publicorum*, but also of the *cognitiones extra ordinem*.⁵⁵

53 Some argue that the power to summon the absent accuser and to condemn him if he did not show up was to be exercised at the discretion of the magistrate. Others have pointed out that the emperor was not simply stating that the regulation of the *absentia* dictated in this *oratio* was to be exercised at the *praetor's* will; rather, with the expression “*potestatem faciamus*” Claudius was masking the fact that the application of these provisions was mandatory for the magistrate: see F. von Woess, “Die *oratio* des Claudius”, 357 ff.; Mario Lauria, “*Calumnia*”, Id., *Studii e ricordi*, Jovene, Napoli 1983, 257 and fn. 73; G. Provera, *La vindictio caducorum*, 66–67; G. Purpura, “Il papiro BGU 611”, 235–236; L. Fanizza, *Delatori e accusatori*, 24; D. A. Centola, *Il crimen calumniae*, 66; P. Buongiorno, *Senatus consulta Claudianis*, 211–212; A. M. Mandas, *Il processo contro Paolo*, 275 fn. 63. I think that the correct explanation was given by Ernst Levy, who stated that the magistrate was compelled to declare the *calumnia* of the absent accuser only when he was not present after being summoned and did not give any justifications. If he tried to justify his absence, the *praetor* had to evaluate if the excuses given by the accuser were adequate or not, thus putting the power to condemn him totally in the hands of the magistrate: see E. Levy, “Von den römischen Anklägervergehen”, 418–419.

54 More generally, the absent accuser was deemed as infamous, but the infamy was a consequence of being acknowledged as a *calumniator*, not the penalty itself. *Infamia* as a unitary legal concept with a precise set of negative consequences probably did not appear until later on in the classical age, although the majority of modern scholars think that it came to be in the late Antiquity or the age of Justinian (even though some admit that the seeds of this development were planted in the late Severan age). A republican law could not dictate *infamia* as a kind of penalty: see E. Levy, “Von den römischen Anklägervergehen”, 385; Ugo Brasiello, *La repressione penale in diritto romano*, Jovene, Napoli 1937, 152 ff.; Max Kaser, “*Infamia* und *ignominia* in den römischen Rechtsquellen”, ZSS 73, 1956, 220 ff.; Joseph G. Wolf, “Lo stigma dell’*ignominia*”, Alessandro Corbino, Michel Humbert, Giovanni Negri (a cura di), *Homo, caput, persona. La costruzione giuridica dell’identità nell’esperienza romana (dall’epoca di Plauto a Ulpiano)*, IUSS Press, Pavia 2010, 491 ff.

This hypothesis seems to be corroborated by the fact that the term *infamia* was not used by the Roman jurists until much later: the first instance of the use of the term with a technical meaning can be found in a passage from the *Digesta* of Salvus Julianus in D. 37.15.2 pr. (14 *dig.* = Pal. 239). Before that time, the preferred term was *ignominia*: see U. Brasiello, *La repressione penale*, 162; M. Kaser, “*Infamia* und *ignominia*”, 227 ff.; J. G. Wolf, “Lo stigma dell’*ignominia*”, 493 ff.

55 Another papyrus, the BGU 628 r, contains a copy of an edict of Nero, in which the emperor recalls the provisions implemented by his late father, i.e. Claudius, to guarantee the presence of the parties in those trials that took place in front of the imperial court (*cognitio principis*). There is still a debate regarding the identity between the provisions of Claudius recalled in BGU 628 r and those recalled by Suetonius (*Claud.* 15.2) and Cassius Dio (60.28.6). More broadly, over these topics, see R. Darest, “Nouveaux tex-

13. Claudius' intervention punished for the first time the abandonment of an *accusatio* by the *delator*, but it did not lead to the creation of a new criminal offence; the creation of the *crimen tergiversationis* must be ascribed to the *senatus consultum Turpillianum* of 61 A.D.⁵⁶ The Turpillian decree referred to the regulation set forth by the speech of Claudius, clarifying some aspects of it,⁵⁷ but also added the possibility for the accuser to file a request to the judge, asking for the authorisation to drop the charges without being punished (*abolitio privata*),⁵⁸ as clearly stated by Papinian:

tes de droit romain”, 689 ff.; Édouard Cuq, “Trois nouveaux documents sur les *cognitiones caesarianae*”, *NRH* 23 (3e série), 1899, 111 ff.; Arthur A. Schiller, “The First Edict of BGU II 628 *Recto*”, Id., *An American Experience in Roman Law*, Vandenhoeck & Rupprecht, Göttingen 1971, 179 ff.; Gianfranco Purpura, “*Edictum Neronis de praefinitione temporum circa appellationes in criminalibus causis*”, Id. (a cura di), *Revisione ed integrazione dei Fontes Iuris Romani Anteiustiniani (FIRA). Studi preparatori. I. Leges*, Giappichelli, Torino 2012, 383 ff.; Bernardo Santalucia, “Osservazioni su BGU II 628 r”, *Iura* 64, 2016, 265 ff.; A. M. Mandas, *Il processo contro Paolo*, 276 ff.

56 See D. A. Centola, *Il crimen calumniae*, 67; A. M. Mandas, *Il processo contro Paolo*, 284 fn. 88.

57 See E. Levy, “Von den römischen Anklägervergehen”, 419–420; L. Mer, *Laccusation*, 462–463; G. Provera, *La vindicatio caducorum*, 66–67; Tullio Spagnuolo Vigorita, *Secta temporum meorum. Rinnovamento politico e legislazione fiscale agli inizi del principato di Gordiano III*, Sophia, Palermo 1978, 31; P. Buongiorno, *Senatus consulta Claudianis*, 212.

58 The accuser had to directly petition the judge when he was in court, as stated by Papinian (D. 48.16.10 pr. [Pap. 2 *de adult.* = Pal. 16]) and Marcianus (D. 48.16.1.8 [Marcian. *l.s. ad sc Turpill.* = Pal. 287]). The Turpillian decree probably specified that the request had to be presented to the *praetor* as president of the *quaestio*, while Papinian and Marcianus were alluding to the new judge of the *cognitio* in charge of the *iudicium publicum*, since the *quaestiones* had fallen in disuse: see L. Fanizza, *Delatori e accusatori*, 62. If the accuser's request was to be granted, the magistrate would have deleted the name of the accused from the list and the abatement of the trial and the trial would be abated. The only negative effect for the accuser was that he could not renew the same accusation for which he had requested the *abolitio* – see D. 48.16.4.1 (Pap. 15 *resp.* = Pal. 731) and C. 9.1.6 (Imp. Alex. A. Probo, a. 224) – but someone different from the first accuser could freely accuse the same *reus* of the same crime, as declared by Macer (D. 48.2.11.2, [2 *de publ. iudic.* = Pal. 34]).

The *abolitio privata* was the only type of *abolitio* that was introduced by the *senatus consultum Turpillianum*. The other two kinds, *abolitio publica* (D. 48.16.12 [Ulp. 2 *de adult.* = Pal. 1957]) and *ex lege* (D. 48.16.10 pr. [Pap. 2 *de adult.* = Pal. 16]), were already in use at the time of the approval of the Turpillian decree. There is no proof of an *abolitio publica* for the Republican age: see Th. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, 455. Differently, what will be labelled by Papinian as *abolitio ex lege* was probably as old as the *quaestiones perpetuae*, since death or serious illness of the accuser produced the abatement of the trial. In the aforementioned text taken from the *Verrinae*, Cicero says that he had to face not only the risks of sailing from Sicily to Rome, but also the blades of hitmen hired by Verres to kill him (*tua tela*), to manage to be present at the first hearing of the trial, implying that if Cicero had died, the trial could not continue. Moreover, the reason of the absence of the accuser in court did not matter, since if he did not put forward some suitable justification of his absence to allow an adjournment of the trial, the *praetor* had to dismiss the case: see Th. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, 453; L. Fanizza, *Delatori e accusatori*, 61.

D. 50.2.6.3 (Pap. 1 resp. = Pal. 392): *Qui iudicii publici quaestionem citra veniam abolitionis deseruerunt, decurionum honore decorari non possunt, cum ex Turpilliano senatus consulto notentur ignominia veluti calumniae causa iudicio publico damnati.*

Those who have abandoned the investigation of a criminal charge, unless there has been granted the concession of an amnesty, may not be graced with the rank of decurions, since those condemned in criminal proceedings are branded with ignominy under the *senatus consultum Turpillianum* as if for calumny.

Some years later, with another senatorial decree, the provisions of the *senatus consultum Turpillianum* were extended to fiscal proceedings as well, owing to their similarities with criminal proceedings:

D. 49.14.15 pr. (Mauric. 3 ad leg. Iul. et Pap. = Pal. 3): *Senatus censuit, si delator abolitionem petat, quod errasse se dicat, ut idem iudex cognoscat, an iusta causa abolitionis sit, et si errasse videbitur, det imprudentiae veniam, si autem calumniae, hoc ipsum iudicet eaque causa accusatori perinde cedat, ac si causam egisset et prodidisset.*

The senate resolved that if an informer seeks an annulment because, he says, he has made a mistake, the same judge should conduct a hearing into whether there is just cause for an annulment, and if he shall seem to have made a mistake, [the judge] may pardon his lack of judgment, but if he seems to have committed calumny, he shall pronounce that [crime] committed, and the accuser's situation shall be the same as if he had brought an action and abandoned it.

The introduction of the *crimen tergiversationis* compelled the accuser to carry on with the trial until its end or to ask for the *abolitio*, which could be granted only in the presence of a just cause and was generally not easy to obtain.⁵⁹

However, since the emperors still needed the services of both kinds of *delatores*, the threat of being punished for *calumnia* or the introduction of the new criminal offence of *tergiversatio* was hardly enough to solve the problems of the criminal justice system. These provisions were easily avoidable by employing a straw man acting on behalf of the real *accusator*, especially if the instigator was a powerful man.⁶⁰ Moreover, the fixed *poena legis Remmiae*

See also E. Levy, "Von den römischen Anklägervergehen", 421 ff.; Miroslav Boháček, "Un esempio dell'insegnamento di Berito ai compilatori", *Studi in onore di Salvatore Riccobono nel XL anno del suo insegnamento* 1, Castiglia, Palermo 1936, 367 ff.; Wolfgang Waldstein, *Untersuchungen zum römischen Begnadigungsrecht: abolitio, indulgentia, venia*, Universitätsverlag Wagner, Innsbruck 1964, *passim*; R. Gamauf, "Zu den Rechtsfolgen der *abolitio*", 299 ff.

59 Plin. *epist.* 6.31.12 and 7.6.6; D. 38.2.14.2 (Ulp. 45 ad ed. = Pal. 1172); C. 9.42.2 pr. (Imp. Const. A. ad Ianuarinum pu., a. 319).

60 The *senatus consultum Turpillianum* originally included a provision that extended its regulation against *tergiversatio* and *praevaricatio* to whoever purchased or sold such services: Tac. *ann.* 14.41. However, the Roman jurists later expanded its scope of application to every sort of instigation to accuse coming from a third party, except

imposed for calumny and *tergiversatio* was scarcely a deterrent for anyone, except for those who were part of the upper echelon of Roman society.⁶¹ But in this case, if the accusers were acting on behalf of the emperor or were making accusations of *maiestas*, there was barely any risk of being punished.

14. The situation began to change at the end of the Julio-Claudian dynasty.⁶² Starting with Vespasian,⁶³ but especially with Titus⁶⁴ and, later,

when the latter merely encouraged the accuser, and even when the instigator used another person to instigate the accuser (*mandare accusatorem*): see D. 48.16.15 pr. (Macer 2 *publ.* = Pal. 36) and D. 48.16.1.13 (Marcian. *l.s. ad sc Turpill.* = Pal. 287). These texts, however, have been heavily interpolated, as demonstrated by T. Spagnuolo Vigorita, *Secta temporum meorum*, 23 ff. See also E. Levy, “Von den römischen Anklägervergehen”, 423 ff. Nevertheless, it was probably not so easy to prove the existence of these kinds of agreements between the formal *delator* and the instigator, so the latter could safely pull the strings of the trial without being at risk.

- 61 Plin. *paneg.* 35.3: *neque ut antea exsanguem illam et ferream frontem nequiquam convulnerandam praebeant punctis et notas suas rideant, sed spectant paria praemio damna nec maiores spes quam metus habeant tiemeantque, quantum timebantur*. The *delatores* are represented by Pliny as laughing at the mark of infamy, the old *poena legis Remmiae*, but cease to do so under Trajan, since the emperor started to adopt a harsher approach towards criminal and fiscal accusers. The equivalence between the expectation of prizes and the fear of retributions Pliny talks about seems to hint at the *extra ordinem* penalty that could be imposed on them: see E. Levy, “Von den römischen Anklägervergehen”, 391; G. Provera, *La vindictio caducorum*, 73 ff.; J. G. Camiñas, *La lex Remmia*, 102; T. Spagnuolo Vigorita, *Exsecranda perniciēs*, 199 ff.
- 62 See O. Robinson, “The role of delators”, 265: «the literary figure of the *delator* was already beginning to fade in the lifetime of Tacitus and Pliny, and was effectively to disappear in the course of the second century. This is linked no doubt with the change in the dynamic between emperor and Senate under the Flavians and Antonines, but it is also certainly connected with the change in penal procedure from an accusatory to an inquisitorial process». The adversarial system in criminal trials endured throughout the Principate, so the main change was to be found in the remodelling of the relation between the imperial power and the ruling class.
- 63 The change of approach under Vespasian can be seen in the session of the Senate recalled in Tac. *hist.* 4.44. After the first rough session of the Senate chaired by Domitian on behalf of Vespasian in which the senators’ request to see the *commentaria* was rejected, as a harbinger of the revenge against the influential accusers of Nero in the Senate, Domitian and Mucianus (who, as seen, was sent by Vespasian to Rome to shadow the young prince) both made a speech in which they invited the senators to discard their revengefulness and adopt a merciful approach towards the supporters of Nero. Vespasian’s aim was to heal the rift that divided the Senate to ensure the support of the assembly to the first emperor who was not descendant from Augustus and the Julio-Claudian family. The reign of Vespasian was seemingly characterised by the decrease of the *delatores*’ activities. See also L. Fanizza, *Delatori e accusatori*, 32–33; Y. Rivière, *Les delateurs*, 441 ff.
- 64 Titus’ reign marked a turning point in the history of the relationship between *delatores* and imperial rule. He seemingly shifted from the quite passive approach adopted by his father against the fiscal and criminal accuser to a more proactive one. He went ahead with the collective punishment of the fiscal *delatores* (Suet. *Tit.* 8.5, Mart. *epig.* 4 and 4a, Dio Cass. 66.19.3), he swore an oath to not put any senator to death and he did not allow anyone, himself included, to accuse someone of *maiestas* (Dio Cass. 66.19.1–2). Titus’ approach would be followed by the Antonines, as acknowl-

Domitian,⁶⁵ a rearrangement in the relationship between emperors and *delatores* took place, especially concerning the fiscal ones. The literary sources note how these emperors shifted to a harsher approach:

Suet. *Tit.* 8.5: *Inter adversa temporum et delatores mandatoresque erant ex licentia veteri. Hos assidue in Foro flagellis ac fustibus caesos ac novissime traductos per amphitheatri harenam partim subici ac venire imperavit, partim in asperrimas insularum avehi. Utque etiam similia quandoque ausuros perpetuo coerceret, vetuit inter cetera de eadem re pluribus legibus agi quaerere de cuiusquam defunctorum statu ultra certos annos.*

Among the evils of the times were the informers and their instigators, who had enjoyed a long standing licence. After these had been soundly beaten in the Forum with scourges and cudgels, and finally led in procession across the arena of the amphitheatre, he had some of them put up and sold, and others deported to the wildest of the islands. Further to discourage for all time any who might think of venturing on similar practices, among other precautions he made it unlawful for anyone to be tried under several laws for the same offence, or for any inquiry to be made as to the legal status of any deceased person after a stated number of years.

Under Nerva,⁶⁶ and especially Trajan, the emperors started to generally oppose the use of criminal trials to keep the opposition in check. They favoured the assimilation of the opponents in the new ruling apparatus

edged by Pliny the Younger in his *Panegyric* in honour of Trajan (*paneg.* 35.4). See G. Provera, *La vindictio caducorum*, 74; L. Fanizza, *Delatori e accusatori*, 34–35; Y. Rivière, *Les delateurs*, 37; A. Schilling, *Poena extraordinaria*, 263–264.

65 See L. Fanizza, *Delatori e accusatori*, 34 ff. Early in his reign, Domitian took some measures against the *delatores*, especially the fiscal ones, following in the footsteps of his brother and predecessor Titus. As witnessed in Suet. *Dom.* 9.3, Domitian hit the *fiscales calumnias* hard. Moreover, Suetonius (*Dom.* 9.2) recalls how he commanded the termination of the proceedings against the *reos* (debtors) to the *aerarium* for more than five years, adding that anyone who wanted to renew a trial could do so within a year, under one condition – that the *delator* who did not win the suit was to be punished with exile. This attitude changed dramatically later in his reign, when the historian recalls the way in which «the property of the living and the dead was seized everywhere on any charge brought by any accuser», especially of *maiestas*. The inheritance of deceased people was seized from the legitimate heirs if someone came forward saying that he had heard the testator state during his lifetime that the emperor was to be his heir: Suet. *Dom.* 12.1–2. Another dramatic picture of the resurgence of the criminal *delatores* under Domitian is given by Tacitus (*Agr.* 45.1) and Cassius Dio (67.1.3–4).

66 Nerva renewed Titus' oath to not put to death any senator (Dio Cass. 68.2.3). He restored the exiles and released all who were on trial for *maiestas*, preventing any other accusation of *maiestas* (Dio Cass. 68.1.2). Pliny says that Nerva added provisions to Titus' edict against the *delatores*; however, he doesn't specify what was the content of the edict, nor of those additions (Plin. *paneg.* 35.3): see L. Fanizza, *Delatori e accusatori*, 37 fn. 88.

over the sheer repression of dissent.⁶⁷ The Antonine emperors generally maintained their strong opposition against the fiscal *delatores*, even going so far as to order collective punishments against them and casting them out from the city, as stated by Pliny in his Panegyricus dedicated to Trajan:

Plin. *paneg.* 35: *Memoranda facies, delatorum classis permissa omnibus ventis, coactaque vela tempestatibus pandere, iratosque fluctus sequi, quoscunque in scopulos detulissent (...). Quantum diversitas temporum posset, tum maxime cognitum est, quum iisdem, quibus antea cautibus innocentissimus quisque, tunc nocentissimus affigeretur; quumque insulas omnes, quas modo senatorum, iam delatorum turba completeret, quos quidem non in praesens tantum, sed in aeternum repressisti, in illa poenarum indagine inclusos. Ereptum alienas pecunias eunt? perdant, quas habent: expellere penatibus gestiunt? suis exturbentur: neque, ut antea, exsanguem illam et ferream frontem nequidquam convulnerandam praebeant punctis, et notas suas rideant; sed spectent paria praemio damna, nec maiores spes, quam metus habeant, timeantque, quantum timebantur. Ingenti quidem animo divus Titus securitati nostrae ultionique prospexerat, ideoque numinibus aequatus est: sed quanto tu quandoque dignior caelo, qui tot res illis adiecisti, propter quas illum deum fecimus! Id hoc magis arduum fuit, quod imperator Nerva, te filio, te successore dignissimus, postquam magna quaedam edicto Titi adstruxerat, nihil reliquisse tibi videbatur, qui tam multa excogitasti, ut si ante te nihil esset inventum (...).*

The sight was unforgettable: a whole fleet of informers thrown on the mercy of every wind, forced to spread sail before the tempests, driven by the fury of the waves on to the rocks in their course (...). Then indeed we knew how times had changed; the real criminals were nailed to the very rocks which had been the cross of many an innocent man; the islands where senators were exiled were crowded with the informers whose power you had broken for all time, not merely for a day, held fast as they were the meshes of punishment untold. They set out to rob other men of money: now let them lose their own. They sought to evict men from their homes: let them be homeless too. Let them stop presenting a brazen and unblushing front, unmarked by any disgrace, stop laughing off all reproaches. Now they can expect losses in proportion to their rewards, and know apprehension to match their former hopes; now they can feel the fear they once inspired. It is true that the divine Titus in the nobility of his spirit had taken measures for our security and need for vengeance, and because of this was placed among the gods; but how much more will you one day deserve your seat in heaven, for all your additions to those measures for which we recognized his godhead! And your achievement was the more difficult because the Emperor Nerva, worthy as he was of you as his son and successor, had himself made notable additions to Titus's edict, so that it seemed that nothing was left – except for you, whose ideas were so many that nothing might have been thought of before. (...)

67 See L. Fanizza, *Delatori e accusatori*, 37 fn. 89.

The new policy set by these emperors did not completely eliminate the problems of the Roman criminal and fiscal justice system that we have described before.⁶⁸ They were innate in a system in which it was up to the *quivis de populo* to step up and act on behalf of the collective. However, the new course set by Trajan, later followed by his successors, managed to limit the negative aspects of the activity of the *delatores*, when compared to the extremes reached in the previous age.

BIBLIOGRAPHY

LITERARY AND LEGAL SOURCES:

Literary sources

Asconius Pedianus, Quintus

Stangl, Thomas, *Ciceronis orationum scholiastae*, Olms, Hildesheim 1964 (reprint of the 1912 edition).

Cicero, Marcus Tullius

Greenwood, Leonard H. G. (translated by), *The Verrine Orations, Volume I: Against Caecilius. Against Verres, Part 1; Part 2, Books 1-2* [Loeb Classical Library 221], Harvard University Press, Cambridge 1928.

Freese, John H. (translated by), *Cicero. Pro Quinctio. Pro Roscio Amerino. Pro Roscio Comoedo. On the Agrarian Law* [Loeb Classical Library 240], Harvard University Press, Cambridge 1930.

Plinius Caecilius Secundus, Caius

Radice, Betty (translated by), *Pliny. Letters, Volume II: Books 8-10. Panegyricus* [Loeb Classical Library 59], Harvard University Press, Cambridge 1969.

68 «Delators continued to exist, as shadows in the literary sources, more clearly in the legal sources. One must remember that the role of all delators, whether fiscal or criminal, led to the enrichment of the treasury, whether through fines or confiscation, or through doubled tax payments or estates lapsing to the fisc»: O. Robinson, *The role of delators*, 266. I don't agree with Robinson in that she affirms that «presumably for the jurists the SC *Turpillianum* had brought sufficient order into the law governing criminal accusations». The legal sources prove how the criminal offences of the accuser (*calumnia, praevaricatio, tergiversatio*) were a topic discussed by the jurists and the imperial chancellery throughout the Severian age. This can be confirmed by looking at the title in the Digest that concerns these crimes. D. 48.16 (*Ad senatus consultum Turpillianum et de abolitionibus criminum*) is made of 18 fragments, and 17 out of 18 came from works attributed to Severan jurists, with only one (D. 48.16.18 pr.-2 [Papir. 1 *de const.* = Pal. 7]) taken from a jurist of the Antonine age. This is no surprise, since the adversarial system remained mostly at the foundation of the criminal trials during the Principate. Moreover, the various literary genres dealing with various aspects of Roman criminal law began to develop in the Antonine age and became fully mature under the Severian dynasty: see L. Fanizza, *Delatori e accusatori*, 95 ff.; F. Botta, «Opere giurispudenziali», 281 ff.

Suetonius Tranquillus, Caius

Rolfe, John C. (translated by), *Suetonius. Lives of the Caesars, Volume I: Julius. Augustus. Tiberius. Gaius. Caligula* [Loeb Classical Library 31], Harvard University Press, Cambridge 1914.

- *Suetonius. Lives of the Caesars, Volume II: Claudius. Nero. Galba, Otho, and Vitellius. Vespasian. Titus, Domitian. Lives of Illustrious Men: Grammarians and Rhetoricians. Poets (Terence. Virgil. Horace. Tibullus. Persius. Lucan). Lives of Pliny the Elder and Passienus Crispus* [Loeb Classical Library 38], Harvard University Press, Cambridge 1914.

Tacitus, Publius Cornelius

Jackson, John, Moore, Clifford H. (translated by), *Tacitus. Histories books IV-V, Annals books I-III* [Loeb Classical Library 249], Harvard University Press, Cambridge 1931.

Jackson, John (translated by), *Tacitus. Annals books IV-VI, XI-XII* [Loeb Classical Library 312], Harvard University Press, Cambridge 1937.

- *Tacitus. Annals books XIII-XVI* [Loeb Classical Library 322], Harvard University Press, Cambridge 1937.

Legal sources

Corpus Iuris Civilis

Watson, Alan (translated by), *The Digest of Justinian. Vol. IV*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1958.

LITERATURE:

Alexander, Michael C., *Trials in the Late Roman Republic: 149 BC to 50 BC*, University of Toronto Press, Toronto 1990.

Arangio-Ruiz, Vincenzo, “La legislazione”, *Augustus. Studi in occasione del bimillenario augusteo*, Tipografia della Regia Accademia Nazionale dei Lincei, Roma, 1938, pp. 101–146 (= Id., *Scritti di diritto romano* 3, Jovene, Napoli 1977).

- *Storia del diritto romano*, Jovene, Napoli 1957⁷ (reprinted in 1984).

Astolfi, Riccardo, *La lex Iulia et Papia*, CEDAM, Padova 1996⁴.

Bauman, Richard A., *The crimen maiestatis in the Roman Republic and Augustan Principate*, Witwatersrand University Press, Johannesburg 1967.

- *Impietas in principem. A study of treason against the Roman emperor with special reference to the first century A.D.*, Beck, München 1974.

Beggio, Tommaso, “A obra centenária: Moriz Wlassak, Anklage und Streitbefestigung im Kriminalrecht der Römer”, *Interpretatio Prudentium* 2, 2017, 17–38.

Bianchini, Mariagrazia, *Le formalità costitutive del rapporto processuale nel sistema accusatorio romano*, Giuffrè, Milano 1964.

- Biscardi, Arnaldo, *Aspetti del fenomeno processuale nell'esperienza giuridica romana*, Cisalpino-Goliardica, Milano 1978².
- "C. 9.2.7. *Inquisitio* ed *accusation* nel processo criminale *extra ordinem*", *Seminarios complutenses de derecho romano* 1, 1989, 235-241.
- Boháček, Miroslav, "Un esempio dell'insegnamento di Berito ai compilatori", *Studi in onore di Salvatore Riccobono nel XL anno del suo insegnamento* 1, Castiglia, Palermo 1936, 337-398.
- Bonin, Filippo, *Intra legem Iuliam et Papiam. Die Entwicklung des augusteischen Eherechts im Spiegel der Rechtsquellenlehren der klassischen Zeit*, Cacucci editore, Bari 2020.
- Botta, Fabio, "Opere giurisprudenziali *de publicis iudiciis* e *cognitio extra ordinem* criminale", *Studi in onore di Remo Martini* 1, Giuffrè, Milano 2008, 281-322.
- *Profili essenziali di storia del diritto e del processo penale romano*, Edizioni AV, Cagliari 2016.
 - "Ordo/*extra ordinem*. Sistemi giurisdizionali e ordinamenti penali durante il Principato", Antonio Guidara (a cura di), *Specialità delle giurisdizioni ed effettività delle tutele*, Giappichelli, Torino 2021, 3-10.
 - "Ancora in tema di *causae accusationis* e *calumnia* nel processo per *quaestiones*", *Archivio Giuridico online* 2, 2023, 1-28.
- Brasiello, Ugo, *La repressione penale in diritto romano*, Jovene, Napoli 1937.
- "Sulla desuetudine dei *iudicia publica*", *Studi in onore di Emilio Betti* 4, Giuffrè, Milano 1962, 553-570.
- Brassloff, Stephan, v. «Commendatio», *PWRE* IV.1, 1901, 722-726.
- Buongiorno, Pierangelo, *Senatus consulta Claudianis temporibus facta. Una palinogenesi delle deliberazioni senatorie dell'età di Claudio (41-54 d.C.)*, Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli 2010.
- "Das "verleumderische" negotium. Geschichte einer Ergänzung von BGU II 611", in *Journal of Juristic Papyrology* 40 2010, pp. 111-134.
 - "La *tabula Lugdunensis* e i fondamenti ideologici e giuridici dell'*adlectio inter patricos* di Claudio", Orazio Licandro, Claudia Giuffrida, Margherita Cassia (a cura di), *Senatori, cavalieri e curiali fra privilegi ereditari e mobilità verticale*, L'Erma di Bretschneider, Roma 2020, 67-78.
- Buongiorno, Pierangelo, Gallo, Annarosa, Marino, Salvatore (a cura di), *Edoardo Volterra. Senatus consulta*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2017.
- Camiñas, Julio G., *La lex Remmia de calumniatoribus*, Universidad de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela 1984.
- "Régimen jurídico del *iusiurandum calumniae*", *SDHI* 60, 1994, 457-468.
- Camodeca, Giuseppe, "Delatores, praemia e processo senatorio *de maiestate* in una inedita *tabula Herculensis* di età neroniana", *SDHI* 75, 2009, 381-402.
- Centola, Donato A., "L'accusa nel sistema processuale delle *quaestiones perpetuae* tra funzione civica, dimensione premiale e disciplina sanzionatoria", Laura

- Solidoro (a cura di), *Regole e garanzie nel processo criminale romano*, Giappichelli, Torino 2016, 15-32.
- Cerami Pietro, “*Accusatores populares, delatores, indices*. Tipologia dei «collaboratori di giustizia» nell’antica Roma”, *Index* 26, 1998, 117-148.
- Chastagnol, André, *Le Sénat romain à l’époque impériale. Recherches sur la composition de l’assemblée et le statut de ses membres*, Les Belles Lettres, Paris 1992 (reprinted in 2004).
- Costa, Emilio, *Cicerone giureconsulto*, 2, L’Erma di Bretschneider, Roma 1964 (reprint of the 1927 edition).
- Crawford, Michael W., *Roman Statutes* 1, Institute of Classical Studies, London 1996.
- Cuq, Édouard, “Trois nouveaux documents sur les *cognitiones caesarianae*”, *NRH* 23 (3e série), 1899, 110-123.
- Dareste, Rodolphe, “Nouveaux textes de droit romain”, *NHR* 22 (3e série), 1898, 685-693.
- De Martino, Francesco, “I *quadruplicatores* nel *Persa* di Plauto”, *Labeo* 1, 1955, 32-48, (= Id., *Diritto e società nel mondo romano*, 2, a cura di Francesco D’Ippolito, Jovene, Napoli 1996, 99-115).
- *Storia della costituzione romana* 4.1, Jovene, Napoli 1974².
- De Robertis, Francesco Maria, “Sull’efficacia normativa delle costituzioni imperiali”, Cressati, Bari, 1941 (= Id., *Scritti varii di diritto romano* 3, Cacucci, Bari 1987).
- Dyck (ed.), Andrew R., *Cicero. Pro Sexto Roscio*, Cambridge University Press, Cambridge 2010.
- Fanizza, Lucia, *Delatori e accusatori. L’iniziativa nei processi di età imperiale*, L’Erma di Bretschneider, Roma 1988.
- Fliniaux, André, “Une réforme judiciaire de l’empereur Claude (BGU 611). A propos de travaux récents”, *NRH* 10 (4e série), 1931, 509-519.
- Gamauf, Richard, “Zu den Rechtsfolgen der *abolitio* in klassischen römischen Recht”, Kaja Harter-Uibopuu, Fritz Mitthof (Hrsg.), *Vergeben und Vergessen? Amnestie in der Antike. Beiträge zum 1. Internationalen Wiener Kolloquium zur antiken Rechtsgeschichte, 27.-28.10.2008*, Holzhausen, Wien 2013, 299-318.
- Garnsey, Peter, “Adultery Trials and the Survival of the Quaestiones in the Severan Age”, *JRS* 57, 1967, 56-60.
- Giglio, Stefano, *Il problema dell’iniziativa nella cognitio criminale. Normative e prassi da Augusto a Diocleziano*, Giappichelli, Torino 2009².
- Griffin, Miriam, “The Tribune C. Cornelius”, *JRS* 63, 1973, 196-213.
- Hollard, Virginie, *Le rituel du vote. Les assemblées romaines du peuple*, CNRS Éditions, Paris 2010.
- Kaser, Max, “*Infamia* und *ignominia* in den römischen Rechtsquellen”, *ZSS* 73, 1956, 220-278.

- Kunkel, Wolfgang, v. «Quaestio», *PWRE* XIV, 1963, 720-786 (= Id., *Kleine Schriften: zum römischen Strafverfahren und zur römischen Verfassungsgeschichte*, Böhlau Nachfolger, Weimar 1974, 33-110).
- “Die Funktion des Konsiliums in der magistratischen Strafjustiz und im Kaisergericht” II, *ZSS* 85, 1968, 253-329 (= Id., *Kleine Schriften: zum römischen Strafverfahren und zur römischen Verfassungsgeschichte*, Böhlau Nachfolger, Weimar 1974, 178-254).
- Lauria, Mario, “*Calumnia*”, Emilio Albertario (a cura di), *Studi in memoria di Umberto Ratti*, Giuffè, Milano 1934, 97-135 (= Id., *Studii e ricordi*, Jovene, Napoli 1983, 245-276)
- “*Accusatio-inquisitio. Ordo-extra ordinem-cognitio: rapporti ed influenze reciproche*”, *Atti della regia Accademia di Scienze Morali e Politiche di Napoli* 56, 1934, 304-369 (= Id., *Studii e ricordi*, Jovene, Napoli 1983, 277-321)
- Levick, Barbara M., “Imperial Control of the Elections under the Early Principate: *commendatio, suffragatio, and nominatio*”, *Historia* 16, 1967, 207-230.
- Lenel, Otto, *Das Edictum perpetuum*, Bernhard Tauchnitz, Leipzig 1927³.
- Levy, Ernst, “Die römische Kapitalstrafe”, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg 1931 (Id., *Gesammelte Schriften* 2, Böhlau, Köln 1963, 325-378).
- “Von den römischen Anklägervergehen”, in *ZSS* 53, 1933, 151-233 (= Id., *Gesammelte Schriften* 2, Böhlau, Köln 1963, 379-432).
 - “Gesetz und Richter im Kaiserlichen Strafrecht. Erster teil. Die Strafzumessung”, *BIDR* 45, 1938, 57-166 (= Id., *Gesammelte Schriften* 2, Böhlau, Köln 1963, 434-508).
 - *Pauli Sententiae. A Palingenesia of the Opening Titles as a Specimen of Research in West Roman Vulgar Law*, Cornell University Press, Ithaca 1945.
- Licandro, Orazio, “Candidature e accusa criminale: strumenti giuridici e lotta politica nella tarda repubblica”, *Index* 25, 1997, 447-471.
- Lintott, Andrew W., “The Offices of C. Flavius Fimbria in 86-5 B.C.”, *Historia* 20, 1971, 696-701.
- *Judicial Reform and Land Reform in the Roman Republic*, Cambridge University Press, Cambridge 1992.
- Luraschi, Giorgio “Il *praemium* nell’esperienza giuridica romana”, *Studi in onore di Arnaldo Biscardi* 4, Istituto Editoriale Cisalpino-La Goliardica, Milano 1983, 239-283.
- Mantovani, Dario, “Sulla competenza penale del *praefectus urbi* attraverso il *liber singularis* di Ulpiano”, Alberto Burdese (a cura di), *Idee vecchie e nuove sul diritto criminale romano*, CEDAM, Padova 1988, 171-223.
- Mandas, Anna Maria *Il processo contro Paolo di Tarso. Una lettura giuridica degli Atti degli Apostoli (21.27-28.31)*, Jovene, Napoli 2017.
- Marotta, Valerio, *Ulpiano e l’Impero* 1, Loffredo, Napoli 2000.
- *Ulpiano e l’Impero* 2, Loffredo, Napoli 2004.

- Mer, Louis, *L'accusation dans la procédure pénale du Bas-Empire romain*, Université de Rennes, Rennes 1953.
- Mommsen, Theodor, *Römisches Strafrecht*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1961 (reprint of the original 1899 edition).
- Münzer, Friedrich, v. «Cornelius (n. 18)», *PWRE* IV.1, 1901, 1252-1255.
- Pietrini, Stefania, *Sull'iniziativa del processo criminale romano (IV-V secolo)*, Giuffrè, Milano 1996.
- Provera, Giuseppe, *La vindictio caducorum. Contributo allo studio del processo fiscale romano*, Giappichelli, Torino 1964.
- Pugliese, Giovanni, "Processo privato e processo pubblico", *Rivista di diritto processuale* 3, 1948, 3-49 (= Id., *Scritti giuridici scelti*, 1, Jovene, Napoli, 5-51)
- "Linee generali dell'evoluzione del diritto penale pubblico durante il Principato", Hildegard Temporini, Wolfgang Haase (Hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II.14, De Gruyter, Berlin-New York, 1982, 722-789 (= Id., *Scritti giuridici scelti* 2, Jovene, Napoli 1985, 653-720).
- Purpura, Gianfranco, "Il papiro BGU 611 e la genesi del SC Turpilliano", *Annali del Seminario Giuridico dell'Università di Palermo (AUPA)* 36, 1976, 219-251.
- "Edictum Neronis de praefinitione temporum circa appellationes in criminalibus causis", Id. (a cura di), *Revisione ed integrazione dei Fontes Iuris Romani Anteiustiniiani (FIRA). Studi preparatori. I. Leges*, Giappichelli, Torino 2012, 383-392.
- Rivière, Yann, *Les délateurs sous l'Empire romain*, École Française de Rome, Roma 2002.
- Robinson, Olivia, *The Criminal Law of Ancient Rome*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1995.
- "Roman Law: reality and context. The role of delators", Richard Gamauf (Hrsg.), *Festschrift für Herbert Hausmaninger zum 70. Geburtstag*, Manz, Wien 2006, 255-267.
 - *Penal Practice and Penal Policy in Ancient Rome*, Routledge, London 2007.
- Ruggiero, Iolanda, *Ricerche sulle Pauli Sententiae*, Giuffrè, Milano 2017.
- Santalucia, Bernardo, *Diritto e processo penale nell'antica Roma*, Giuffrè, Milano 1998².
- "Accusatio e inquisitio nel processo penale romano di età imperiale", *Atti del convegno "Processo civile e processo penale nell'esperienza giuridica del mondo antico" in memoria di Arnaldo Biscardi. Siena, Certosa di Pontignano, 13-15 dicembre 2001*, LED, Milano 2011, 249-258 (= Id., *Altri studi di diritto penale romano*, CEDAM, Padova 2009, 313-328).
 - "Osservazioni su BGU II 628 r", *Iura* 64, 2016, 265-275.
 - *Asconio. Commento alle orazioni di Cicerone*, Marsilio, Venezia 2022.
- Schiller, Arthur A., "The First Edict of BGU II 628 Recto", Id., *An American Experience in Roman Law*, Vandenhoeck & Rupprecht, Göttingen, 1971, 179-198.

- Schilling, Andreas, *Poena extraordinaria. Zur Strafzumessung in der frühen Kaiserzeit*, Duncker & Humblot, Berlin 2010.
- Spagnuolo Vigorita, Tullio, *Secta temporum meorum. Rinnovamento politico e legislazione fiscale agli inizi del principato di Gordiano III*, Sophia, Palermo 1978.
- *Exsecranda pernicies: delatori e fisco nell'età di Costantino*, Jovene, Napoli 1984.
 - *Casta domus. Un seminario sulla legislazione matrimoniale augustea*, Jovene, Napoli 2013³.
- Strachan-Davidson, James L., *Problems of the Roman Criminal Law 2*, Rodopi, Amsterdam 1969 (reprint of the 1912 edition).
- Stroux, Johannes, *Eine Gerichtsreform des Kaisers Claudius (BGU 611)*, Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München 1929.
- Talbert, Richard J.A., *The Senate of Imperial Rome*, Princeton University Press, Princeton 1984.
- Venturini, Carlo, *Studi sul crimen repetundarum nell'età repubblicana*, Giuffré, Milano 1979.
- Volterra, Edoardo, v. «Senatus consulta», *Novissimo Digesto Italiano (NNDI)* 16, 1969, 1047-1078 (= Pierangelo Buongiorno, Annarosa Gallo, Salvatore Marino [a cura di], *Edoardo Volterra. Senatus consulta*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2017, 79-185).
- Waldstein, Wolfgang, *Untersuchungen zum römischen Begnadigungsrecht: abolitio, indulgentia, venia*, Universitätsverlag Wagner, Innsbruck 1964.
- Wlassak, Moriz, *Anklage und Streitbefestigung im Kriminalrecht der Römer*, Hölder, Wien 1917.
- von Woess, Friedrich “Die *oratio* des Claudius über Richteralter, Prozeßverschleppung und Anklägertyrannei (BGU. 611)”, in *ZSS* 51, 1931, 336-368.
- Wolf, Joseph G., “Lo stigma dell’ignominia”, Alessandro Corbino, Michel Humbert, Giovanni Negri (a cura di), *Homo, caput, persona. La costruzione giuridica dell’identità nell’esperienza romana (dall’epoca di Plauto a Ulpiano)*, IUSS Press, Pavia 2010, 491-550.
- Zanon, Giorgia, *Le strutture accusatorie della cognitio extra ordinem nel Principato*, CEDAM, Padova 1998.

др Матео Кристинели*

PRINCEPS QUI DELATORES NON CASTIGAT, IRRITAT.
АКУЗАТОРИ И ДЕЛАТОРИ У РАНОМ ПРИНЦИПАТУ
ИЗМЕЋУ ПРАВА И ПОЛИТИКЕ

Сажетак

Овај рад има за циљ да да преглед различитих, и обично супротстављених, радњи које су предузимали цареви у време принципата, до Трајана, да би се посветили проблемима везаним за правосудне активности кривичних и фискалних „делатора”. Активности делатора су биле суштински део царског система владавине у раном принципату, ударајући на политичке противнике царева и доприносећи доследном дотоку прихода у јавну касу, али их је јавност генерално презирала. Ова проблематика приморала је сваког од царева да тражи начин да успостави равнотежу између потребе да се суочи са негативним последицама активности делатора, како би се обезбедила подршка јавности, и неопходности да се њихово деловање претерано не омета, што је подстакло усвајање различитих врста мера, како на политичком, тако и на правном плану.

Кључне речи: *Римско кривично право. – Delator. – Calumnia. – Tergiversatio. – Senatus consultum Turpillianum.*

Рад приспео / Paper received: 24.10.2023.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 12.11.2023.

* Доктор наука у *Studi Giuridici Comparati ed Europei* (Упоредне и европске правне студије) при Правном факултету Универзитета у Тренту, matteo.cristinelli@unitn.it.

Овај рад је проширена верзија излагања са конференције *Iustoria 2023: Law and Punishment*, одржане од 23. до 25. марта 2023. године, на Правном факултету Универзитета у Београду. Желео бих да изразим своју захвалност организаторима конференције што су ми дозволили да излажем, иако сам био спречен да присуствујем уживо.

UDC: 343(497.11)"1828/1860"

CERIF: H240, H300, S149

DOI: 10.51204/HLH_23202A

Мср Лазар Н. БОГДАНОВИЋ*

РАД НА КОДИФИКАЦИЈИ
КРИВИЧНОГ ПРАВА У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ
ОД 1828. ДО 1860. ГОДИНЕ

Од Првој српској усјанка до доношења Кривичној законика Кнежевине Србије 1860. године, усвојен је велики број пројиса којима су кажњавана поједина понашања. Ти акти су настајали без уређеној сисјема, доношени су нејланирано. Изузетак представљају два акта, Закон проше Мајије Ненадовића и Карађорђево криминално законик.

Након Првој и Другој српској усјанка, настјавило се доношење пројиса који се односе на поједина дела. На иницијативу кнеза Милоша, ради се на сисјематизацији доношења пројиса. Осниване су различитије комисије за изаду пројиса, а посебно се истичу Законодајтељна и Законојравителјна комисија. На позив кнеза Милоша 1837. године у Србију долазе истакнути јравници, Јован Хаџић и Василије Лазаревић, са намером да раде на изради закона. Они су се заједнички бавили израдом закона, до маја 1838. године. Лазаревић се тада ойределио за израду кривичној законика и законика о грађанском судском постојуку.

Василије Лазаревић радио је на изради нацрта Кривичној законика до 1845. године. Појтом, до 1855. године, није било рада на кодификацији кривичној јрава. На иницијативу кнеза Александра Карађорђевића, Савети је одредио комисију која ће се бавити израдом нацрта Кривичној законика. Комисија је изадила нацрт, предао га Савету, након чега је основана нова комисија која је препедала нацрт тек 1859. године.

Од јрвих покушаја кодификације кривичној јрава до доношења Кривичној законика Кнежевине Србије прошло је 32 године. Разлој за тако дуго време ко-

* Аутор је мастер правних наука запослен у Општинској управи Општине Бајина Башта, lazarbogdanovic993@gmail.com

Рад је измењена верзија мастер рада одбрањеног на Правном факултету Универзитета у Новом Саду у мају 2019. године.

дификације су њолийичке ѓрилике у Кнежевини Србији. Кнез Милош, иницијатѡр кодификације, за време своје друје владе, ѡѡйѡисао је Кривични законик 29. марта 1860. ѡдине, који је сѡуѡио на снаѡу 12. маја 1860. ѡдине.

Кључне речи: *Кривични законик. – Кнежевина Србија. – Кодификација. – Василије Лазаревић*

1. УВОД

Од Првог српског устанка па до кодификације кривичног законодавства 1860. године, усвојен је велики број прописа који су регулисали ову материју. Српско законодавство у овом периоду настајало је у оквирима ограниченог суверенитета, с обзиром да је Србија формално била вазална кнежевина. Основу нормативног дела правног поретка Кнежевине Србије носила су два главна стуба– Грађански и Кривични законик.

Кривичним прописима у овом периоду кажњавана су поједина понашања инкриминушући само неке од многобројних радњи кривичних дела. Ове норме издаване су непланирано и без одређеног система. Једини покушаји кодификовања били су Закон проте Матије Ненадовића из 1804. године и Карађорђево криминално законик из 1807. године.¹ Оно што је занимљиво јесте да се у Закону проте Матеје не помиње казна лишења слободе већ само смртна казна и телесне казне, док се у Карађорђевоу законуку помиње и казна лишења слободе.

У периоду након Првог и Другог српског устанка наставило се са регулисањем материје кривичног права као и до тад, тј. доношењем прописа који се односе на поједина кривична дела. Све до 1828. године, односно до иницијативе кнеза Милоша, ти покушаји нису били систематични на начин да обухвате целокупну материју кривичног права. Тада кнез, увидевши неопходност доношења закона, али и под притиском истакнутих људи у држави којима је све више сметала Милошева самовоља, оснива комисију којој поверава израду закона. Комисија, на чијем челу се налазио Вук Стефановић Караџић, бавила се пре свега превођењем француских законика, Француског грађанског законика (*Code Civil*) и Француског криминалног законика (*Code pénal*), које је потом требало прилагодити приликама у Србији.

До 1834. године није било значајнијег рада на законима, осим што је секретар Кнежевске канцеларије Стефан Радичевић обавестио

1 Тома Живановић, *Законски извори кривичног ѓрава Србије и исиѡријски развој њеѡво и њеног кривичног ѓравосуђа, ѡг 1804. до 1865.* САНУ, едиција (*Извори срѡског ѓрава*), књ.1, Београд 1967.

кнеза Милоша једним писмом да се законик налази код њега те да га је он прегледао и дорадио.

На позив кнеза Милоша, 1837. године, ради израде закона, у Србију долазе новосадски сенатор Јован Хаџић и градоначелник Земуна Василије Лазаревић. Њихов рад на законима отпочео је прегледањем нацрта које су сачинили њихови претходници. Након тога, они су упутили писмо кнезу Милошу у коме су изнели своја запажања и смернице за свој даљи рад на нацртима. У почетку, Хаџић и Лазаревић заједно су радили на нацртима. У мају 1838. године долази до поделе посла између Хаџића и Лазаревића. Том приликом Хаџић је понудио Лазаревићу да изабере на којим законима жели да ради, и тада је Лазаревић одабрао да на себе преузме израду кривичног законика и законика о грађанском судском поступку.

Након поделе послова, Лазаревић је поред рада на кривичном законнику био ангажован и на неким другим пословима. Тек крајем октобра 1838. године Лазаревић се у потпуности посветио раду на кривичном законнику, и почетком августа 1839. године је свој нацрт предао Министарству правде. Од тог тренутка, Лазаревићев нацрт је до 1845. године више пута био предмет разматрања, али никада није усвојен.

Све до 1855. године није било покушаја да се кодификује кривично право. Кнез Александар Карађорђевић је, 1. јуна 1855. године, упутио писмо Савету у коме је истакао потребу доношења кривичног законика, али Савет није одмах препознао кнежеву идеју да се кривично право кодификује. Тек почетком фебруара наредне године, Савет обавештава кнеза да је сачинио комисију која ће израдити законик. Та комисија је обавила свој посао и предала нацрт законика крајем марта 1857. године. До почетка маја 1858. године на овом нацрту законика се ништа није радило. Тада је Савет образовао нову комисију, која је тај нацрт прегледала и преуредила.

Након прегледања нацрта Савет је упутио кнезу Милошу, који је у међувремену поново дошао на власт у Србији, извештај у коме је навео значај доношења кривичног законика. Кнез је прочитао извештај и прегледао нацрт законика, након чега је доставио Савету своје мишљење. Савет је поступио по кнежевим инструкцијама и преуредио нацрт законика, који је ступио на снагу у мају 1860. године.

2. РАЗВОЈ КРИВИЧНОГ ПРАВА У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ ОД 1828. ДО 1837. ГОДИНЕ

Период прве владе кнеза Милоша обележио је почетак рада на нормативном регулисању више области друштвеног живота. Свакако најзначајнији пропис из тог периода јесте Сретењски устав из 1835.

године. У исто време започет је рад на припреми грађанског и кривичног законика. Тешко је утврдити тачно време кад је поникло питање израде закона, и ко га је и у каквом облику најпре предочио кнезу Милошу.² У стручној литератури се помиње Вук Стефановић Караџић као први који је вршио утицај на кнеза Милоша, те му упутио писмо 1822. године у име “групе истомишљеника” у ком му је скренуо пажњу да је неопходно донети законе који би регулисали друштвено уређење тадашње Кнежевине Србије. Овакво обраћање Вука Стефановића Караџића и “истомишљеника” било је изазвано Милошевом апсолутистичком владавином и трговачким монополима установљеним за њега и његову породицу. Услед оваквих прилика у држави, кнез Милош Обреновић је 1828. године основао комисију за рад на изради закона.

2.1 Оснивање и рад Законодатељне комисије

О раду комисије и члановима који су чинили њен састав нема прецизних података. Историјски извори су малобројни, често и противречни. Највећи број података којима данас располажемо оставили су Вук Караџић, који је био члан Законодатељне комисије а касније и њен председник, као и Јован Хаџић, творац *Законика грађанској за Књажевство Србско* из 1844. године, који је први српски кодификовани Грађански законик. Подаци Јована Хаџића и Вука Караџића су умногоме противречни, на шта ћемо се осврнути касније у раду. Оно што се може закључити из свих историјских извора из тог периода, јесте да је комисија углавном била састављена од лица која нису била правници по струци као и да је њен састав више пута мењан. Поглавље о раду и самој организацији рада Законодатељне комисије обрадићемо на основу податка које је оставио Вук Караџић као најмеродавнијих, с обзиром на то да је био члан те комисије и неко време председник исте.

Наиме, кнез Милош Обреновић је 1828. године основао прву комисију ради састављања законика, и истом приликом именовано њене чланове. Састав те прве комисије чинили су кнежев секретар Димитрије Давидовић, кнез Пожешке нахије Василије Поповић и Вук Стефановић Караџић. Као модели за рад узети су Француски грађански законик (*Code Civil*) и Француски кривични законик (*Code Pénal*).

Кнез Васа Поповић, иначе Милошев шурак, био је самоук, “просити” кнез, без било какве школе и стручног образовања, који је при изради закона могао допринети својим једноставним народним пои-

2 Томица Никчевић, *Посџанак и ѿокушај ѿрераде Грађанској законика Књажевине Србије*, САНУ Београд 1971, 6.

мањем и схватањем живота и права, али није могао бити од користи што се тиче стручности.³

Димитрије Давидовић је завршио гимназију и две године филозофије у Кезмарку и Пешти, а затим прешао на медицину и завршио три године студија.⁴ На позив кнеза Милоша, после доста дуге процедуре аустријских власти, Вук Караџић је прешао из Беча у Земун у другој половини октобра месеца 1828. године, а 24. октобра приспео је у Београд. Одатле је наставио пут за Крагујевац 1. новембра, и тек пошто је стигао сазнаје разлог доласка, а то је састављање закона за Србију.⁵ Тако је, нашавши се у Крагујевцу са Димитријем Давидовићем, са којим је још од раније био у неким јавним и књижевним везама, и Вук почео да учествује у изради грађанских и кривичних закона.⁶

Задатак комисије у овом саставу био је да преведе француске законике, а затим да их прилагоди српском народу и његовим обичајима. Вук Караџић добио је задатак да преведе кривични законик, а грађански законик је послат на превод грчком учитељу Георгију Захаријадесу. Уз одобрење кнеза Милоша, средином децембра 1828. године Вук одлази у Беч да би довршио рад на превођењу Новог завета, а посао превођења кривичног законика преузима његов писар, до повратка Вука у Земун средином маја 1829. године. Димитрије Давидовић напустио је комисију 1829. године јер је био именован за члана српске депутације у Цариграду, да би се поново прикључио раду комисије 1834. године.

Затим, кнез Милош оснива посебну комисију под називом *Законодајтељна комисија*, која је отпочела са радом седницом која је одржана 22. јуна 1829. године. Чинили су је кнез Васа Поповић, кнез Павле Радомировић, кнез Ђока Протић, прота Матија Ненадовић и Вук Стефановић Караџић. Овакав састав комисије из јуна месеца, већ је септембра исте 1829. године промењен: у њеном саставу више нису Василије Поповић и Павле Радомировић, а за новог члана именован је кнез Лазар Теодоровић. Уместо Јована Поповског, за новог секретара комисије именован је Лазар Зубан.⁷ Када је кнез Милош априла 1830. године именовао Вука за члана Општенародног суда у

3 *Ibid.*, 7

4 *Ibid.*

5 *Ibid.*, 8.

6 *Ibid.*

7 Драган Николић, „Грађански законик, кнез Милош Обреновић и Законодавна комисија у Србији 1829–1835 године“, Милена Полојац, Зоран С. Мирковић, Марко Ђурђевић (ур.), *Српски грађански законик 170 година*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2014, 66

Крагујевцу, у састав комисије ушли су Сима Михаиловић Слома и Стефан Радичевић. По забелешкма Јована Хаџића састав комисије био је нешто другачији. Он уопште не спомиње Василија Поповића, Павла Радомировића нити проту Матију Ненадовића. По Хаџићу комисија је, са изузетком Вука Караџића имала сталан састав.⁸

Вук Караџић је истовремено са именовањем за члана Општена-родног суда у Крагујевцу именован и за председника Законодатељне комисије. Рад на кривичном законик у завршен је у априлу 1830. године, а као крајњи рок за завршетак рада на прописима дат је Митровдан (8. новембар) 1830. године.⁹

Преводи и српска редакција нацрта Грађанског законика који је израдила Законодатељна комисија читани су крајем 1830. године у Крагујевцу “у присуству неки отмени сербски лица”, међу којима се налазио и Јоаким Вујић који је о томе и оставио податке.¹⁰ Према његовим подацима овај нацрт није наишао на подршку. Међутим, он је достављен Скупштини на одобрење, нешто касније је и одобрен, али никада није ступио на снагу. Разлози за то су вишеструки. Понајвише је утицало писмо Вука Караџића кнезу Милошу Обреновићу из 1832. године, у коме критикује кнежеву власт. Вуков рад у Законодатељној комисији завршава се у априлу 1831, а у септембру исте године он напушта Србију.

Јоаким Вујић упутио је кнезу Милошу 1837. године писмо у коме је изнео одређене критике које се односе на нацрт законика. Пре свега, критике се односе на чињеницу да је за полазну основу писања законика узет француски законик, те да није прилагођен друштвеним приликама у Кнежевини Србији, као и да неће бити примењив за српски народ. Јоаким Вујић је, попут кнеза Милоша, имао примедбе на терминологију коришћену у законик у. Тако је речи попут имацац и уживалац, назвао „гнусним“.

Од 1831. до 1834. године података о раду на законикима скоро и да нема. Једино сазнање које имамо о том периоду је писмо Стефана Радичевића којим се обраћа кнезу Милошу, из ког се може закључити да комисија није на окупу и да је нацрт законика био предат њему (Радичевићу) на преглед. Рад Законодатељне комисије оживео је марта 1834. године када су, по налогу кнеза Милоша, посао израде закона преузели попечитељ правосудија Лазар Теодоровић и секретар Књажеве канцеларије Димитрије Давидовић.¹¹

8 *Ibid.*

9 Т. Никчевић, 11.

10 *Ibid.*

11 Д. Николић, „Грађански законик“, 69.

2.2. Рад Законоправитељне комисије на преправкама Вукових нацрта

О раду Законоправитељне комисије на нацртима закона које је израдила Вукова Законодатељна комисија највише података имамо из два писма кнеза Милоша. Једно је упућено кнезу Лазару Теодоровићу и Димитрију Давидовићу 31. марта 1834. године, а друго Законоправитељној комисији 10. априла 1834. године. Назив *Законоправитељна комисија* први пут се помиње у овим писмима и упућује нас на закључак да се ради о сасвим новој комисији у односу на Законодатељну која је до тада радила на нацртима законика. О самом оснивању и начину рада те нове комисије немамо података, а закључак о члановима који су је чинили можемо извући из преписке кнеза Милоша. Према писмима кнеза Милоша, Законоправитељну комисију чинили су Лазар Зубан и Владислав Стојадиновић, а на пословима превођења и упоређивања француског и аустријског законика требало је да ради Стефан Радичевић. Како се кнез Милош на неким местима у писму обраћа истовремено кнезу Лазару Теодоровићу и Димитрију Давидовићу стиче се утисак да они нису били чланови комисије, али Милош у писму којим се обраћа комисији и којим даје смернице за рад на преправкама наводи да уколико Зубан и Стојадиновић не успеју да с разумевањем препишу и преведу делове Законика, да се за помоћ обраће кнезу Лазару Теодоровићу и Димитрију Давидовићу. Из писма, такође, изводимо закључак да је кнез Милош упутио комисију да приликом израде Законика користи и аустријски Законик, јер је једноставнији и ближи српском народу и његовим обичајима.¹²

О раду на законима даље сазнајемо од кнеза Лазара Теодоровића, који упознаје кнеза Милоша са извештајем који му је дао Радичевић. Радичевић је радио на преправкама до септембра исте године и дотеривао пројекат „злочинственог“ (криминалног) и „полицајног“ (кривичног) законика, па је 1. септембра 1834. године поднео извештај попечитељу Теодоровићу.¹³ Радичевић је у исто време известио и кнеза Милоша о свом раду на прегледању нацрта. У извештају који је упутио наводи да је стигао да прегледа око 400 чланова нацрта, а да преостали део планира да заврши до Митровдана.

Део нацрта на коме је Радичевић радио сачуван је у Архиву Српске академије наука и уметности под деловодним бројем 7966, у заоставштини Николе Крстића.¹⁴ У делу нацрта који је сачуван, на-

12 Т. Никчевић, 15.

13 *Ibid.*

14 Никола Крстић рођен је 1829, године у Вацу, у Угарској. Отац Константин му је био црквењак, а мајка Јелена је родом из Сентадереје. Право је завршио 1853. године и изабран је за професора Српске гимназије у Новом Саду, али је исте

лазе се чланови од броја 180 до броја 384. Сачувани део нацрта на коме је радио Радичевић почиње *Главом Четрнаестим* под називом *О учиниоцима кривичних дела и њиховим казнама*, у којој се налазе чланови од броја 314 до броја 320, што нас наводи на закључак да су претходни чланови који нису сачувани подељени у тринаест глава.

У овом нацрту је поред материјалног обрађено и процесно право. У сачуваном делу нацрта означена је *Глава Друја* под називом *О исцртаживању кривичних дела и пресцјуја*, у којој се налазе чланови од броја 341 до броја 362. Даље, у нацрту је означена *Глава Трећа* под називом *О исцртаживању окривљених и њиховом исцртивању*. У овој глави налазе се чланови од броја 363 до броја 384, са којим се и завршава сачувани део нацрта.

Кнез Милош је, у писму које је 31. марта 1834. године упутио Теодоровићу и Давидовићу, изнео своје мишљење о раду Законодаелне комисије. Он наводи да је од њеног нацрта Грађанског законика прегледао “књигу другу”, али да није задовољан написаним. „С почетка је и којекако, али после је све горе и горе и тако да ја не знам или су ти људи који су те законе писали били пијани, или сасвим луди”, наводи се у писму.¹⁵ Даље, кнез Милош у писму даје примедбе на одредбе Грађанског законика које се односе на наследство, тестаменте, положај и права ванбрачне деце, али и на сам стил писања и преопширност текста.

Зато, уз неке своје примедбе, враћа материјал Давидовићу и Теодоровићу уз захтев за преправке које је изнео у шест тачака:

„1. да се све из ових закона изостави што је год излишно и врло опширно, но што се краће казати може; у неколико врсти нека гди-гди читави табаци његови додју гди се видело буде да се излишија изоставити може, како вих има много и премного;

2. да се оне тешке смисле које су по већој чести готово сви такови Стојадиновић на своју руку по свом разуму наново препише, а гди он и Зубан не би разумет могли, протолкујте им вас двојица, или један од вас, па Стојадиновић нека опет гради смисл и член по свом разуму разговетно и јасно, јер ја надам се да ће он умети разговетно написати како ваља и како ће бити за поњатије овдашњи људи (...)

3. да све стране речи, које саме по себи не могу се знати шта значе, сасвим изоставе и траже српске;

године прешао у Топчидер где је предавао правну историју на Лицеју. Године 1854. докторирао је право у Пешти. Радио је као професор девет година, а био је и начелник Полицајног одељења. После тога провео је деветнаест година у Касационом суду од чега девет на месту председника. Умро је у Шапцу 1902. године. *Др Никола Крсцкић: Споменица издана приликом стјуања у живој задужбине њокојникове*, Српска краљевска академија, Београд, 1908.

15 Т. Никчевић, 14.

4. кад дође гди какво ново израженије речи, нека најпре у једном члену опишу шта та реч значи, па онда нека о њој и њеном пределу у ком она дејствује говоре;

5. у толковању родбине, различних колена и лоза, нека помећу имена мушка и женска најпре, нек метну примере по којима ће се моћи знати како се раздељује поједино колена и куд се које простире;

6. предмет о грађењу тестаментa особито нек добро узму у разматрање и нека га својски и разветно, но по накратко и без многих оних празних членова израде, јер од грађења тестаментa зависи много мир и неслога између наслеђника; воопште нек на то иду да се из закона тих парнице лако не рађају, нек ствари у њима не заплеху но без чега може бити нека се изостави.”¹⁶

Дакле, Милошеве замерке дате у напред цитираном писму односе се пре свега на преопширност овог нацрта као и на неразумљивост коришћених термина. Такође, Милош даје инструкције да се неразумљиви термини избаце где је то могуће, а тамо где то није могуће, нека се претходно да појашњење тих термина. Посебно се осврће на делове Законика који се односе на породично и наследно право, те тражи да се да пример породичног стабла а да се чланови закона о наслеђивању што једноставније и прецизније напишу, како би што мање парница из њих произашло.

Овде се прекидају подаци о раду Законоправитељне комисије, те се за сада не може установити да ли је она завршила израду законских нацрта, као ни то да ли су ти завршени нацрти били подношени на одобрење кнезу.¹⁷

О карактеру и садржају Вукових нацрта податке црпимо из писма Јоакима Вујића кнезу Милошу и из „Спомена“ Јована Хаџића, коме су нацрти предати при доласку у Србију, на почетку његовог рада на законцима.

Јован Хаџић је критиковао нацрте, међутим није познато да ли је приликом почетка рада на законцима добио на преглед нацрте израђене од стране Вукове Законодатељне комисије, или је критику дао на основу преправљених нацрта од стране Законоправитељне комисије. Такође, Хаџићеву оцену нацрта треба посматрати у светлу сукоба које је имао са Вуком Стефановићем Караџићем у погледу правописа.

У својим „Споменима“¹⁸ Јован Хаџић говори да су он и Василије Лазаревић упутили писмено мишљење кнезу Милошу у коме су навели да су нацрте закона прегледали, као и како за Србију треба

16 *Ibid.*

17 *Ibid.*,15.

18 Јован Хаџић, Спомени из мојега дневника, *Опегало србско* I, Нови Сад 1864.

израдити законе и на којим основима. Даље у писму наводе да су им две ствари запале за око, једна се тиче права својине, а друга права наслеђивања женске деце. Део законика у коме се обрађују ова два права је преведен и преписан из француског законика, али је дода-то пар чланова у којима се наводи да је женама ограничено право да наслеђују и стичу право својине. Милош је дао одговор да је у свему сагласан са њиховим мишљењем. Међутим, док су Лазаревић и Хаџић били ван Београда, Милош је прикупио мишљења старешина округа и кметова, као и њихове потписе, у којима се наводи да треба ускратити право на наслеђивање ћеркама, те да уколико оставилац нема синова право на наслеђивање имају синови оставиоцевог брата, односно његови синовци. Милош је приликом достављања мишљења стрешина округа и кметова дао упутства Хаџићу и Лазаревићу да наведено мишљење имају у виду приликом састављања законика. Из напред наведеног коментара, односно Хаџићеве критике нацрта законика, може се извести закључак да није вршено само пуко пре-вођење француског законика, већ да су мењане оне одредбе које нису биле прилагођене друштвеним приликама и обичајима у Србији.¹⁹

Тадашње прилике у Србији нису ишле наруку кнезу Милошу. Зато је сазвао скупштину у Крагујевцу 1836. године како би саслушао мишљења угледних људи о законском нацрту који је тада већ био го-тов. На скупштини је одлучено да се законик подвргне ревизији. Од-лучено је да се позову два врсна правника између аустријских Срба, те да се и њима повери даљи рад на преправкама законских нацр-та.²⁰ Избор је пао на земунског градоначелника, капетана аустријске војске Василија Лазаревића, и на новосадског градског сенатора Јова-на Хаџића, познатог под књижевним псеудонимом Милош Светић.²¹

3. РАД НА КОДИФИКАЦИЈИ КРИВИЧНОГ ПРАВА У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ ОД 1837. ДО 1846. ГОДИНЕ

За развој кривичног права у Србији у периоду од 1837. до 1846. године најзначајнији догађај јесте долазак Јована Хаџића и Васи-лија Лазаревића у Србију и почетак њиховог рада на кривичном и грађанском законнику. Кнез Милош позива Јована Хаџића и Василија Лазаревића преко аустријских власти. Имајући у виду да је Србија до тада користила као основу за израду својих закона француске зако-нике, аустријске власти дозвољавају прелазак Хаџића и Лазаревића у

19 *Ibid.*

20 Алекса Ивић, *Израда законика за Кнежевину Србију (од 1829–1843)*”, *Архив за правне и друштвене науке*, XI 3(1921), 181.

21 *Ibid.*

Србију, обезбеђујући на тај начин утицај Аустрије на српске законе, те имплементацију својих закона у Кнежевину Србију.

Ратни Савет у Бечу је својом одлуком бр. 4864 од 17. новембра 1836. дао дозволу капетану Василију Лазаревићу да пређе у Београд и започне преговоре са кнезом Милошем о раду на преправкама нацрта српских законика.²² На основу напред наведене одлуке, Василије Лазаревић је прешао у Београд почетком децембра 1836. године. Скоро шест месеци касније, на Марковдан, 8. маја 1837. године, у Београд је дошао и Јован Хаџић, како би заједно са Лазаревићем радио на изради закона.

Њихов боравак у Србији није био значајан само за рад на поменим законцима, већ су били ангажовани и приликом израде бројних прописа у том периоду, што је умногоме успоравало њихов рад на кривичном и грађанском законнику.

3.1. Рад Јована Хаџића и Василија Лазаревића на законодавству Кнежевине Србије

Након што је добио вест да је Лазаревићу и Хаџићу допуштено од стране аустријских власти да пређу у Србију, кнез Милош је дошао у Београд како би разговарао са њима о раду на законцима. Међутим, прелазак Лазаревића и Хаџића у Србију је потрајао, те кнез Милош није могао да их чека. Оставио им је писмо у коме им је пожелео добродошлицу, те им објаснио како их је желео лично дочекати, међутим због неодложних послова у Крагујевцу није могао чекати да стигну. Оставио им је кривични и грађански законик на преглед и упутио их на секретара Великог суда Лазара Зубана, који је био члан како Законодатељне тако и Законоправитељне комисије.

Лазаревић и Хаџић послали су одговор кнезу Милошу у коме су навели да ће пажљиво проучити предложене законе, те да ће од секретара Зубана затражити неопходна појашњења о досадашњем начину рада, а затим ће дати своје мишљење о истима.²³ Такође су сматрали да је потребно да се упознају са српским обичајима и духом народа, као и приликама у држави, те да је тим поводом потребно и да се сретну и усмено договоре. Милош се сложио са њима и обећао им да ће доћи за Београд како би се срели а нагласио је и да ће их упознати са важећим српским законима и уредбама.

Након што су од Лазара Зубана преузели законике, Лазаревић и Хаџић су почели да их детаљно анализирају и састављају примедбе. Са овим послом су завршили крајем јула 1837. године. Почетком августа

22 *Ibid.*, 191.

23 *Ibid.*, 184.

дошао је у Београд и кнез Милош, који се посебно интересовао о њиховом раду и мишљењу о законским нацртима, па их је и примио у Топчидеру ради договора и консултовања.²⁴ По наредби кнеза Милоша, Лазаревић и Хаџић су дошли у Крагујевац где су се упознали са радом Великог суда у Крагујевцу. Разговор о прегледаним законцима записао је Хаџић у својим „Споменима”. Након што су прегледали нацрте законика обавестили су о томе кнеза, и саопштили му да ће мишљење о истима дати након повратка у Београд. Такође су рекли да се не слажу са многим законским решењима, те да за Србију треба да се пишу другачији закони. Кнез Милош је прихватио њихово мишљење и изразио жељу да они напишу законе. Лазаревић и Хаџић су обавестили кнеза да је за такав посао потребно доста времена и да због тога морају да се врате кућама како би завршили одређене послове, а након тога ће поново доћи у Србију. Кнез Милош им је дао дозволу да отпутују и замолио их је да га обавесте шта би могао народу „издати за неки правац док не би закони готови били“. Они су том приликом рекли кнезу да је најбитније да се сваком Србину гарантује право личности, част и право својине, да свако зна шта је његово и да са тим може слободно да располаже, као и да ће трговина да остане слободна.²⁵

Одмах по доласку у Београд, Хаџић и Лазаревић су 25. јула 1837. године послали кнезу Милошу писмени извештај о прегледаним законима, уз који су му послали пројекат како би требало да закони изгледају. Пројекат није сачуван али писмени извештај јесте, и на основу њега се види које су основне замерке имали на нацрте Законодатељне, односно Законоправитељне комисије.

Пре свега Лазаревић и Хаџић наводе да је предложени Грађански законик урађен према француском *Code Civil-u*, односно да је преписан од речи до речи, с тим да су неки чланови изостављени, а неки додати. Првенствено указују да је француски законик рађен за француски народ и државу, који почивају на другачијем друштвеном уређењу, обичајима и степену економског развоја, а нарочито указују да је француска држава вековима независна и самостална. Даље указују да је и Законик о грађанском судском поступку преузет из француског закона, да је сложен, и да тражење правде отежава и одуговлачи. Што се тиче одредаба које су додате, Лазаревић и Хаџић сматрају да те одредбе нису додате на одговарајућим местима, односно у оквиру одговарајућих чланова. Даље истичу да умногоме нису ни правичне, а као пример наводе како се ускраћује право својине, и прави се разлика између лица која поседују тапију и оних која исту не поседују. Такође, у извештају су указали на изразе који су коришћени а наводе и да иста

24 Т. Никчевић, 20.

25 Ј. Хаџић, 131.

реч на различитим местима има различито значење: “ујовор на једном месту значи *условије (conditio)* а на другом погодбу (*contractus*).”²⁶

Што се тиче Криминалног законика, он претежно представља превод аустријског, а у мањој мери грчког законика, што према Лазаревићу и Хаџићу није погодно за Србију тог доба. Превод је неразумљив чак и за судије, а поготово за народ, за који је и писан. Иако су кривична дела и у Србији и Аустрији кривична дела, схватање о њима у народу је ипак другачије, а такође се разликују и склоности ка њиховом извршењу.

У даљем тексту писма изводе закључак да је најбоље за Србију да се напишу српски закони, који неће представљати преводе страних закона већ ће одговарати времену, обичајима и духу народа.

Након што су изнели критику на нацрте закона које су затекли, Хаџић и Лазаревић кнезу Милошу по тачкама излажу решења која они сматрају најбољим за Србију, и којих ће се они придржавати у раду. У кратким цртама осврнућемо се на законска решења која се односе на кривични законик, а која су они сматрали најбољим.

1. Казне ће бити одређене спрам тежине кривичних дела, а према учиниоцима дела поступаће се што хуманије.
2. У законик ће се увести претпоставка невиности, што значи да ће се свако сматрати невиним док се на суду не докаже његова кривица.
3. Судови ће нарочито водити рачуна о угледу и части грађана, и закон ће се према свима једнако примењивати “да без показана и донесена известна злочинства, судија никога у апс не баца, уапшена без испита да не држи, довољно неиспитаног да не окриви и осуди, неосуђена да не казни”.²⁷
4. За најтежа кривична дела, ако извршилац није задовољан пресудом имаће право да се обрати вишем суду, а у случају да му је изречена смртна казна имаће могућност да тражи помиловање од кнеза.

Након што су завршили послове ради којих су тражили одсуство, први се у Србију враћа Хаџић крајем децембра 1837. године, док Лазаревић остаје још неко време у Земуну и прелази у Србију 8. фебруара 1838. године. Након доласка они поново зпочињу рад на изради закона.

26 Алекса Јовановић, „Рад на „торжественим” законима“ *Архив за правне и друштвене науке*, VIII/4 (1909), 19 (Овај Јовановићев рад објављен је у пет наставака у четвртој свесци АПДН за 1909. годину и прве четири за 1911. годину)

27 А. Јовановић, 23.

Међутим, од кнеза стиже наредба да привремено прекину рад на законима и да узму учешће у изради устава. Још почетком 1838. године кнез је, након саветовања са врховним српским чиновницима, донео одлуку да се образује комисија која ће израдити устав. Кнез Милош позива Лазаревића и Хаџића на саветовање након чега им саопштава своју одлуку да њих двојица буду чланови комисије која ће радити на изради устава. Поред Хаџића и Лазаревића, чланови комисије били су Лазар Теодоровић, Цветко Рајовић, Стефан Радичевић и Јаков Живановић, а за председника комисије Милош именује свог брата Јеврема Обреновића.²⁸

Како Хаџић наводи у својим „Споменима”, комисија се састала 15. фебруара 1838. године како би почела са израдом устава. Први нацрт о ком су расправљали био је раније састављени нацрт који се налазио у Крагујевцу. Након тога на седници одржаној 26. фебруара Живановић и Радичевић прочитали су свој нацрт Устава, који се Хаџићу није допао, и за који је изјавио „с таквим Уставом је горе него без њега”.²⁹ Након тога Хаџић је саставио свој нацрт и донео на заседање где је исти и прочитан. Нико од чланова комисије није имао примедбе на тај нацрт, али када је он послат кнезу Милошу нико сем Хаџића није желео да га потпише.

Кнез је 16. марта упутио писмо Хаџићу и Лазаревићу у коме им саопштава да престану свој рад на уставу и да се посвете изради закона. У састав комисије која треба да се бави израдом закона поред Хаџића и Лазаревића ушли су Лазар Теодоровић, Ђорђе Протић, Стефан Радичевић и прота Матија Ненадовић.

Лазаревић и Хаџић су одржали неколико седница са члановима ове законодавне комисије у намери да сазнају жеље, навике и обичаје народа. Такође, желели су да избегну евентуалне интриге против све непопуларнијег кнеза, како се кроз народ не би пронео глас да им законе састављају странци а без учешћа народних првака.³⁰ Хаџић у својим „Споменима” даље наводи да су он и Лазаревић радили заједнички све до маја 1838. године, када су се договорили да поделе послове око израде закона. Хаџић је том приликом понудио Лазаревићу да изабере на којим законима жели да ради, и Лазаревић је одабрао да ради на кривичном законнику и законнику о грађанском судском поступку.

28 А. Ивић, 189.

29 Ј. Хаџић, 96.

30 А. Ивић, 191.

3.2 Самостални рад Василија Лазаревића

Лазаревић, као ни Хаџић, после извршене поделе послова није одмах отпочео рад на нацрту законика за који се одлучио. Након доношења Устава 1838. године, на позив кнеза Милоша и Савета Лазаревић је, заједно са Хаџићем, радио на акту о организацији Савета, као и на акту о организацији Министарства правде.³¹ Такође, Лазаревић је одговарао на многа питања која се тичу организације суда, како окружних тако и Апелационог суда. Међутим, када је био позван да уради сличну ревизију за Министарство унутрашњих дела и Министарство финансија, затражио је од владе да га ослободи тог посла како би се посветио изради законика.

С обзиром на то да се Лазаревић слабо служио српским језиком, кнез Милош је одобрио да му око писања помаже Василије Јовановић, некадашњи учитељ у Земуну, који је у то време био писар шабачке конзисторије.³² Касније је Јовановића на месту писара заменио Сава Поповић, секретар шабачког магистрата.

Према расположивим подацима, Лазаревић је прво започео рад на кривичном законнику. Како смо већ навели, након договора и поделе посла са Хаџићем, био је ангажован и на другим пословима, што га је ометало да се у потпуности посвети изради кривичног законика. У међувремену, кнез Милош је писмом од 26. октобра 1838. године опоменуо Лазаревића, а са њим и Хаџића, да се оставе приватних послова и да мање времена проводе са неморалним људима а да се посвете изради законика.

Након писма које је примио од кнеза Милоша, Лазаревић је почео са радом тако да је свој нацрт Кривичног законика предао Министарству правде 10. августа 1839. године.³³ Министарство је потом обавестило Лазаревића да ће његов нацрт бити прегледан, и након усвајања, дат на штампање. Након предаје нацрта, Лазаревић се посветио изради законика о грађанском судском поступку и законима о оставинском поступку и судској контроли старатељства.³⁴

31 *Ibid.*, 192.

32 Конзисторија је била црквени суд основан 1823. године, који је био састављен од духовних и угледних световних лица. Суд је одлучивао о унутрашњим црквеним питањима, али је расправљао и о брачним споровима. Такође, суд је требало да води рачуна о понашању и пропустима свештенства. Конзисторија је престала да постоји 1825. године. Недељко В. Радосављевић, „Српска револуција и обнова државности Србије-двеста година од Другог српског устанка“, Историјски институт Београд, *Зборник радова*, књ. 31, 2016, 19–37.

33 *Ibid.*, 192.

34 Урош Станковић, „Први покушаји кодификације грађанског поступка у Србији (1829–1844)“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XLVI/2 (2012), 496.

Што се тиче обима Лазаревићевог нацрта Кривичног законика, први део нацрта био је написан на 147, а други на 64 табака, али што се тиче садржаја самог нацрта ту скоро да нема никаквих података.³⁵ Познато је, такође, да је нацрт садржао тумачење чланова, које је Лазаревић правдао нестручношћу судија, као и да је одабир казни за извршиоце кривичних дела припадао кнезу.³⁶

Прва иницијатива за прегледање Лазаревићевог нацрта потекла је од Министарства правде које је 24. новембра 1839. године упутило молбу Државном савету да се одреди комисија за прегледање тог нацрта. Министарство је предложило да комисију чине министар правде Стефан Радичевић, привремени начелник Одељења Министарства правде Атанасије Теодоровић, судија Апелационог суда Лазар Зубан, секретар Апелационог суда Јаков Димишић, и судија Суда округа београдског Максим Ранковић.³⁷ Државни савет је обавио разговор са министром Радичевићем и њему је препуштено да сам одабере са ким ће да прегледа нацрт, а тек онда ће Савет именовати комисију. Нацрт се помиње поново тек 26. марта 1840. године, када је Министарство правде замолило новог кнеза, Михаила Обреновића да одреди комисију која би прегледала нацрт. И ова иницијатива је остала без успеха, али то што нацрт није прегледан у току 1840. године не значи да се томе није тежило. Све до 27. априла 1841. године, док Министарство правде није упутило кнезу писмо с молбом да образује комисију, не ради се ништа на прегледању нацрта. Кнез Михаило у свом одговору наводи да то не спада у његову надлежност и да се министарство обрати Државном савету.³⁸

Министарство је поступило по кнежевом упуту и обратило се Државном савету који је образовао нову комисију за преглед нацрта, у чији састав су ушли члан Државног савета Голуб Петровић, министар правде Стефан Радичевић, начелник Карантинско-санитетског одељења Министарства унутрашњих дела Јован Стејић, и професор права Јован Раић.³⁹

Постоје различита мишљења о томе да ли је комисија обавила посао ради кога је ангажована. Док једни тврде да је комисија прегледала нацрт сам законописац наводи да није задовољан што нацрт није прегледан.⁴⁰ У току 1842. године нацрт се нигде не помиње. Тек 1843. године сазнајемо поново нешто о њему на основу дописа који

35 Урош Станковић, „Неколико напомена о нацрту кривичног законика Василија Лазаревића“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* XLV/2 (2011), 462.

36 *Ibid.*, 463.

37 *Ibid.*

38 *Ibid.*, 464.

39 *Ibid.*, 465.

40 А. Ивић, 195.

је Министарство правде упутило Министарству иностраних дела и којим га обавештава да оно не поседује други део нацрта.⁴¹

Последњу иницијативу за преглед Лазаревићевог нацрта дао је кнез Александар Карађорђевић⁴² у септембру 1843. године, након што је амнестирао извршиоце политичких кривичних дела.

Тада се кнез залагао за доношење закона о кажњавању нарушилаца јавног мира и безбедности, поводом чега је упутио допис Државном савету са захтевом да се донесе закон. Савет је одговорио кнезу да би доношење таквог закона одузело превише времена, и зато је формирао комисију за преглед Лазаревићевог нацрта.⁴³

У састав ове комисије ушли су државни секретар Лазар Зубан, начелник Одељења Министарства правде Сава Шилић, председник Суда округа београдског Лазар Арсенијевић-Баталака и Јован Хаџић. Комисија је започела са прегледом нацрта али Министарство правде није било за то да се настави са прегледом. Сматрало је да са кодификацијом кривичног права треба стати, и да комисија треба да се посвети прегледу грађанског законика. Државни савет се није сложио са тим и сматрао је да је неопходно наставити са прегледањем и доношењем кривичног законика.⁴⁴

Године 1845. последњи пут се помиње нацрт кривичног законика Василија Лазаревића. У мају 1845. године Државни савет је упутио допис Министарству правде у коме наводи да ће бити издата наредба да се прегледа и уреди непрегледани део нацрта. То се није догодило. У међувремену донети су и ступили на снагу неки кривичноправни прописи, материјалноправни и процесноправни, али међу њима није се налазио нацрт који је израдио Василије Лазаревић.⁴⁵

4. РАД НА КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ ОД 1855. ДО 1860. ГОДИНЕ

У периоду од 1845. до 1855. године није било значајнијих дешавања око израде казненог законика, када започиње рад на писању За-

41 У. Станковић, 467.

42 Александар Карађорђевић био је кнез Србије 1842–1858 године. На власт је дошао након Вучићеве буне, коју је предводио Тома Вучић-Перишић. Буна је трајала од 30. августа до 7. септембра 1842. године, након чега је на народној скупштини 14. септембра 1842. године Александар Карађорђевић изабран за кнеза. Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменијих људи у српској народа новијега доба*, Београд, 1888, 229–230.

43 У. Станковић, 467.

44 *Ibid.*, 468.

45 *Ibid.*, 469.

коника 1855. године.⁴⁶ Иницијатива за доношење казненог законика потекла је од самог кнеза Александра. Он је 1. јуна 1855. године упутио писмо Савету у коме је навео да је Србији потребан јединствен казнени законик. У писму наводи како су постојећи кривичноправни прописи непотпуни, да су казне несразмерне учињеним делима, а да страном свету одају утисак варварских и заосталих за модерним кривичним законодавством. Савет је на кнежево писмо одговорио 17. јуна 1855. године актом број 618 у коме је изложио своје мишљење, које је било противно кнежевом мишљењу, тј. да не треба одмах доносити ни казнени ни законик о кривичном поступку.⁴⁷

Као изговор за дато мишљење Савет је навео да су скоро донети Грађански законик и Законик о судском поступку у парницама грађанским, да се суд и народ још увек нису навикли на њихову примену, те да их не треба оптерећивати „многим законима и законцима“. Савет је у свом одговору навео да је Министарство правде доносило законе у области кривичног права кад год је то било неопходно, а да ће то и даље чинити кад буде потребе. Овакав одговор Савета кнез није прихватио, па је поново упутио писмо Савету 23. јануара 1856. године у којем га је позвао да размотри свој одговор, те детаљно образложио разлоге због којих сматра да је потребно донети кривични законик. Поновљени кнежев позив Савет је прихватио. Једним кратким и крајње уздржаним дописом, Савет 11. фебруара 1856. обавештава кнеза да је „одредио комисију која ће сачинити и Совјету поднети пројект законика Кривичног“, остављајући за касније израду закона о кривичном поступку.⁴⁸

За председника те комисије био је одређен Стефан Магазиновић, који није био правник али је имао искуство у правосуђу које је стекао као председник више окружних судова, а касније и као председник Врховног суда. За чланове комисије су одабрани релативно млади људи, сви школовани правници: Филип Христић (37 година) париски ђак, докторирао право на Сорбони, члан Врховног и касационог суда; Рајко Лешјанин (30 година), први секретар Савета, завршио студија права у Хајделбергу и Паризу, а до доласка у Савет предавао је Римско и Кривично право на београдском Лицеју, Јеврем Грујић (30 година), други секретар Савета, такође хајделбершки и париски ђак, члан неколико законодавних комисија које су се бавиле судском и пореском реформом, устројством трговачког суда, грађанским и кривичним поступком, те нашим првим законима о буџету и

46 Божидар Марковић, *Историја казненог законика, Полицијски гласник 1 и 2/1905*, 5.

47 *Ibid.*

48 Драган Николић, *Кривични законик Кнежевине Србије*, Градина 1991, 69.

о народној скупштини и Ђорђе Ценић, професор кривичног права на Лицеју, који је завршио право у Халеу, Хајделбергу и Берлину.⁴⁹

Казнишћелни законик за Књажесћиво Србију комисија је 18. марта 1857. године завршила и истог дана предала Савету, који га није сам узео у разматрање него је исти проследио Министарству правде. Осим *Казнишћелној законика* комисија је Савету предала и пројекте закона којим се *Казнишћелни законик* уводи у живот, *Закон о їрађанскоїравним їоследицама кривичної дела*, *Закон о админисћрайивном кажњавању чиновника за дисцићлинске їресћуйе* и *їројекатї Закона о шћамїи*.

Казнишћелни законик за Књажесћиво Србију састоји се од увода и три дела, и укупно има 450 чланова. У уводу (1-13 чланова) наводи се шта су кривична дела, њихова подела и учиниоци. Први део је општи и законописац га назива „прва или обшта част“ (14-81 чланова) и састоји се од осам глава: 1. о казнама, 2. о покушају, 3. о саучесницима (помоћницима и јатацима), 4. о извињавајућим и олакшавајућим околностима, 5. о отежавајућим околностима 6. о стицају злочиних и кривичних преступлења, 7. о поврату, 8. о застарелости злочиних и кривичних преступлења.

ШИБА и метање на точак по претходном одобрењу Савета изостављени су, а вечна робија и вечно заточење сведени су на двадесетогодишњу робију односно заточење.⁵⁰ „Част друга“ (82-345 чланова) односно други део говори о појединим кривичним делима и преступима и њиховом кажњавању. Овај део садржи двадесет и три главе. „Част трећа“ (346-450 чланова) садржи „полицајна преступлења“. Овај део је у великој мери преузет из Полицајног законика од 27. маја 1850. године. Одредбе које садржи о кажњивим делима које су усвојене у Пројекту трихотомије (злочина, кривична и полицајна преступлења) сматрају се релативно најмање друштвено опасним, и као таква остављају у надлежности полиције: непослушност према полицијским наредбама, различите повреде хигијенских, ветеринарских, грађевинских, противпожарних и других мера и правила, лакше повреде јавног реда и мира, личне сигурности људи, непоштовање малобројних саобраћајних правила и друго.⁵¹ Систематика *Казнишћелној законика* преузета је из Пруског кривичног законика од 14. априла 1851. године.

Друштвене и политичке прилике у Кнежевини Србији довеле су до тога да пројекат Кривичног законика не буде прегледан девет месеци. Министарство правде је 4. фебруара 1858. године вратило Са-

49 *Ibid.*,70.

50 Б. Марковић, 6.

51 Д. Николић, 73.

вету непрегледан законик. Као разлог за такво поступање навели су да се баве преуређењем Врховног и касационог суда и састављањем неких других законских пројеката.

У Кнежевини Србији долази до бројних трвења између кнеза Александра и Савета, а све кулминира Тенкином завером након које је кнез сменио десет чланова Савета. Оваква ситуација је заинтересовала Европу као и Порту за српске унутрашње прилике. С тим у вези, од 18. марта до 15. априла у Београду борави Етем-паша, изасланик турског султана Абдул Мецида, са задатком да измири кнеза и чланове Савета. Као резултат Етем-пашиног посредовања на чело Савета је дошао Тома Вучић Перишић, а шест чланова Савета који су услед Тенкине завере били приморани да поднесу оставке, враћени су на своје позиције.

Убрзо кнез формира нову Владу на челу са Стефаном Магазиновићем, и она ће опстати све до Светоандрејске скупштине и кнежевог пада. Поред Магазиновића као кнежевог представника и министра иностраних дела, у састав те владе ушли су још и Илија Гарашанин као министар унутрашњих дела, Димитрије Црнобарац као министар правде и просвете и Јован Вељковић као министар финансија.⁵² Ова влада је састављена 31. марта уз велике тешкоће, из разлога што скоро нико од саветника није хтео да се прими министарске дужности. Све ово говори о положају кнеза Александра на престолу и паду његове популарности.

Након ових дешавања на ред коначно долази и прегледање пројекта Кривичног законика. Савет је на седници одржаној 9. маја 1858. године решио да прегледање пројекта закона повери једној новоформираној комисији. За председника ове друге комисије која ће се до почетка октобра 1858. бавити тим пројектом одређен је Лазар Арсенијевић-Баталака, дугогодишњи члан Савета и раније два пута привремени министар правде и просвете (1848-49. и 1852-54. године).⁵³ Остали њени чланови су били: Александар Ј. Ненадовић, саветник од 1857. године, а раније вршилац дужности министра унутрашњих дела (1852-54. године) и министар финансија (1854-56); Филип Христић једини из састава претходне комисије која је израдила пројект КЗ Србије, иначе саветник од 1857. и српски „комисер“ (од августа 1856. до априла 1858.) при сталној дунавској комисији у Бечу; Сава Шилић, дугогодишњи члан Врховног суда (односно Врховног и касационог, како је овај назван децембра 1855) и Јован Филиповић, у то време председник II одељења Апелационог суда.⁵⁴

52 *Ibid.*

53 *Ibid.*, 75.

54 *Ibid.*

Ова друга комисија прегледала је пројекат који је сачинила претходна комисија одређена од стране Савета, а затим га још 18. марта 1857. године предала Савету. Поред овог пројекта постојао је још један који је сачинио Сима Станисављевић, који се такође нашао пред овом другом комисијом. Након што је прегледала оба пројекта, друга комисија је дошла до закључка да ниједан од њих не може да се усвоји у постојећем облику, па је за основ законика узела пројекат који је сачинила саветска комисија, са неким изменама и допунама. Друга комисија је прегледала и уредила само „прву или обшту част казненог законика“ претходне комисије, а што се тиче посебног дела– није хтела да га прегледа све док општи део не буде прегледан и усвојен. Уз пројекат законика саветска комисија послала је и пропратно писмо, што није било уобичајено, јер је до тад увек слала писани извештај. У свом писму, саветска комисија кратко је навела да ће све измене и допуне пројекта законика образложити усмено Савету, а такође је замолила Савет да што пре усвоји општи део законика како би наставила рад на посебном делу.

Рад Савета на овом пројекту опет су омеле политичке прилике у Србији. Овог пута Савет није могао да посвети пажњу раду на пројекту законика због једног питања које се тицао целокупног становништва– то је било питање сазивања народне скупштине. Свако даље одлагање сазивања скупштине претило је да изазове ерупцију народног незадовољства и стихију са несагледивим последицама. Али и њено сазивање носило је висок степен опасности и ризика за већ сасвим искомпромитоване носиоце режима.⁵⁵ Министарство унутрашњих дела добило је поуздана уверења да народ већ неко време има жељу да се сазове народна скупштина, на којој би преко својих представника изнео своје проблеме. С тим у вези, упутило је Савету предлог, под бројем N 3664, да се што пре узме у разматрање питање сазивања народне скупштине, и да се затим сачини позив за скупштину, како би се удовољило жељи народа.⁵⁶ Уваживши ове разлоге кнез је истог дана дао сагласност Савету да се скупштина сазове што пре, тачније чим буде донет закон о народној скупштини.

Чим је ова вест објављена у Србским новинама, сва пажња била је усмерена ка народној скупштини и њеном сазивању. Поред многих питања која су се нашао пред скупштином, било је и питање доношења кривичног законика. Посланици из различитих округа Кнеже-

55 Д. Николић, *Кривични законик*, 75.

56 Србске новине, бр. 99, Београд 1858.

вине имали су исти захтев – да се што пре донесе кривични законик. Поред ове жеље, имали су примедбе и на постојеће кривично законодавство. Пре свега, изразили су велико незадовољство тзв. Полицијским законом из 1850. године, наводећи да је постао „бич за поштене људе и поштене домове, извор одакле сва самовољства и силецлуци чиновника над народом извиру“, због чега су тражили да се тај закон укине. Народни представници су указивали и на преоштре казне у Казнителном закону за поаре и крађе, затим да треба да се чиновници строже кажњавају за примање мита, као и да буду строжије казне за паљевине. Међутим, скупштина није могла да одлучује о овим питањима, с обзиром да није имала законодавну власт, већ само могућност да предлаже доношење, измене и допуне закона.

Иако је пројекат законика био готово још у марту 1857. године, прилике у земљи су биле такве да није било могуће посветити довољно његовом претресању и усвајању. У овој фази рада на кривичном закону, као карактеристичне се издвајају две, унеколико противречне околности: захтев за модернијом, потпунијом, ефикаснијом и прегледнијом кривичноправном регулативом, коју су наметале промене у друштвено-економском животу Србије и објективно стање њеног кривичног законодавства и са друге стране, немогућност да се овај захтев до краја оствари услед неповољних политичких прилика у земљи и лоших односа у врховној власти.

И поред оваквих прилика у земљи, Савет је узео у разматрање пројект општег дела кривичног законика. Све што је рађено на пројекту законика од 1. јуна 1855. године до марта 1859. године Савет је навео у свом извештају под бројем N 662, који је 20. априла 1859. године упутио кнезу Милошу.⁵⁷ Савет у свом извештају наводи значај доношења Кривичног законика. „Између свију интереса које човек може имати у држави, најзнатнији су му сигурност живота, личности, части, имања и слобода његов“, наводи савет у свом извештају.⁵⁸ Даље, Савет у свом извештају напомиње да те интересе управо кривично законодавство осигурава на најбољи начин, али напомиње и да је наше законодавство врло назадно у том сегменту. Такође, Савет истиче да су постојећи кривични закони строги и нецелиходни и да је потребно донети законик који би изложене ин-

57 Милош Обреновић је на Светоандрејској скупштини децембра 1858. године, након што је кнез Александар Карађорђевић био присиљен да напусти престо, изабран поново за владара Србије. Владао је све до своје смрти 1860. године. Овај период у историји је познат као друга владавина Милоша Обреновића. – Слободан Јовановић, *Друџа влада Милоша и Михаила*, Издавачка књижара Геце Кона, Београд 1923.

58 Б. Марковић, 6.

тересе грађана и државе задовољио на најбољи начин, а уједно би одговарао духу времена у коме живимо.

Пројекат општег дела Казненог законика однет је и прочитан кнезу Милошу, а он је имао замерке на језик којим је написан. „Ко зна како су наши закони ненародним, туђим и неразборитим језиком написани, тај ће признати, да је ова жеља народна, да му се закони пишу јасно и разветно, сасвим на месту“.⁵⁹ Стога је кнез позвао Милована Јанковића и Ђуру Даничића да овај законик напишу простим, народним језиком како би био разумљив свима, а не само онима који су га написали. Јанковић и Даничић су преправили општи део законика за непуне две недеље, тачније до 3. јуна 1859. године, када су се у кнежевом двору састали сви министри, неколико саветника, владика шабачки, Вук Стефановић Караџић, Милован Јанковић и Ђура Даничић како би кнезу прочитали закон који су преправили. Након читања преправљеног законика кнез је изразио задовољство урађеним послом, а Вук Стефановић Караџић је изјавио: „То је наш народни језик, тако треба писати кад се хоће србски да пише“.⁶⁰

Кнез Милош је 15. јуна проследио Савету одобрен рукопис овог пројекта, и дао наређење да се Законик штампа у довољном броју примерака. Након што су примерци Законика одштампани у складу са кнежевим инструкцијама он на њих ставља свој печат, те о томе Цветко Рајовић, као кнежев представник обавештава Савет. Иако је кнез одобрио Пројекат и на њега ставио свој потпис, Законик и даље не ступа на снагу. *Законик за злочинсџва и ѓресџује Кнежевине Србије* објављен је у Србским новинама тј. у додатку Србским новинама бр. 88. од 28. јула 1859. године.⁶¹

По садржају *Законик за злочинсџва и ѓресџује Кнежевине Србије* нема значајнијих разлика у односу на пројекат комисије из 1858. године. Највећа разлика је несумњиво у језику којим је Законик писан, језик је био више народски, а велики број стручних термина је избачен. Овакав захтев је између осталог изнет на Светоандрејској скупштини. Поступајући по налогу кнеза Милоша, Милован Јанковић и Ђура Даничић су речи које су сматрали нејасним и непознатим заменили, а да при томе нису мењали њихов смисао.

О дешавањима од септембра 1859. до марта 1860. године и суштинским променама садржаја законског текста немамо много историјских извора, те о изменама у тексту, закључак изводимо упоређивањем коначног текста Законика из 1860. године и текста обја-

59 Србске новине, бр. 59, Београд 1859.

60 Србске новине, бр. 65, Београд 1859.

61 Додатак Србским новинама, бр. 88, 28.07.1859.

вљеног у Србским новинама тј. у додатку Србским новинама бр. 88. од 28. јула 1859. године.

Прва разлика која је видљива између пројекта и коначно усвојеног Законика јесте да је Савет дао предност критеријуму стручности, иако би да се приклонио првој варијанти, задобио политичке поене. Ипак, за само разумевање законика од стране народа значајна је чињеница што је исти објављен је у Србским новинама тј. у додатку Србским новинама бр. 88. од 28. јула 1859. године, јер се обе верзије суштински не разликују.

Промена која је видљива у Законику односи се на друштвени проблем који је узео маха у Кнежевини Србији, а то је презадуженост српског сељака и зеленашење од стране владајућег слоја. Наиме, у коначној верзији текста код кривичног дела зеленашења новчана казна прописана за његово извршење знатно је мања од оне првобитно предвиђене пројектом. Из оваквог поступка Савета сасвим је јасно, да се водио интересима владајуће класе.⁶²

Након објављивања општег дела, комисија је приступила изради посебног дела законика. По завршетку рада на посебном делу, комисија је тај пројекат, заједно са извештајем о раду послала кнезу Милошу.⁶³ Кнез је пројекат посебног дела законика проследио Скупштини да га прегледа, која је у ту сврху оформила посебан одбор. Након што је одбор прегледао посебни део законика, 22. септембра 1859. године упутио је кнезу извештај са свим примедбама које је имао. Истог дана, 24. септембра, кнез Милош је упутио решење Скупштини којим је неке примедбе на посебни део законика усвојио, али је много већи број оних које је одбацио.⁶⁴

По налогу кнеза, кнежевско представништво упутило је Савету 30. октобра 1859. године пројекат који је садржао други и трећи део кривичног законика. Савет је тек 1. фебруара 1860. године одговорио кнезу да је примио тај пројекат и да га је прегледао.⁶⁵ Такође Савет наводи да је пројекат претрпео неке измене и допуне које се односе на терминологију општег дела који је раније објављен. Поједини кривичноправни појмови који су се налазили у општем делу, замењени су терминологијом која је коришћена у другом и трећем делу законика. Савет је уједно обавестио кнеза да ће се сва три дела законика штампати заједно, као и закон којим ће *Казнишћелни законик* ступити на снагу.⁶⁶

62 Д. Николић, 92.

63 Б. Марковић, 7.

64 *Ibid.*

65 *Ibid.*

66 *Ibid.*

Кнез Милош је 3. фебруара 1860. године упутио писмо Савету у ком је навео да одобрава пројекат и да препоручује да се исти да на штампање, а да се затим донесе њему на потписивање. Савет је дао Законик на штампање, и то 100 оригинала и 2650 копија. Законик је одштампан и потом га је кнез Милош потписао 29. марта 1860. године, након чега је један потписан примерак упућен Савету.⁶⁷ У Уводном закону⁶⁸ је предвиђено да по протеку шест недеља од дана када га кнез потпише, Кривични законик ступа на правну снагу. То је према рачуници Србских новина, а које су објавиле вест о ступању Законика на снагу, био 12. мај 1860. године.

Божидар Марковић у свом делу *Историја казненог законика*, наводи да је Савет дуго оклевао да достави своје мишљење кнезу. С обзиром на то, кнез је 10. јула 1860. године укорио Савет, који одмах сутрадан, 11. јула, подноси кнезу извештај у ком наводи да са одређеним изменама Законик одобрава. Након тога Савет је 11. јула кнезу упутио Законик на потврђење. Међутим, према Драгану Николићу ово је нетачно запажање. Он наводи да је у питању „пројекат поступка криминалног“ односно Закон о кривичном поступку, а не Кривични законик, јер је исти већ ступио на снагу с обзиром да су и кнез и Савет дали своју коначну сагласност.⁶⁹

5. ЗАКЉУЧАК

Од првог покушаја кодификације кривичног права па до самог доношења Кривичног законика Кнежевине Србије прошло је 32 године. Разлог за тако дуго трајање процеса кодификације кривичног права су политичке прилике у Кнежевини Србији које су биле нестабилне и успоравале развој Кнежевине као правне државе. Осим политичких прилика у Србији, на почетку рада на кодификацији права није постојала истинска жеља кнеза Милоша Обреновића за донешењем законских прописа. Кнез је био свестан чињенице да ће доношем закона његова власт бити ограничена. Тако је кнез једном приликом у разговору са својим пријатељем и српским законописцем Вуком Стефановићем Караџићем, рекао да су закони нужни али да се „човек веже за артију па не може да чини ни зла ни добра“.

67 Д. Николић, *Кривични законик*, 93.

68 Уводни закон, односно Закон којим ће се Казнителни законик у живот увести, донет је заједно са Кривичним закоником и њиме је предвиђено увођење Кривичног законика у правни систем Кнежевине Србије.

69 Драган Николић, *Кривични законик*, 93.

Тек са доласком Василија Лазаревића започео је озбиљнији рад на кодификацији кривичног права Кнежевине Србије. С обзиром на то да Лазаревићев нацрт није сачуван, те да немамо детаљнијих података о самом току израде нацрта, једино што можемо закључити јесте да није постојала политичка воља за доношење једног свеобухватног прописа који би регулисао област кривичног права из разлога што његов нацрт никада није ступио на правну снагу.

Долазак на власт кнеза Александра Карађорђевића 1842. године поклапа се са последњим покушајима да нацрт кривичног законика Василија Лазаревића ступи на снагу, а чак је и сам кнез 1843. године покренуо иницијативу да се тај нацрт прегледа и уреди. Иако се кнез Александар Карађорђевић залагао за доношење једног свеобухватног кривичног законика, његово доношење и ступање на снагу ипак се није догодило за време његове владавине.

Тридесет две године након прве иницијативе за доношење кривичног законика, кнез Милош је, за време своје друге владе, 29. марта 1860. године потписао Кривични законик Кнежевине Србије, и он је коначно ступио на снагу 12. маја 1860. године. Овај догађај представља прекретницу у развоју кривичног права и правне науке уопште, с обзиром да овај законик представља први систематичан и потпун правни пропис ове врсте, о чему најбоље сведочи његова дуготрајност. Кривични законик Кнежевине Србије, уз одређене измене и допуне, важио је све до 1929. године.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ:

Српске новине, Београд 1850–1860.

ЛИТЕРАТУРА:

Тома Живановић, *Законски извори кривичној права Србије и историјски развој њејов и њеној кривичној правосуђа од 1804. до 1865*, САНУ, едиција *Извори српској права*, књ. 1, Београд 1967.

Алекса Ивић, „Израда законика за Кнежевину Србију (од 1829–1843)“, *Архив за правне и друштвене науке*, XI-3 (1921).

Алекса Јовановић, „Рад на “торжественим” законима“, *Архив за правне и друштвене науке* VIII/4 (1909).

Слободан Јовановић, *Друја влада Милоша и Михаила*, Издавачка књижара Геце Кона, Београд 1923.

- Мираш Кићовић, *Јован Хаџић (Милош Светић)*, Историско друштво у Новом Саду, Нови Сад 1930.
- Божидар Марковић, „Историја казног законика“, *Полицијски гласник* 1-2/1905.
- Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српској народа новијега доба*, Чупићева задужбина, Београд 1888.
- Dragan Nikolić, „Izvori i priroda krivičnog prava Kneževine Srbije u vreme pripreme krivičnog zakonika“, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, Београд 1988, 645-660.
- Драган Николић, *Кривични законик Кнежевине Србије*, Градина 1991.
- Драган Николић, „Грађански законик, кнез Милош Обреновић и Законодавна комисија у Србији 1829-1835 године“, Милена Полојац, Зоран С. Мирковић, Марко Ђурђевић (ур.), *Српски грађански законик - 170 година*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2014, 63-75.
- Томица Никчевић, *Постанак и њокушај њераге Грађанској законика Кнежевине Србије*, САНУ, Београд 1971.
- Недељко Радосављевић, „Српска револуција и обнова државности Србије: двеста година од Другог српског устанка“, *Историјски институт Београд, Зборник радова*, књ. 31, 2016, 19-37.
- Урош Станковић, „Неколико напомена о нацрту кривичног законика Василија Лазаревића“, *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду* XLV/2 (2011).
- Урош Станковић, „Први покушаји кодификације грађанског поступка у Србији (1829-1844)“, *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду* XLVI/2 (2012).
- Јован Хаџић, „Спомени из мојега дневника“, *Огледало српско* I, Нови Сад 1864.

Lazar N. BOGDANOVIĆ, LL.M.*

WORK ON THE CODIFICATION OF CRIMINAL LAW IN THE PRINCIPALITY OF SERBIA FROM 1828 TO 1860

Summary

From the beginning of the First Serbian Uprising to the adoption of the Criminal Code of the Principality of Serbia in 1860, a large number of regulations were

* The author is employed in the Municipal Administration of Bajina Bašta. The work is an amended version of the master's thesis defended at the Faculty of Law of the University of Novi Sad in May 2019.

adopted that punished certain behaviors. Those acts were mostly created without an organized system for their adoption and were adopted unplanned. The exception is represented by two acts that had the word “law” or “code” in their title for the first time. These were Mateja Nenadović’s Law and Karađorđe’s Criminal Code, which, at that time, somewhat systematically covered the matter they regulated.

After the First and Second Serbian Uprisings, the practice of passing regulations related to individual acts continued. It was only at the end of the third decade of the XIX century, at the initiative of Prince Miloš, that work began on systematizing the adoption of regulations in general, including criminal ones. Different commissions were established for the issuance of regulations. Among them two stand out – the Legislative Commission, which mainly dealt with the translation and adaptation of the French Civil Code and the French Criminal Code to the circumstances in Serbia, and the Regulative Commission, which dealt with the revisions of drafts prepared by the Legislative Commission.

At the invitation of Prince Miloš in 1837, prominent lawyers, a senator from Novi Sad Jovan Hadžić and the mayor of Zemun Vasilije Lazarević, came to Serbia with the intention of working on drafting laws. After their arrival, Hadžić and Lazarević jointly dealt with drafting laws, and in May 1838, the work was divided between them. Lazarević decided to draft the Criminal Code and the Code of Civil Court Procedure. During his stay in Serbia, at the request of Prince Miloš, in addition to working on laws, he was involved in drafting regulations related to the organization of ministries and the State Council.

Vasilije Lazarević worked on drafting the Criminal Code until 1845, when his draft was mentioned for the last time. In the next ten years, until 1855, there was no work on the codification of criminal law. At the initiative of Prince Aleksandar Karađorđević, the Council appointed a Commission at the beginning of 1856 to deal with the drafting of the Criminal Code. The committee prepared a draft that was submitted to the Council, after which a new committee was established with the task of reviewing the submitted draft. Due to the political situation in Serbia, the review of the submitted draft of the Code was not in focus until 1859.

From the first attempts to codify criminal law until the adoption of the Code, 32 years passed. The reason for the long duration of the codification process is the political situation in the Principality of Serbia. Prince Miloš, the initiator of the codification of criminal legislation in the Principality of Serbia, signed the Criminal Code on March 29, 1860, during his second reign. It entered into force on May 12, 1860.

Keywords: *Criminal Law. – Principality of Serbia. – drafting a Law. – Vasilije Lazarević*

Рад приспео / Paper received: 14. 7. 2023.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 9. 9. 2023.

UDC: 343.3/.7(497.1)"1929/1939"
343.8(497.1)"1929/1939"

CERIF: H250, H300, S149

DOI: 10.51204/HLH_23203A

Душан Б. ЈОВИЋ*

НАСИЛНИЧКИ КРИМИНАЛИТЕТ И КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ

У раду ће бити приказани статаистички подаци о стању криминалитета у Краљевини Југославији у периоду од 1929. до 1939. године, као и уредни приказ развоја статаистичке службе од њеног оснивања 1862. године до почетка Другог светског рата у Југославији 1941. године. Подаци изнећи у раду преваходно су засновани на подацима наведеним у Статаистичким годишњацима Краљевине Југославије, који су издавани за период од 1929. године до 1940. године од стране Ојшће државне статаистике. У периоду од 1932. до 1941. године издаио је 10 томова, иачније 10 годишњака који су представљали својеврсни скуи статаистичких података везаних за податке од значаја, као иио су подаци о статовништву, иривреди, иросвети, кулиури, државној урави, али и боаће наводе о криминалишеу у држави. Подаци о криминалишеу на одручју Краљевине Југославије ириказани су кроз ираксу окружних и ирвосиенених судова, среских судова и казненних завода. Подаци о криминалишеу одразумевају досиа боаиу евиденцију и податке о врсиама кривичних дела и санкцијама изреченим њиховим учиниоцима, али и деиалне податке о осућеним лицима као иио су иол, ситарост, вероисовест, иисменост, народност, занимање, брачни статаус... Ауиор кроз анализу досиујних статаистичких података иредсавља једну целокуиу и деиалну слику криминалишеа на одручју Краљевине Југославије, са посебним освриом на насилнички криминалишеи, као један од најзасиуљенијих видова криминалишеа, како у ирошлоси, иако и данас.

Кључне речи: Краљевина Југославија. – Криминологија. – Кривично ираво – Кривична санкција. – (Насилнички) криминалишеи. – Статаистика.

* Студент друге године основних академских студија права на Правном факултету Универзитета у Београду, dusanjoviccc@gmail.com

Овај рад је проширена верзија излагања са конференције Iustoria 2023: Law and Punishment, одржане од 23. до 25. марта 2023. године, на Правном факултету Универзитета у Београду.

1. УВОДНА РЕЧ

Криминалитет представља свеукупност злочина извршених на одређеној територији у одређеном временском периоду.¹ Данас је у правничкој литератури честа класификација криминалних активности на насилнички, имовински, политички, привредни, еколошки и саобраћајни криминалитет. У научној литератури заступљено је више дефиниција насилничког криминалитета, као једног од најзаступљенијих видова криминалитета. Насилнички криминалитет представља дела код којих се ради постизања одређеног циља користи напад на жртву или се нападом прети, односно он представља агресивно понашање предузето са намером да се неко други повреди.² Насиље се најчешће везује за појам агресивности (лат. *aggressio* – на сртај, напад) и схвата се као испољавање насилничког понашања.³ Што се облика насилничког криминалитета тиче, најчешћи облици су убиства и телесне повреде, прогањање, силовање и друго сексуално узнемиравање и насиље у породици.⁴ Најчешће се под насилничким криминалитетом подразумевају кривична дела против личности, као и нека кривична дела против имовине извршена насилним путем (нпр. разбојништво и разбојничка крађа) и кривична дела против полне слободе (попут силовања). *Сјайисјички јодишњак Краљевине Југославије* за 1932. годину под кривичним делима против личности подразумева „умишљено“ лишење живота, лишење живота из нехата, лишење живота на захтев убијеног, чедоморство, истеривање плода, одвођење женске ради ступања у брак, тешку телесну повреду, телесну повреду, неовлашћено лишење слободе, повреду неповредивости стана, увреду и клевету.⁵ Под насилничким криминалитетом у овом раду ће се сматрати само дела за која су судили окружни и првостепени судови – „умишљено“ лишење живота, лишење живота из нехата, лишење живота на захтев убијеног, чедоморство, истеривање плода, одвођење женске ради ступања у брак, тешка телесна повреда из групе кривичних дела против личности, насилна обљуба из групе кривичних дела против морала и разбојништво из групе кривичних дела против имовине.

1 Ђорђе Игњатовић, *Криминологија*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2021, 15.

2 *Ibid.*, 112.

3 Ђорђе Игњатовић, „Појам и етимологија насилничког понашања“, *Crimen – часопис за кривичне науке* 2/2011, 179.

4 Ђ. Игњатовић, *Криминологија*, 113–117.

5 *Сјайисјички јодишњак Краљевине Југославије*, књига IV (1932), Државна штампарија, Београд 1934, 422.

О многим подацима држава води евиденцију, па је то случај и са подацима о раду правосуђа, који, између осталог, подразумевају и податке о криминалитету (криминалу). Публикација података (укључујући и податке о криминалитету) представљају један од најважнијих статистичких достигнућа. Тако је у *Годишњаку Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца (СХС)* било наведено да држава издавањем *Годишњака* намерава да у једној књизи пружи податке о економском, социјалном и културном животу, као и да представи рад државних органа.⁶ Данас се статистички подаци објављују у Статистичком годишњаку и Билтенима РЗС-а, које на годишњем нивоу објављује Републички завод за статистику (РЗС), али је у прошлости публикавање статистичких података у нашој држави претрпело доста промена, од органа који је био надлежан да води статистику, до врсте података који су у годишњацима објављивани.

Србија бележи дугу традицију објављивања статистичких података од значаја. Статистичка служба Србије свој формални почетак везује за 1862. годину. Наиме, те године је указом кнеза Михаила Обреновића за обраду података из свих грана државне управе задужено економско одељење Министарства финансија. Убрзо након тога, 1864. године, при наведеном министарству је оформљено посебно одељење за статистику. Вођење статистике је 1882. године из надлежности Министарства финансија прешло у надлежност Министарства народне привреде.⁷ Публиковање статистичких података у Србији отпочето је објављивањем првог *Државописа Србије*, издатог 1863. године. У периоду од 1863. до 1894. године издато је двадесет свезака, односно томова Државописа. Овај годишњак није редовно објављиван, те бележи два петогодишња прекида у излагању: у периоду од 1874. до 1879. године и од 1884. до 1889. године. Државопис престаје да излази 1893. године, када са објављивањем отпочиње *Статистички годишњак Краљевине Србије*. Први Статистички годишњак издат је 1895. године за 1893. годину, и садржао је податке о суђењима у периоду од 1888. до 1893. године. Укупно је издато дванаест књига Статистичког годишњака Краљевине Србије, које обухватају период од 1893. до 1908. године, издатих у периоду од 1895. до 1913. године. Тринаести број годишњака за период 1909–1910. године није објављен услед избијања Великог рата 1914. године.⁸ Избијање Великог рата условило је привремену обуставу рада статистичке службе. У

6 *Годишњак Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, Графички институт „Народна мисао“ А. Д, Београд 1926, 6.

7 Миодраг Николић, „Статистика у Србији“, *Зборник Мајнице српске за друштвене науке*, 1/2004, 231–233.

8 *Ibid.*, 237–242.

Краљевини Србији су, поред података из Државописа и Статистичких годишњака, од значаја биле и друге публикације Статистичке службе, попут књига и свезака ограничених на одређену област права. Тако је за кривично право и криминологију од посебног значаја публикација под називом *Кривично суђење 1888–1890*, издата у четири свеске.⁹ Сличне свеске нису издаване у каснијем периоду, изузев статистике објављене 1932. године. По окончању рата, уједињења и стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. године, рад статистичке службе није поново заживео и достигао углед као пре рата. Дуго година се чекало да држава добије први јединствени преглед статистичких података. Године 1926. Краљевина СХС је добила први годишњак, и то за 1925. годину, али у њему нису били садржани подаци о криминалитету. Затим је поново уследио период необјављивања статистичких годишњака. Могући разлог дисконтинуитета у објављивању статистичких података је чињеница да су ресорне статистике, иако су биле доста детаљне, често касниле са достављањем података, те су онемогућиле редовно објављивање годишњака. Први *Статистички годишњак Краљевине Југославије* објављен је тек 1932. године за 1929. годину.¹⁰ У периоду од 1932. до 1941. године објављено је десет томова статистичких годишњака за период од 1929. до 1940. године.¹¹ Годишњаци су били двојезични, на српском и на француском језику, што је омогућило да се са статистичким подацима упознају и страни држављани.¹² Садржавали су податке о становништву (укључујући и попис становништва из 1921. и 1931. године), привреди (укључујући податке о пољопривреди, индустрији, саобраћају, трговини), просвети, култури, државној управи (обухватајући податке о војсци и морнарици, чиновништву и државним финансијама), али и богате наводе о криминалитету у држави. Иако су Годишњаци издавани за одређену годину, сваки од њих садржао је вишегодишње упоредне приказе одређених података,

9 *Ibid.*, 243.

10 Важно је напоменути да овај Годишњак није садржао потпуне податке о криминалитету на простору Краљевине Југославије. Наиме, статистика криминала није садржала податке првостепених судова за град Београд и округ београдски. Тек је са Годишњаком за 1932. годину почело комплетно објављивање података, укључујући и податке београдских првостепених судова који су каснили са достављањем података надлежном Министарству.

11 Иако је последњи Статистички годишњак објављен 1941. године за 1940. годину, у њему се нису налазили подаци о криминалитету у Краљевини у току 1940. године, већ су наведени подаци о криминалитету из претходног Годишњака.

12 Вероватан разлог објављивања података на француском је управо чињеница да је овај језика сматран језиком дипломатије у периоду између средине XVII века и окончања Другог светског рата (1945).

тако да иако је први Годишњак издат за 1929. годину из њега се могу видети многи подаци за претходне године, почев од 1919. године (дакле готово од самог стварања државе).

Такође, за поље кривичних наука, од посебног значаја је Статистика криминалитета објављена 1932. године, која је садржала статистичке податке о криминалитету за период 1922–1929. године. Ова публикација је садржала податке из праксе среских, окружних и првостепених судова и казних завода, а обухватала је податке о оптуженим, ослобођеним и осуђеним лицима према полу, старости, верском опредељењу, националној припадности, по врсти и величини казне, као и месечне прегледе извршених кривичних дела.¹³ Могући разлог објављивања ове посебне Статистике је чињеница да Годишњак за 1929. годину није садржао податке о криминалитету у ранијим годинама, па је овом Статистиком јавност упозната са таквим подацима.

2. КРИВИЧНО ЗАКОНОДАВСТВО И УРЕЂЕЊЕ СУДСКЕ ВЛАСТИ

Краљевина СХС/Југославија је дуги низ година била држава са фрагментарним правом, те је на њеној територији дуги низ година постојало више грађанскоправних и кривичноправних области. Тако су на подручју некадашње Краљевине Србије важали прописи Казнителног законика из 1860. године. На подручју Краљевине Црне Горе на снази је био Кривични законик из 1906. године, који је израђен по угледу на КЗ Србије из 1860. године. На подручју Војводине важали су прописи угарског КЗ из 1878. године, док су у осталим деловима државе важали прописи аустријског КЗ из 1852. године.¹⁴ Важеће различитих кривичних норми представљало је велики проблем, јер је одређено понашање у једном делу државе било инкриминисано а у другом декриминисано или је за једно кривично дело била предвиђена другачија санкција у различитим деловима државе, или је била предвиђена иста санкција али је извршавана на други начин. Тако је 1921. године отпочет рад на стварању јединственог кривичног законика. Законик је завршен 1923. а 1926. године Предлог законика је упућен Народној скупштини на усвајање, међутим; његово ус-

13 Невенка Д. Кнежевић-Лукић, *Настајак и развој научно-техничке полиције у Србији (1904–1941)*, Универзитет у Београду – Студије при универзитету – Историја и филозофија природних наука и технологије, Београд 2019, 295.

14 Зоран С. Мирковић, *Српска правна историја*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2019, 244.

вајање је изостало.¹⁵ По увођењу личног режима краља Александра I Карађорђевића, краљ је Предлог озаконио 27. јануара 1929. године, а Кривични законик Краљевине Југославије¹⁶ је на снагу ступио 1. јануара 1930. године.¹⁷

Кривичним закоником су кажњиве радње биле подељене у две групе, на злочине и преступе. Злочини су представљали кривична дела за која је била забрањена смртна казна, робија или заточење, док су преступи били лакша кривична дела за која је била предвиђена казна строгог затвора, затвор или новчана казна. Истужи (прекршаји) – најлакше кажњиве радње – нису били обухваћени Закоником, већ је било предвиђено да се они нађу у посебном закоником; међутим, такав посебан законик није донет током постојања Краљевине.¹⁸

Кривични поступак је у Краљевини био је дефинисан Закоником о судском кривичном поступку из фебруара 1929. године.¹⁹ Према § 8. Законика, за кривична дела су судили срески, окружни, апелациони судови и Касациони суд. Срески судови били су надлежни за цео првостепени поступак за преступе млађих малолетника, као и за цео првостепени поступак за преступе старијих малолетника и пунолетних, за које је забрањена казна затвора или строгог затвора до једне године или новчана казна. Окружни судови били су надлежни у првом степену за све злочине и преступе забрањене смртном казном, робијом или заточењем, а као другостепени решавали су о призиву против пресуде и о жалбама против решења и наредби среских судова.²⁰ Апелациони

15 Милош Кнежевић, „Рад на унификацији материјалног кривичног права Краљевине СХС – Од пројекта из 1910. године до предлога Казненог законика из 1926. године“, *Весник љравне истјорије / Herald of Legal History* 1/2020, 217–223.

16 Кривични законик за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, број 33 од 9. фебруара 1929. године.

17 Тома Живановић, *Основи кривичној љрава Краљевине Јујославије*, Штампарија „Гундулић“, Београд 1935, 92.

18 Тако је југословенско кривично право уместо првобитно планиране троеобе кривичних дела, која подразумева постојање злочина, преступа и иступа (која је била заступљена и у претходном КЗ Србије из 1860. године) – у ствари било дводеобно и подразумевало само злочине и преступе.

19 Законик о судском кривичном поступку, *Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, број 45 од 23. фебруара 1929. године.

20 Кривичноправни систем Краљевине Југославије је познавао више редовних и ванредних правних лекова. Редовни правни лекови предвиђени Закоником били су: *жалба*, која се могла уложити против решења и наредби; *јризив*, који се улагао против пресуда окружног суда, и о њему је одлучивао Апелациони суд; и *ревизија*, која се изјављивала Касационом суду против пресуда окружног суда због повреде процесних одредаба или материјалног закона. Ванредни правни лекови били су *јонављање кривичној јосијуика* (побијање пресуде услед појаве нових чињеница) и *захјев за зашћићу закона* (побијање пресуде услед неправилне примене закона).

судови решавали су о жалбама против наредби и решења окружних судова, о приговору против оптужнице и о призиву против пресуда првостепених кривичних судова, а Касациони суд²¹ решавао је о ревизијама против пресуда окружних судова, о призивима у вези са ревизијама и о жалбама против решења окружних и апелационих судова.²² Док је Кривични законик Краљевине Југославије за узор имао Предлог казног законика за Краљевину СХС из 1926. године (који се у доброј мери ослањао на Нацрт казног законика за Краљевину Србију из 1911. године), Кривични законик Немачког царства из 1871. године, Кривични законик Краљевине Норвешке из 1902. године и Кривични законик Руске империје из 1903. године,²³ Законик о судском кривичном поступку израђен је на основу Закона о казном поступку за Хрватску и Славонију из 1875. године.²⁴

И сама судска власт је доста дуго била фрагментирана. На подручју државе постојало је чак шест кривичноправних области. До процеса формирања јединственог судског система дошло је тек по успостављању личног режима краља Александра јануара 1929. године. Судска власт је Уставом Краљевине Југославије из септембра 1931. године²⁵ вршена од стране судова, који су пресуде и решења изрицали и извршавали у име краља (члан 28. Устава). Чланом 100. Устава гарантовала се независност судске власти. Такође су проглашене сталност и непокретност судија (члан 101. Устава). У држави су постојали редовни и ванредни судови.

Законом о уређењу редовних судова за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, донетим јануара 1929. године, редовни судови били су подељени у две групе: инокосне судове, какви су били средски судови, и зборне судове, какви су били окружни, трговачки, апелациони и Касациони суд.²⁶ Средски судови судили су у првостепеним пос-

21 Иако предвиђен многим правним актима, Касациони суд као највиша судска инстанца Краљевине Југославије, никада није формиран.

22 Ивана Крстић Мистрицеловић, Јелена Радовић Стојановић, „Статистика имовинског криминала у Краљевини Југославији“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 93/2021, 112.

23 Душан Б. Јовић, „Кривична дела против државе у Кривичном законнику Краљевине Југославије од 27. јануара 1929. године“, *Весник правне историје / Herald of Legal History* 1/2022, 141–142.

24 Ивана Крстић Мистрицеловић, „Кривично право у Краљевини СХС/Југославији од 1918. до 1941. године“, *Казнено-поправни заводи у Србији – пример казнено-поправног завода Пожаревац, Забела 1918–1945 – књига група*, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац 2020, 23.

25 Устав Краљевине Југославије, *Службене новине Краљевине Југославије*, број 207 од 9. септембра 1931. године.

26 *Закон о уређењу редовних судова за Краљевину Југославију од 18. јануара 1929. године*, Издавачка књижевница Геце Кона, Београд 1932, 5–19.

тупцима. У овим судовима судио је судија појединац. Постојало је укупно 371 средских (котарских) судова у држави. Окружни судови су били надлежни у првостепеним и другостепеним поступцима у парничним и ванпарничним предметима и предметима извршења. За кривичне предмете били су надлежни према одредбама ЗКП-а. Окружни судови судили су у трочланом већу, а било је укупно 69 окружних судова у држави. Апелациони судови су судили у другостепеним поступцима у грађанским и кривичним споровима.²⁷ Испрва је постојало седам апелационих судова (АС): Апелациони суд у Београду, АС у Новом Саду, Стол седморице у Загребу, Виши земаљски суд у Лубљани, Врховни суд у Сарајеву, Виши земаљски суд у Сплиту и Велики суд у Подгорици, а касније је формиран и АС у Скопљу. У Краљевини Југославији су постојали многобројни ванредни судови. Ванредни судови су били судови којима је посебним законским прописом дато у надлежност решавање одређених правних спорова уместо редовних судова. То су били: Државни суд за заштиту државе,²⁸ војни судови,²⁹ верски (духовни) судови, управни судови и Државни суд врховне државне управе.³⁰

3. КРИМИНАЛИТЕТ У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ

Први Статистички годишњак Краљевине Југославије, за 1929. годину, садржао је податке о структури учинилаца по полу, писмености, старости, вероисповести, народности, месецима извршења кривичних дела, врсти и величини казне. Већ наредни Годишњак садржао је доста детаљније податке, да би се од Годишњака за 1933. годину, поред наведених податка износили и подаци о врсти кривичних дела (чиме је дефинисано која све кривична дела спадају у

27 З. С. Мирковић, 260–261.

28 Државни суд за заштиту државе судио је према одредбама Закона о државном суду (*Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, број 9 од 11. јануара 1929. године) и Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави (*Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, број 6 од 6. јануара 1929. године).

29 Војни судови су судили по војним кривичним прописима. Јединствени Војни кривични законик за Краљевину Југославију донет је 1930. године. Претходно је важеће српског Војног казног законика из 1901. године Указом од 19. августа 1919. године проширено на целу Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.

Закон о устројству војних судова од 27. јануара 1901. године (са изменама из 1909. и 1922. године), као и Законик о поступку војних судова у кривичним делима од 15. фебруара 1901. године (са изменама из 1909, 1916. и 1919. године) примењивали су се и у Краљевини СХС/Југославији.

30 З. С. Мирковић, 261.

одређену групу), као и о структури осуђеника по подручјима апелационих судова, брачном стању, месту сталног становања и месту извршења дела (село или варош), старости и занимању. У раду ће бити приказани подаци о криминалитету из праксе окружних и првостепених судова. Разлог томе је чињеница да су ови судови судили за дела која – како тада, тако и сада – потпадају под појам насилнички криминалитет (убиство, телесна повреда, силовање...), док су срески судови судили и за дела која се данас не сматрају насилничким, као што су повреда неповредивости стана, увреда и клевета.

Статистика преступника по полу као и општи тренд насилничког криминалитета и структура насилничког криминалитета садрже податке о свим кривичним делима која се у овом раду сматрају насилничким, док остале структуре преступника приказују податке о кривичним делима против личности. Већина статистика приказаних у Годишњацима приказује податке о групама кривичних дела, а не о појединим кривичним делима из одређене групе.

3.1 Општи тренд насилничког криминалитета

У табели 1. приказан је укупан број лица осуђених за насилничка кривична дела у односу на укупан број осуђеника по годинама, у пракси окружних и првостепених судова. Из табеле се јасно види да је насилнички криминалитет у Краљевини Југославији у периоду од 1929. до 1939. године чинио преко 35% укупног криминалитета на подручју државе – осим 1929. године, када је чинио 34,71%. Ово јасно указује да је у Краљевини постојао тренд високог постотка учешћа насилничког криминалитета у целокупном криминалитету. И друге европске и светске државе имале су проблем са високом стопом насилничког криминалитета у међуратном периоду.³¹ У наведеном периоду у Краљевини Југославији учињено је 227.264 кривичних дела, од којих је 86.943 насилних кривичних дела, односно чак 38,26% укупног криминалитета. Могуће објашњење за овако високу стопу насилничког криминалитета у овом периоду је лоша економска ситуација у држави, додатно отежана светском економском кризом. Иако је светска економска криза почела падом Њујоршке берзе 1929. године и трајала до 1933. године, ситуација у Краљевини Југославији била је

31 Тако је у Сједињеним Америчким Државама висока стопа насилничког криминалитета била условљена сукобима мафије и све већег броја досељеника, док је у другим државама, попут Уједињеног Краљевства, висока стопа криминалитета објашњавана кроз призму постратног стања. Детаљније о послератном криминалитету у Уједињеном Краљевству погледати: Clive Emsley, „Violent crime in England in 1919: post-war anxieties and press narratives”, *Continuity and Change* 23/2008, 173–195.

мало компликованија. У Краљевини Југославији је криза почела раније – са пољопривредном кризом 1927. године – и завршила се касније, 1935. године, са почетком остваривања Нове економске политике премијера Милана Стојадиновића, која је окончана 1939. године.³² Истраживања су показала да се економске кризе обично одражавају на криминалитет. Тако у периодима криза долази до пораста стопе криминалитета. Утицај економских криза на раст насилничког криминала понекад је директан, а понекад индиректан, преко имовинског криминала: пораст имовинског криминала у периоду кризе одражава се на пораст насиља које прати извршење имовинских кривичних дела.³³ Стога се може закључити да је висока стопа насилничког криминалитета у одређеној мери условљена кризом која је погодила свет, али и не тако добром економском ситуацијом у држави.

Табела 1. Укупан број лица осуђених за насилничка кривична дела у односу на укупан број осуђеника по годинама од стране окружних и првостепених судова (1929–1939)

ОКРУЖНИ И ПРВОСТЕПЕНИ СУДОВИ											
ГОДИНА	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Укупно осуђених лица за насилничка кривична дела	8.535	8.565	10.441	7.161	7.335	7.452	7.593	7.679	7.455	7.181	7.565
Укупно осуђеника	24.591	23.567	24.193	18.491	19.328	20.795	19.281	18.418	19.879	19.587	19.134
Процент насилничких кривичних дела у односу на целокупан број осуђених лица	34,71	36,34	43,16	38,73	37,95	35,84	39,38	41,69	37,50	36,66	39,54

Статистика приказана у табели 2. показује нам да је имовински криминалитет био најзаступљенији, али је временом запажен његов пад (овај вид криминалитета у почетку је чинио преко 55% укупног броја извршених злочина, да би се временом усталио постотак од око 40%). Група кривична дела против личности чинила је око 36% од укупног броја извршених кривичних дела. Кривична дела против јавног мира и реда чинила су око 14,2% укупних злочина. Постоци осталих група кривичних дела су занемарљиви. Занимљиво је да је кажњивост за дела против специјалних закона готово сваке године износила свега нешто мање од 0,4%, осим 1929. године, када је

32 Смиљана Ђуровић, „Велика економска криза и државна интервенција у међуратној Југославији“, Часлав Оцић (ур.), *Економска криза: Порекло и исходи*, САНУ, Београд 2018, 10.

33 Јелена Радовић-Стојановић, *Криминал и економија Србије*, Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд 2021, 81.

кажњивост за ова дела била готово три пута већа него осталих година и износила је око 1,2%. Вероватан разлог томе је чињеница да је почетком те године краљ Александар завео посебан облик монархидиктатуре и донео велики број правних аката, те је и кажњавање за дела против тих закона било највише те године. Дакле, готово сви видови криминалитета бележе пораст, тачније имају тенденцију раста, изузев имовинског криминалитета који у овом периоду бележи пад. Упркос свему наведеном, број осуђених лица у пракси окружних и првостепених судова је био у паду.

Табела 2. Процент заступљености група кривичних дела по годинама у пракси окружних и првостепених судова (УП – укупно преступника, % – проценат заступљености)

ГОДИНА	1929		1930		1931		1932		1933		1934	
	УП	%	УП	%	УП	%	УП	%	УП	%	УП	%
Врста кривичног дела												
Против опстанка државе и њеног државног уређења ³⁴	244	0,99	473	2,01	420	1,74	387	2,09	661	3,42	667	3,21
Против јавног мира и реда ³⁵	1553	6,32	1598	6,78	2196	9,08	3059	16,54	2842	14,70	3467	16,67
Против морала ³⁶	452	1,84	304	1,29	429	1,77	405	2,19	504	2,61	516	2,48
Против личности ³⁷	8202	33,35	8264	35,07	10026	41,44	6750	36,50	6752	34,93	6896	33,16

34 У ову групу кривичних дела спадају дела описана у главама XII (Кривична дела против опстанка државе и њеног уређења) и XIII (Кривична дела против државне власти), а могу се подвести и одређена дела описана у глави XIV (Кривична дела против правосуђа)

Детаљније видети: Душан Б. Јовић, „Кривична дела против државе у Кривичном закону Краљевине Југославије од 27. јануара 1929. године“, *Весник правне историје / Herald of Legal History* 1/2022, 137–163.

35 Овај вид криминалитета подразумевао је насиље против органа власти, кривотворење (фалсификовање) новца (глава XX КЗ), подмићивање, непокорност власти, скитњу и просјачење, пијанство у коме је учињено кривично дело, као и прекршаје дефинисане Законом о штампи (од 6. августа 1925. године са изменама и допунама од 6. јануара 1929. године)

36 У ову групу кривичних дела спадали су насилна обљуба, противприродни блуд, бигамија (двоженство).

37 Кривична дела против личности обухватала су умишљајно лишење живота, лишење живота из нехата, лишење живота на захтев убијеног, чедоморство (убиство детета при порођају), истеривање плода, одвођење женске ради ступања у брак, тешку телесну повреду, телесну повреду, неовлашћено лишење слободе, повреду неповредивости стана, увреду и клевету. Ова кривична дела дефинисана су у глави XVI Кривичног законика, насловљеној Кривична дела против живота и тела .

Против имовине ³⁸	13560	55,14	12668	53,75	10881	44,98	7614	41,18	8287	42,88	8973	43,15
Против службене дужности ³⁹	291	1,18	209	0,89	191	0,79	196	1,06	188	0,97	212	1,02
Против специјалних закона	289	1,18	51	0,22	50	0,21	80	0,43	94	0,49	64	0,31
УКУПНО	24591	100	23567	100	24193	100	18491	100	19328	100	20795	100
ГОДИНА	1935		1936		1937		1938		1939			
Врста кривичног дела	УП	%	УП	%	УП	%	УП	%	УП	%		
Против опстанка државе и њеног државног уређења	506	2,62	368	2,00	575	2,89	515	2,63	390	2,04		
Против јавног мира и реда	3657	18,97	2434	13,22	3709	18,66	3800	19,40	3221	16,83		
Против морала	571	2,96	552	3,00	604	3,04	574	2,93	574	3,00		
Против личности	7105	36,85	7141	38,77	6850	34,46	6626	33,83	7011	36,64		
Против имовине	7092	36,78	7465	40,53	7695	38,71	7664	39,13	7569	39,56		
Против службене дужности	312	1,62	399	2,17	348	1,75	328	1,67	343	1,79		
Против специјалних закона	38	0,20	59	0,32	98	0,49	80	0,41	26	0,14		
УКУПНО	19281	100	18418	100	19879	100	19587	100	19134	100		

3.2 Структура преступника по полу

Што се података о полу учинилаца тиче, они потврђују већ устаљено мишљење да кривична дела у већини случајева извршавају мушкарци.⁴⁰ Иако су жене чиниле већину становништва Краљевине Југославије по попису из 1931. године, њихов удео у крими-

38 Под кривичним делима против имовине (глава XXVII КЗ) Закон је подразумевао паљевину, крађу, утају (проневеру), крађу и утају из невоље животних намирница и предмета животне потребе, разбојништво, изнуду, прикривање и јацовање, превару, банкротство, лихварство и угрожавање кредита.

39 Као најчешћи вид кривичног дела из ове групе наводи се примање мита (глава XXVIII КЗ).

40 Beatriz Cruz, Natalija Lukić, Susanne Strand, „Gender Perspective of Victimization, Crime and Penal Policy“, Dragica Vujadinović, Mareike Fröhlich, Thomas Giegerich (eds.), *Gender-Competent Legal Education*, Springer, Cham 2023, 468.

налитету државе био је вишеструко нижи од учешћа мушкараца.⁴¹ Подаци за овај период (1929–1939) показују да је укупно учешће жена у структури криминалитета износило у просеку око 8,5% укупног криминалитета и 11,2% преступника у категорији насилничког криминалитета. Разлог већег учешћа жена у насилничком криминалитету у односу на општи криминалитет је тај што су тада само жене могле да изврше кривично дело чедоморства које је спадало у групу кривичних дела против личности. Са друге стране преко 98% укупно извршених кривичних дела силовања учинили су мушкарци.

Табела 3. Полна структура преступника (1929–1939)

ГОДИНА	1929		1930		1931		1932		1933		1934	
ПОЛ	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
	22.608	1.983	21.365	2.202	21.550	2.643	16.598	1.893	17.690	1.638	18.886	1.909
УКУПАН БРОЈ ПРЕСТУПНИКА	24.591		23.567		24.193		18.491		19.328		20.795	
ПРОЦЕНАТ	91,94	8,06	90,66	9,34	89,08	10,92	89,72	10,76	91,53	8,47	90,82	9,18
ГОДИНА	1935		1936		1937		1938		1939			
ПОЛ	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж		
	17.488	1.793	16.792	1.626	18.072	1.807	17.742	1.845	17.359	1.775		
УКУПАН БРОЈ ПРЕСТУПНИКА	19.281		18.418		19.879		19.587		19.134			
ПРОЦЕНАТ	90,7	9,3	91,17	8,83	90,91	9,09	90,58	9,42	90,72	9,28		

Табела 4. Полна структура насилничког криминалитета (1929–1939)

ГОДИНА	1929		1930		1931		1932		1933		1934	
ПОЛ	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
	7.575	961	7.275	1.290	8.878	1.563	6.301	860	6.632	683	6.647	805
УКУПАН БРОЈ ПРЕСТУПНИКА	8.536		8.565		10.441		7.161		7.315		7.452	
ПРОЦЕНАТ	88,74	11,26	84,94	15,06	85,03	14,97	87,99	12,01	90,66	9,34	89,20	10,80
ГОДИНА	1935		1936		1937		1938		1939			
ПОЛ	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж		
	6.871	722	6.959	720	6.755	700	6.470	711	6.839	726		
УКУПАН БРОЈ ПРЕСТУПНИКА	7.593		7.679		7.455		7.181		7.565			
ПРОЦЕНАТ	90,49	9,51	90,62	9,38	90,61	9,39	90,10	9,90	90,40	9,60		

41 По попису из 1931. године, Краљевина Југославија бројала је 13.934.038 становника, од којих 6.891.627 мушкараца (49,46%) и 7.042.411 жена (50,54%).

Детаљније о попису становништва из 1931. године видети: *Статистички годишњак Краљевине Југославије*, књига III (1931), Државна штампарија, Београд 1934, 50–57.

Детаљније о становништву Краљевине Југославије видети: Миодраг Николић, *Историја и статистика о људи Југославије*, Републички завод за статистику, Београд 2020, 10–12.

3.3 Структура преступника по старости

Правосудни систем Краљевине познавао је следећу поделу учинилаца по узрасту: малолетници (испод 21 године), 21–30, 31–40, 41–50, 51–60, преко 60. година. Подаци из табеле 5. нам показују да је највећи број кривичних дела извршила старосна група између 21 и 30 година (око 41,6%), затим групе 31–40 (око 23,8%) и 41–50 (12,35%), док су лица испод 21 године живота чинила око 12,2% укупног броја преступника у овом периоду, а лица старија од 50 година чинила су око 10%. Већина криминолога слаже се да старост нације има везе са стопом криминалитета.⁴² Наиме, млади људи склонији су насиљу од старијих, а у прилог томе иду и подаци изнети у овом раду – старосна група између 21 и 30 година извршила је највећи број кривичних дела. Можемо рећи да су старост нације и стопа криминалитета обрнуто пропорционални, и да ниво криминалитета опада с повећањем година старости.

Табела 5. Старосна структура насилничких преступника у пракси основних и првостепених судова

ГОДИНА		1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
СТАРОСТ	Испод 21	981	992	1227	996	911	825	836	689	683	749	987
	21–30	3000	3163	3824	2735	2958	2924	3159	3363	3036	2825	2757
	31–40	1890	1932	2238	1452	1431	1609	1621	1784	1785	1710	1830
	41–50	851	1193	1511	924	786	828	816	751	795	750	812
	51–60	542	625	745	391	416	452	456	390	374	391	412
	Изнад 61	234	346	471	237	225	240	196	155	158	177	196
	Непознато	174	13	19	15	25	18	21	9	19	24	17

3.4 Структура дела против личности

Као што је већ раније речено, под појмом насилничког криминалитета у овом раду сматрају се сва кривична дела из групе кривичних дела против личности, као и насилна обљуба и разбојништво. Анализом података из табеле 6. може се закључити да је најзаступљенији вид насилничког криминалитета било наношење тешке телесне повреде (у просеку око 39% укупног насилничког криминалитет у овом периоду), затим умишљено лишење живота (у просеку око 11%), насилна обљуба (у просеку 3,3% годишњег насилничког криминалитета), разбојништво (2,8% годишњег насилничког кримина-

42 Larry J. Siegel, *Criminology*, Ninth edition, University of Massachusetts, Lowell 2006, 53.

литета), истеривање плода (1,96% у просеку), нехатно лишење живота (око 1,86% у просеку), одвођење жене ради ступања у брак (1,3% у просеку), док су остала кривична дела против личности из тог периода чинила око 37,5% годишњег насилничког криминалитета.

Табела 6. Структура насилничког криминалитета (1929–1939)

година КД	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1929 – 1939
умишљено лишење живота	828	672	580	657	831	843	938	1.056	1.059	924	1.069	9.457
лишење живота из нехата	261	147	142	146	142	124	140	124	123	110	152	1.611
лишење живота на захтев убијеног	0	0	0	2	2	5	1	1	1	2	1	15
чедоморство	81	59	63	75	68	70	95	96	73	74	69	823
истеривање плода	69	76	94	114	122	176	183	189	246	221	214	1.704
одвођење женске радиступања у брак	84	65	101	109	72	70	110	117	101	123	171	1.123
тешка телесна повреда	2.764	2.879	4.148	3.424	2.736	2.643	2.937	3.374	3.156	2.832	3.109	34.002
насилна обљуба	175	162	227	219	265	304	294	285	324	312	316	2.883
разбојништво	159	139	188	192	298	252	194	253	281	243	238	2.437
други случајеви	4.115	4.366	4.898	2.223	2.779	2.965	2.701	2.184	2.091	2.340	2.226	32.888
укупно насилничких кривичних дела	8.536	8.565	10.441	7.161	7.315	7.452	7.593	7.679	7.455	7.181	7.565	86.943

3.5 Структура преступника по писмености

Према подацима наведеним у Годишњацама, од готово 14 милиона становника (13.934.038), колико је становника држава имала по попису из 1931. године, 5.418.339 становника било је потпуно писмено (38,89%), 55.737 становника знало је само да чита (0,4%), неписмених је било 4.408.471 (31,64%), док су 29,08% становништва (4.051.491) чинила лица млађа од 10 година.⁴³ У табели 7. наведена је структура преступника по писмености у пракси основних и првостепених судова, из којих се може закључити да је 73,49% прес-

43 Детаљније о писмености становништва погледати: *Статистички годишњак Краљевине Југославије*, књига V (1933), Државна штампарија, Београд 1935, 38–41.

тупника било писмено, 25,69% неписмено а за 0,38% преступника се не зна. Дакле, постотак писмених преступника у односу на укупан број преступника - био је доста виши од постотка писмених људи у односу на укупан број становника у држави. Међутим, истраживања познатих криминолога показала су да је висока стопа криминалитета обично у вези са (не)образовањем учинилаца. Наиме, неписмени људи чинили су већину учинилаца кривичних дела.⁴⁴

Табела 7. Структура преступника по писмености у пракси окружних и првостепених судова (1929–1939)

ГОДИНА	1929		1930		1931		1932		1933		1934	
писмени	15394	62,60	16084	68,25	17866	73,85	13533	73,19	14222	73,58	14839	71,36
неписмени	8220	33,43	7251	30,77	6092	25,18	4933	26,68	5024	25,99	5808	27,93
непознато	977	3,97	232	0,98	235	0,97	25	0,14	82	0,42	148	0,71
укупно	24591	100,00	23567	100,00	24193	100,00	18491	100,00	19328	100,00	20795	100,00
ГОДИНА	1935		1936		1937		1938		1939			
писмени	14282	74,07	14048	76,27	15477	77,86	15495	79,11	14965	78,21		
неписмени	4890	25,36	4318	23,44	4330	21,78	4051	20,68	4077	21,31		
непознато	109	0,57	52	0,28	72	0,36	41	0,21	92	0,48		
укупно	19281	100,00	18418	100,00	19879	100,00	19587	100,00	19134	100,00		

У табели 8. наведена је структура преступника из групе против личности према писмености у пракси основних и првостепених судова. Из табеле се може закључити да је проценат писмених међу преступницима из ове групе био доста изнад процента писмених људи у укупном броју становника у држави (чак 71,05% преступника било је писмено, а 28,08 % неписмено), али нижи од процента писмених међу свим преступницима у овом периоду.

Табела 8. Структура преступника по писмености код кривичних дела против личности у пракси окружних и првостепених судова (1929–1939)

ГОДИНА	1929		1930		1931		1932		1933		1934	
писмени	4817	62,79	5872	71,06	7690	76,63	4826	71,50	4788	70,91	4734	68,65
неписмени	2532	33,00	2313	27,98	2269	22,61	1915	28,37	1941	28,75	2118	30,71
непознато	323	4,21	78	0,94	76	0,76	9	0,13	23	0,34	44	0,64
укупно	7672	100,00	8264	100,00	10035	100,00	6750	100,00	6752	100,00	6896	100,00
ГОДИНА	1935		1936		1937		1938		1939			
писмени	4847	68,22	5051	70,73	4972	72,58	4952	74,74	5168	73,71		
неписмени	2206	31,05	2068	28,96	1852	27,04	1653	24,95	1787	25,49		
непознато	52	0,73	22	0,31	26	0,38	21	0,32	56	0,80		
укупно	7105	100,00	7141	100,00	6850	100,00	6626	100,00	7011	100,00		

44 L. J. Siegel, 9–10, 134.

Висок постотак писмених преступника у односу на укупан број преступника може се објаснити чињеницом да је појам писмености у пракси основних и првостепених судова схватан доста широко. Наиме, подаци наведени у Годишњацима за ове судове познају само разлику између писмених (преступника који знају да читају и пишу) и неписмених преступника. За разлику од праксе ових судова наведених у Годишњацима, пракса средњих судова познавала је разлику између категорије писмених преступника (која је обухватала лица која знају само да читају и пишу, који су завршили нижу школу, средњу школу – било општу или специјалну – или вишу школу) и категорију неписмених лица (која нису знала нити да читају нити да пишу). Ови подаци доста су погоднији за стварање слике о структури преступника по писмености, јер нам омогућавају да стекнемо слику о уделу лица одређеног степена стеченог образовања у односу на криминалитет.

3.6 Структура преступника по вероисповести

У верској структури становништва доминирало је становништво православне вероисповести (6.785.501 – 48,7%), затим римокатоличко становништво (5.217.847 – 37,45%), исламско/муслиманско (1.561.166 – 11,2%), евангелистичко (175.279 – 1,2%), израелско/израелитско (68.405 – 0,5%), док је становништво других религија чинило 0,9% (тачније 125.840 становника државе).⁴⁵ У табели 9. приказана је верска структура преступника код кривичних дела против личности. Према подацима доступним у Годишњацима, у пракси окружних и првостепених судова, преступници православне вере чинили су 50,52% преступника, римокатоличке 38,86%, муслиманске 9,37%, док су преступници осталих вера чинили свега 1,45% преступника. Може се закључити да структура преступника по верској структури одговара општој верској структури становништва у том периоду.

45 За детаљније податке о вероисповести становништва погледати: *Спайиистички јодишњак Краљевине Југославије*, књига V (1933), Државна штампарија, Београд 1935, 42–43.

Табела 9. Верска структура преступника осуђених
за дела против личности у пракси окружних и
првостепених судова (1929–1939)

ГОДИНА	1929		1930		1931		1932		1933		1934	
православна	4598	59,93	4269	51,66	3957	39,43	3385	50,15	3447	51,05	3553	51,52
римокатоличка	2245	29,26	3341	40,43	5356	53,37	2745	40,67	2552	37,80	2473	35,86
гркокатоличка	8	0,10	22	0,27	28	0,28	17	0,25	24	0,36	13	0,19
евангелистичка	59	0,77	58	0,70	110	1,10	73	1,08	47	0,70	35	0,51
муслиманска	603	7,86	531	6,43	543	5,41	512	7,59	668	9,89	809	11,73
израелитска	7	0,09	28	0,34	28	0,28	15	0,22	11	0,16	10	0,15
друго	4	0,05	3	0,04	8	0,08	0	-	1	0,01	1	0,01
непознато	148	1,93	12	0,15	5	0,05	3	0,04	2	0,03	2	0,03
укупно	7672	100,00	8264	100,00	10035	100,00	6750	100,00	6752	100,00	6896	100,00
ГОДИНА	1935		1936		1937		1938		1939			
православна	3330	46,87	3698	51,79	3597	52,51	3343	50,45	3528	50,32		
римокатоличка	2740	38,56	2647	37,07	2443	35,66	2593	39,13	2642	37,68		
гркокатоличка	20	0,28	15	0,21	15	0,22	16	0,24	22	0,31		
евангелистичка	65	0,91	61	0,85	51	0,74	41	0,62	46	0,66		
муслиманска	934	13,15	711	9,96	733	10,70	624	9,42	766	10,93		
израелитска	8	0,11	8	0,11	9	0,13	6	0,09	5	0,07		
друго	2	0,03	0	0,00	0	-	0	-	0	-		
непознато	6	0,08	1	0,01	2	0,03	3	0,05	2	0,03		
укупно	7105	100,00	7141	100,00	6850	100,00	6626	100,00	7011	100,00		

3.7 Структура криминалитета по времену извршења дела

Према мишљењу водећих криминолога и статистичара XIX века, попут Адолфа Кетлеа⁴⁶ и Андреа Мишела Герија,⁴⁷ који се сматрају и оснивачима картографске школе и позитивистичке школе у криминологији, на стопу криминалитета утичу многи фактори. Тако, по њиховом мишљењу, стопа криминалитета на једном подручју зависи, поред броја становника и полне структуре, и од климе, образовања, стопе сиромаштва и сличних фактора.⁴⁸

46 Адолф Кетле (*Adolphe Quetelet*, 1796–1874) био је белгијски математичар, астроном, статистичар, социолог и криминолог. Покушао је да објасни везу између повећане стопе криминалитета и годишњих доба, образовања, сиромаштва и конзумације алкохола. Његова истраживања су показала да су најсиромашнија подручја Француске уједно била и подручја са најмањом стопом криминалитета.

47 Андре Мишел Гери (*André-Michel Guerry*, 1802–1866) био је француски правник, статистичар и криминолог. Значајан је због предавања одржаних 1832. године на Академији наука у Паризу, која је касније преточио у књигу *Есеј о моралној ситијиситици Француске* (1833), у којој је, да би размотрио дистрибуцију криминалитета у држави, израдио детаљне мапе и приказао распоред насилничких и дела против имовине по појединим француским регионима.

48 Ђорђе Игњатовић, *Теорије у криминологији*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2010, 31.

Статистички годишњаци Краљевине Југославије садржали су податке о времену извршења дела. Наиме, први Годишњак, за 1929. годину, садржао је податке систематизоване по месецима, док су од наредног Годишњака подаци представљани по годишњим добима. Према картографској теорији, стопа криминалитета зависи од годишњег доба. Наиме, по овој теорији лети је стопа криминалитета већа него осталих месеци. Разлог томе је чињеница да лети чешће долази до интеракције између људи, те и до повећаних могућности да дође до сукоба. Андре Гери је у својој књизи *Есеј о моралној ситацији Француске* више пута навео да су злочини против личности бројнији лети, док су злочини против имовине бројнији зими.⁴⁹ Иако ова теорија има доста присталица, пример Краљевине Југославије не потврђује ову теорију, односно оповргава је, доводећи до потпуно супротног закључка. Подаци о времену кривичних дела у периоду 1930–1939. године показују да је највише кривичних дела учињено у јесен (23,8%), затим зими (23%), у пролеће (22,7%), а најмање лети (21,8%). Подаци о насилничком криминалитету су нешто другачији – највише насилничких престапа догађало се у јесен (26,5%), затим лети (25%), у пролеће (24,4%) и најмање дела у време зиме (22%). Подаци наведени у табели 10. показују структуру криминалитета по годишњим добима у Краљевини у периоду 1930–1939. године, док табела 11. показује структуру насилничког криминалитета по годишњим добима у период 1930 – 1939. године. Из Годишњака се нажалост не може закључити који вид насилничког криминалитета бележи највећу учесталост у ком периоду године, те се не могу упоредити подаци до којих су дошли горенаведени криминолози у својим истраживањима.⁵⁰

49 „It was thus only incidentally that seasonal variation was studied. Nevertheless, Guerry stated some oft repeated conclusions. Says he, ‘... whereas the crimes against persons are more numerous in the summer, the crimes against property are more numerous in winter’...” Наведено према: Gerhard J. Falk, „The Influence of the Seasons on the Crime Rate“, *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, vol. 43, 2/1952, 199.

50 Наиме, Геријева истраживања су показала да је кривично дело силовања најчешће вршено у топлијим периодима, да је највише убистава учињено током најтоплијих периода године, да је чедоморство најзаступљеније у првом кварталу године (јануар–април). Такође, италијански лекар и криминолог Чезаре Ломброзо (*Cesare Lombroso*, 1835–1909) истраживао је политичке преступе (побуне) у европским државама током сто година (период 1791–1880) и дошао до закључка да је највећи број побуна изведен у лето, затим у пролеће, само у једној држави највећи број побуна био је у јесен (Аустроугарска) и само у једној у зиму (Швајцарска). Ломброзо наводи да је слична ситуација и када се ради о криминалитету у тим државама. Такође у књизи аутор наводи да је највећи број побуна у Србији, Босни и Херцеговини и Црној Гори бележен у пролеће. Обзиром да су велики део територије новостворене Краљевине СХС (касније

Табела 10. Структура криминалитета по времену извршења дела (1929–1939)

ГОДИНА		1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
ГОДИШЊЕ ДОБА	пролеће	5304	5597	5505	4212	4676	4632	4458	4036	4567	4287	4230
	лето	5168	5541	5416	4350	4125	4584	4188	3709	4230	4189	4133
	јесен	5803	5503	6057	4509	4908	5097	4605	4165	4440	4604	4465
	зима	5306	5654	5581	4167	4259	4732	4255	4715	4575	4436	4564
непознато	3010	1272	1634	1253	1360	1750	1775	1793	2067	2071	1742	

Табела 11. Структура насилничког криминалитета по времену извршења дела (1930–1939)

ГОДИНА		1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
ГОДИШЊЕ ДОБА	пролеће	2198	2457	1647	1655	1665	1792	1681	1660	1571	1597
	лето	2227	2445	1807	1636	1744	1681	1613	1693	1671	1774
	јесен	2004	2732	1723	1948	1858	1952	1934	1764	1750	1845
	зима	1700	2166	1448	1403	1497	1565	1776	1536	1438	1613
непознато	135	235	125	110	132	115	137	197	196	182	

3.8 Структура криминалитета по месту извршења кривичног дела

Што се структуре криминалитета по месту извршења тиче, уочава се подела на сеоски и варошки криминалитет. Годишњак за 1929. годину није садржао податке о месту извршења кривичног дела, али већ следећи Годишњак их је садржао. Из табеле 12. се може закључити да је највише кривичних дела извршено у сеоским срединама – око 73% укупно извршених злочина у овом периоду, док се из табеле 13. може закључити да је чак 83,5% укупно извршеног насилничког криминалитета у овом периоду учињено у сеоским срединама. Дакле, насилнички криминалитет је највише био заступљен у селима, што одговара општој структури криминалитета по месту извршења кривичног дела. Ови подаци су у супротности са закључцима до којих су дошла испитивања криминалитета из тог периода, спроведена у појединим европским земљама, пре свега Француској и Белгији. Наиме, истраживања спроведена у овим државама показала су да је стопа делинквенције и криминалитета нижа у руралним него у урбаним срединама.⁵¹

Југославије) чиниле територије некадашње Аустроугарске монархије, где је највише насилничког понашања испољено у јесен, може се претпоставити да се тај тренд наставио и по уједињењу тих територија у јединствену државу, и да су ти простори наставили да бележе сличну стопу криминалитета као и раније. Детаљније видети: Cesare Lombroso, *Crime, Its Causes and Remedies*, William Heinemann Ltd, London 1911.

51 Миомира Костић, „Криминогени утицај макро социјалних фактора на деликте насиља“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 42/2002, 225.

Табела 12. Структура криминалитета по месту извршења дела (1930–1939)

ГОДИНА		1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Место извршења дела	село	18105	18346	13079	14040	14956	13679	13291	14513	14050	13784
	варош	5052	5343	5263	5090	5474	5321	4899	5113	5371	5197
	непознато	410	504	149	198	365	281	228	253	166	153
Укупно		23567	24193	18491	19328	20795	19281	18418	19879	19587	19134

Табела 13. Структура насилничког криминалитета по месту извршења дела (1930–1939)

ГОДИНА		1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Место извршења дела	село	6674	8163	5327	5693	5681	6066	6233	5953	5655	6008
	варош	1519	1753	1386	1025	1156	1004	851	864	950	976
	непознато	71	119	37	34	59	35	57	33	21	27
Укупно		8264	10035	6750	6752	6896	7105	7141	6850	6626	7011

3.9 Структура криминалитета по занимању преступника

Краљевина Југославија је била претежно пољопривредна земља. Од готово 14.000.000 становника, колико је имала Краљевина према попису из 1931. године, пољопривредом, шумарством и рибарством се бавило преко 10.670.000 становника, односно 76,5% становника, док је запослених у области индустрије и занатства било преко 1.500.000 (11%).⁵² Подаци о структури криминалитета према врсти занимања, наведени у табели 14, показују нам да се највећи број преступника бавио пољопривредом (78%), затим индустријом и занатом (10%), затим надничарством и кућном испомоћи (2,5%), трговином и новчарством (2,1%). Подаци о насилничком криминалитету се разликују у односу на податке о укупном криминалитету, где се 68% преступника бавило пољопривредом, 14% индустријом и занатством, надничарством и кућном испомоћи 4,4%, трговином и занатством 3,5%, док је запослених у државној и самоуправној служби било 3,4%. Може се закључити да је становништво које се примарно бавило пољопривредом више чинило насилничка кривична дела у односу на остале видове кривичних дела, што одговара слици криминалитета према месту становања, где је највећи број преступника био настањен у сеоским срединама (73% укупног броја преступника, и 83,5% насилничких преступника).

52 За детаљне податке о становништву по занимању видети: *Статистички годишњак Краљевине Југославије*, књига X (1940), Државна штампарија, Београд 1941, 20–31.

Табела 14. Структура насилничког криминалитета по занимању преступника (1930–1939)

ГОДИНА	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
пољопривреда	5982	7295	5103	5383	5501	5754	5932	5628	5282	5713
индустрија и занат	1070	1272	700	649	634	619	603	565	650	630
трговина и новчарство	251	370	187	126	134	108	90	106	103	84
саобраћај	155	150	104	93	102	96	85	81	106	94
државна и самоуправна служба	175	176	139	137	127	147	102	129	144	137
слободне професије	41	61	61	29	32	34	30	44	49	40
надничари и кућна служничад	191	246	172	158	153	168	141	133	133	160
друга занимања	85	111	27	21	17	18	21	18	23	16
без занимања	288	330	236	137	175	144	121	124	128	122
непознато	26	24	21	19	21	17	16	22	8	15

4. КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ

Криминална политика има за задатак изналажење најпогоднијих мера за сузбијање криминалитета. Какве ће те мере бити, зависи од циља који се казном настоји постићи. Постоји више теорија и мишљења о циљу кажњавања, од теорија да је циљ казне освета, одмазда, преступнику за учињени злочин (апсолутне теорије), до теорија да је циљ казне да преступници више не греше, дакле сузбијање криминалитета (релативне теорије).⁵³ Казна представља осудом изречен социјално-етички суд о непожељности скривљеног дела учиниоца. Казна представља крајњи одговор друштва на феномен криминалног понашања, када други видови реакције нису делотворни.⁵⁴

Казнени систем Краљевине Југославије познавао је поделу казни на главне и споредне. Главне су оне које су могле бити изречене саме за себе, док су споредне казне могле бити изречене само уз неку главну казну. Главне казне које је познавао КЗ биле су смртна казна (усмерена против живота учиниоца), робија, заточење, строги затвор, затвор (усмерена против слободе учиниоца) и новчана казна (усмерена против имовине учиниоца) док су споредне казне биле: губитак часних права и губитак службе.⁵⁵

53 Тома Живановић, *Ојшћии гео основа кривичној йрава*, Београд 1921, 366–367.

54 Игор Вуковић, *Кривично йраво, Ојшћии гео*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2021, 440.

55 § 35. Кривичног законика Краљевине Југославије.

4.1 Казна усмерена против живота учиниоца – смртна казна

Смртна казна се у Краљевини Југославији од доношења јединственог Кривичног законика извршавала вешањем (члан 36). До доношења КЗ начин извршавања смртне казне разликовао се у одређеним деловима државе. Тако је на простору некадашње Краљевине Србије и некадашње Краљевине Црне Горе смртна казна традиционално извршавана стрељањем, док је у остатку државе (на територијима на којима су важили прописи некадашње Аустро-угарске монархије) смртна казна извршавана вешањем. Стрељање као начин извршавања смртне казне по уједињењу је било задржано само у војном правосуђу (члан 22 Војног кривичног законика). У периоду од 1929. до 1939. године укупно је изречено 99 смртних казни, од којих је 58 изречено преступницима који су учинили неко од кривичних дела из групе кривичних дела против личности (табела 15). Занимљив је податак да је 1929. године од 22 укупно изречене смртне казне, чак 20, односно 90,9%, изречено због неког од кривичних дела из групе дела против личности, да би временом овај постотак континуирано опадао (75% – 1930, 56,25% – 1931.), изузев 1935. године када је 80% изречених смртних казни изречено за групу дела против личности.

Табела 15. Број лица осуђених на смртну казну
због дела учињених против личности

ГОДИНА	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Укупно осуђених на смртну казну због дела против личности	20	3	9	4	3	8	4	2	0	0	4
Укупно изречених смртних казни	22	4	16	7	7	18	5	8	3	0	9

4.2 Казна усмерена на слободу учиниоца

Казне лишења слободе које је познавао југословенски Кривични законик биле су робија, заточење и затвор. Начин и услови издржавања казни дефинисани су Законом о извршењу казни лишења слободе из фебруара 1929. године.⁵⁶ Робија је могла бити временска и вечита. Временска робија није могла бити краћа од једне нити дужа од двадесет година. Робијаши су своје казне издржавали у посебним

⁵⁶ Закон о извршавању казни лишења слободе, *Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, бр. 47 од 26. фебруара 1929. године

казненим заводима (§ 37. КЗ). Заточење, слично робији, није могло бити краће од једне ни дуже од двадесет година, и издржавало се у казним заводима (§ 38. КЗ). Затвор је могао бити строги или обични. Затворска казна није могла бити краћа од седам дана нити дужа од пет година. Затворске казне преко годину дана издржавале су се у казним заводима, док су се краће затворске казне издржавале у судским затворима (§ 39. КЗ).

4.2.1 Казнени заводи

Као што је већ речено, у казним заводима су се издржавале казне робије, заточења, затвора преко годину дана, принудног рада, упућивања у завод због лечења, мере против малолетника као и мере безбедности. Краљевина Југославија имала је укупно 12 казних завода: Бегуње (који је био казниона и завод за поправљање, принудни рад и лечење и чување), Београд (до 1930. године), Загреб, Зеница, Лепоглава, Марибор, Сремска Митровица, Ниш, Подгорица, Пожаревац, Скопље и Стара Градишка. Казнени заводи у Бегуњу и Загребу били су женски затвори, у Пожаревцу су казне лишења слободе издржавали и мушкарци и жене, док су сви остали заводи били искључиво мушки.⁵⁷

Министар правде је на основу §7 Закона о извршавању казни лишења слободе из 1929. године донео *Основицу за распоред осуђеника у казним заводима у Краљевини Југославији*. У делу насловљеном „Опште одредбе“ били су садржани прописи о издржавању свих видова казни лишења слободе – робије, заточења, строгог затвора и затвора. Казну робије (вечите и временски ограничене) пунолетни мушкарци издржавали су у Зеници, Марибору, Нишу, Лепоглави, Сремској Митровици, Старој Градишки, Подгорици и Пожаревцу (Забела); старији малолетници у Зеници, Марибору, Сремској Митровици, Подгорици и Пожаревцу (Забела); жене и старије малолетнице у Бегуњу, Загребу и Пожаревцу. Казну заточења пунолетни мушкарци издржавали су у Београду, Зеници, Марибору, Нишу, Лепоглави, Скопљу, Сремској Митровици, Старој Градишки, Подгорици и Пожаревцу (Забела); старији малолетници у Зеници, Марибору, Сремској Митровици, Подгорици и Пожаревцу (Забела); жене и старије малолетнице у Бегуњу, Загребу и Пожаревцу. Казне строгог

57 Ивана Крстић Мистрицеловић, „Организација казних завода у Краљевини СХС/Југославији 1918–1941“, *Казнено-поправни заводи у Србији – пример казнено-поправног завода Пожаревац, Забела 1918–1945 – књига група*, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац 2020, 44.

затвора и затвора од једне до пет година пунолетни мушкарци издржавали су у Београду, Зеници, Марибору, Лепоглави, Сремској Митровици, Старој Градишки, Подгорици и Пожаревцу (Забела); старији малолетници у Зеници, Марибору, Сремској Митровици, Подгорици и Пожаревцу (Забела); жене и старије малолетнице у Бегуњу, Загребу и Пожаревцу; строги затвор и затвор од 7 дана до једне године имао се издржавати код надлежних првостепених (пресудних) судова, а на територији Апелационог суда у Београду, Апелационог суда у Скопљу и Великог суда у Подгорици, изузетно и код полицијских власти док се не изграде посебни судски затвори.⁵⁸ И распоред војно-судских осуђеника у казним заводима био је извршен према подручју надлежног суда који им је судио и према врсти казне која им је изречена.

Табела 16. Број преступника у казним заводима

КАЗНИ ЗАВОДИ											
ГОДИНА	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Број осуђеника у казним заводима на почетку године	7936	6288	7136	7305	6761	7339	7421	6599	6938	7123	7025
Број лица осуђених за дела из групе дела против личности	1668	944	1101	1312	1244	1410	1831	1552	1473	1650	1703
Процент	21,01%	15,01%	15,43%	17,96%	18,40%	19,21%	24,67%	23,52%	21,23%	23,16%	24,24%

4.2.2 Робија, заточење, затвор

Као што је већ речено, казне усмерене на лишење слободе учинилаца кривичних дела биле су робија, заточење и затвор. Подаци приказани у табели 17. показују нам број лица осуђених за дела против личности и врсту казне лишења слободе на коју су осуђени. Може се закључити да је највећи број преступника осуђиван на казну затвора. Анализом података наведених у табели можемо закључити да је 1929. година била доста другачија у поређењу са осталим годинама. Наиме, те године је на казну заточења осуђено 2115 преступника, док је у наредном периоду годишње осуђивано не више од 140 преступника на ову казну. Такође се може закључити да је бележена тенденција раста изрицања казни усмерених на слободу учиниоца.

58 *Ibid.*, 70.

Табела 17. Казне усмерене против слободе учиниоца код кривичних дела из групе против личности (1929–1930)

година		1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	
врста казне	робија	вечита	непознато	19	24	33	36	32	53	49	46	29	34
		10–20 година	120	146	111	136	182	212	207	253	270	270	253
		5–10 година	91	150	145	215	228	226	268	266	309	217	336
		до 5 година	902	666	543	431	466	475	478	497	417	370	337
	заточење	10–20 година	27	0	0	1	2	0	1	2	1	1	4
		5–10 година	52	4	6	5	7	7	3	10	24	12	19
		до 5 година	2036	94	38	50	71	68	52	99	113	126	108
	затвор	1–5 година	72	109	116	148	262	206	260	289	237	242	315
		6 месеци до 1 године	156	208	263	277	364	374	442	427	405	350	388
		1–6 месеци	647	1566	2167	2019	2071	2155	2662	2792	2652	2442	2628
		мање од 1 месеца	2686	3300	4392	2504	2256	2275	2211	1870	1767	1866	1885

4.3 Новчана казна

Новчана казна је у систему казни Краљевине Југославије представљала главну имовинску санкцију. Подаци наведени у табели 18. показују нам да је новчана казна чинила око 12,3% укупно изречених казни у периоду 1929–1939. године. Иако је у почетку забележена растућа тенденција изрицања ове врсте санкције, временом њен удео опада да би 1935. године новчана казна била изречена у свега 5,8% случајева. Након тога је поново уследио пораст овог вида кажњавања. Новчана казна, која се могла изрећи у износу од најмање 25 динара, ишла је у Фонд за подизање и поправљање казнених завода, завода за васпитање и поправљање и завода за извршење мера безбедности.⁵⁹

Табела 18. Број изречених новчаних казни за кривична дела против личности (1929–1939)

ГОДИНА	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
новчана казна	855	1.928	2.117	870	733	816	414	521	529	622	628
укупно изречених казни	7.672	8.264	10.035	6.750	6.752	6.896	7.105	7.141	6.850	6.626	7.011
процент	11,14	23,33	21,10	12,89	10,86	11,83	5,83	7,30	7,72	9,39	8,96

⁵⁹ § 42. Кривичног законика Краљевине Југославије.

5. ЗАКЉУЧАК

На простору Краљевине Југославије вођена је исцрпна статистика. Истраживање је показало да је Статистички годишњак Краљевине Југославије издат 1932. године за 1929. годину садржао доста мање података о криминалитету од наредног, који је био осетно богатији подацима о криминалитету, да би се већ са Статистичким годишњаком за 1932. годину усталио један прилично детаљан и квалитетан начин публикавања података о криминалитету. Чињеница да Годишњаци за 1929, 1930. и 1931. годину не садрже податке о раду првостепених судова за град Београд и округ београдски, које ови судови нису доставили Државној статистици све до 1932. године, отежавају нам стварање комплетне и прецизне представе кретања криминалитета уопште, и насилничког криминалитета као једног од најзаступљенијих видова криминалитета.

Истраживање је довело до закључка да је Краљевина Југославија бележила доста високу стопу како криминалитета уопште, тако и насилничког криминалитета. Наиме, у периоду од 1929. до 1939. године у Краљевини је извршено преко 227.000 кривичних дела, од којих око 87.000 спада у групу насилничког криминалитета. То нас доводи до закључка да је насилнички криминалитет у Краљевини чинио чак преко 38% укупног криминалитета, што је доста висок постотак овог вида криминалитета. Један од могућих разлога овако високе стопе насилничког криминалитета, али и криминалитета уопште, је неповољна економска ситуација која је у Краљевини постојала још од аграрне кризе из 1927. године а додатно је отежана падом Њујоршке берзе и светском економском кризом из 1929. године. Такође, истраживање је показало да су готово сви видови криминалитета имали тенденцију раста, осим имовинског криминалитета који је у овом периоду имао тенденцију опадања.

Такође је установљено да су упркос високом проценту неписмених становника Краљевине, огромну већину (чак 70%) како општег тако и насилничког криминалитета учинили преступници који су били писмени. Нажалост, разлог ове „аномалије“ не може се одгонетнути, с обзиром на то да је појам писмености у пракси окружних и првостепених судова, постављен доста широко – писменом се сматрала свака особа која је знала да чита и пише. Мишљења смо да би подаци о степену школске спреме преступника дали доста другачију слику преступника од података који су доступни у Статистичким годишњацима.

Анализом статистичких података дошло се до другачијих закључака од закључака водећих криминолога XIX века. Наиме, њихова истраживања су показала да је највећи број насилничких кривичних дела чињен у летњем периоду, док је пример Краљевине Југославије

потпуно другачији. У Краљевини је највећи број кривичних дела почињен у јесењем и зимском периоду – а не у топлијим месецима, како би било очекивано с обзиром на тврдње поменутих криминолога. Такође, највећи број кривичних дела учињен је у сеоским срединама и од стране учинилаца чија је примарна делатност била пољопривреда, што одговара подацима да је највећи број становника државе живео на селу и бавио се пољопривредом.

Што се тиче кривичних санкција изречених у периоду важења Кривичног законика Краљевине Југославије, највећи број преступника осуђен је на казну затвора до 6 месеци, затим на казну робије до 5 година, док је изрицање казне заточења имало тенденцију раста (са око 40 на преко 140 изречених казни годишње у периоду од 1931. до 1940. године). Казна усмерена на живот преступника у Краљевини Југославији ретко је изрицана и у овом периоду изречено је 99 смртних казни, од којих 58 за кривична дела насилничког карактера. Новчана казна, као основна санкција усмерена на имовину преступника, није редовно изрицана, те се бележе велике осцилације у њеном изрицању (тако њено изрицање варира између 6% и чак 23% у овом периоду). Држава је имала велики број казних завода – чак 12, у које су упућивани преступници осуђени на казне лишења слободе дуже од годину дана. У просеку се годишње у казним заводима налазило око 7.000 преступника, од којих је у просеку њих око 1.500 било осуђено за неко насилничко кривично дело.

На основу свега наведеног може се закључити да је Краљевина Југославија имала проблем са високом стопом криминалитета, што је донекле било условљено нестабилном политичком и економском ситуацијом у држави, готово од њеног настанка па све до њеног несатанка. Откривање разлога високе стопе насилничког криминалитета захтева детаљнија истраживања у области историјских статистичких анализа криминалитета, која се јако ретко спроводе.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ:

- Годишњак Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, Графички институт „Народна мисао“ А. Д, Београд 1926.
- Закон о уређењу редовних судова за Краљевину Југославију од 18. јануара 1929. године*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1932.
- Закон о извршавању казни лишења слободе, Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, број 47 од 26. фебруара 1929. године.
- Законик о судском кривичном поступку, Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, бр. 45 од 23. фебруара 1929. године.

- Кривични законик за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, број 33 од 9. фебруара 1929. године.
- Сїаїїсїїчкї іодїшњак Краљевине Јуїославије*, књига I (1929), Државна штампарија, Београд 1932.
- Сїаїїсїїчкї іодїшњак Краљевине Јуїославије*, књига II (1930), Државна штампарија, Београд 1933.
- Сїаїїсїїчкї іодїшњак Краљевине Јуїославије*, књига III (1931), Државна штампарија, Београд 1934.
- Сїаїїсїїчкї іодїшњак Краљевине Јуїославије*, књига IV (1932), Државна штампарија, Београд 1934.
- Сїаїїсїїчкї іодїшњак Краљевине Јуїославије*, књига V (1933), Државна штампарија, Београд 1935.
- Сїаїїсїїчкї іодїшњак Краљевине Јуїославије*, књига VI (1934–1935), Државна штампарија, Београд 1936.
- Сїаїїсїїчкї іодїшњак Краљевине Јуїославије*, књига VII (1936), Државна штампарија, Београд 1937.
- Сїаїїсїїчкї іодїшњак Краљевине Јуїославије*, књига VIII (1937), Државна штампарија, Београд 1938.
- Сїаїїсїїчкї іодїшњак Краљевине Јуїославије*, књига IX (1938–1939), Државна штампарија, Београд 1939.
- Сїаїїсїїчкї іодїшњак Краљевине Јуїославије*, књига X (1940), Државна штампарија, Београд 1941.
- Устав Краљевине Југославије, *Службене новине Краљевине Јуїославије*, бр. 207 од 9. септембра 1931. године.

ЛИТЕРАТУРА:

- Игор Вуковић, *Кривично іраво, Оїшїїи гео*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2021.
- Смиљана Ђуровић, „Велика економска криза и државна интервенција у међуратној Југославији“, Часлав Оцић (ур.), *Економска криза: Порекло и исходи*, САНУ, Београд 2018, 7–26.
- Clive Emsley, „Violent crime in England in 1919: post-war anxieties and press narratives“, *Continuity and Change* 23/2008, 173–195.
- Тома Живановић, *Оїшїїи гео основа кривичної ірава*, Београд 1921.
- Тома Живановић, *Основи кривичної ірава Краљевине Јуїославије*, Штампарија „Гундулић“, Београд 1935.
- Ђорђе Игњатовић, *Криминолоїија*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2021.
- Ђорђе Игњатовић, „Појам и етимологија насилничког понашања“, *Crimen – часоїис за кривичне науке* 2/2011, 179–211.
- Ђорђе Игњатовић, *Теорије у криминолоїији*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2010.

- Душан Б. Јовић, „Кривична дела против државе у Кривичном закону Краљевине Југославије од 27. јануара 1929. године“, *Весник љравне историје / Herald of Legal History* 1/2022, 137–163.
- Милош Кнежевић, „Рад на унификацији материјалног кривичног права Краљевине СХС – Од пројекта из 1910. године до предлога Казненог законика из 1926. године“, *Весник љравне историје / Herald of Legal History* 1/2020, 165–230.
- Невенка Д. Кнежевић-Лукић, *Насиљанак и развој научно-техничке љолице у Србији (1904–1941)*, Универзитет у Београду – Студије при универзитету – Историја и филозофија природних наука и технологије, Београд 2019.
- Миомира Костић, „Криминогени утицај макро социјалних фактора на деликте насиља“, *Зборник радова Правној факултету у Нишу* 42/2002, 211–229.
- Ивана Крстић Мистрицеловић, Јелена Радовић Стојановић, „Статистика имовинског криминала у Краљевини Југославији“, *Зборник радова Правној факултету у Нишу* 93/2021, 99–126.
- Ивана Крстић Мистрицеловић, „Кривично право у Краљевини СХС/Југославији од 1918. до 1941. године“, *Казнено-љољравни заводи у Србији – љример казнено-љољравној завода Пожаревац, Забела 1918–1945 – књија груја*, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац 2020, 7–43.
- Ивана Крстић Мистрицеловић, „Организација казненних завода у Краљевини СХС/Југославији 1918 – 1941“, *Казнено-љољравни заводи у Србији – љример казнено-љољравној завода Пожаревац, Забела 1918–1945 – књија груја*, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац 2020, 44–90.
- Cesare Lombroso, *Crime, Its Causes and Remedies*, William Heinemann Ltd, London 1911.
- Зоран С. Мирковић, *Срљска љравна историја*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2019.
- Миодраг Николић, „Статистика у Србији“, *Зборник Мајице срљске за грушљивене науке*, 116–117/2004, 225–252.
- Миодраг Николић, *Историја и сљајисљика о љри Јуљославије*, Републички завод за статистику, Београд 2020.
- Јелена Радовић-Стојановић, *Криминал и економија Србије*, Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд 2021.
- Larry J. Siegel, *Criminology*, Ninth edition, University of Massachusetts, Lowell 2006.
- Gerhard J. Falk, „The Influence of the Seasons on the Crime Rate“, *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science* vol. 43, 2/1952, 199–213.
- Beatriz Cruz, Natalija Lukić, Susanne Strand, „Gender Perspective of Victimization, Crime and Penal Policy“, Dragica Vujadinović, Mareike Fröhlich, Thomas Giegerich (eds.), *Gender-Competent Legal Education*, Springer, Cham 2023, 467–502.

Dušan B. JOVIĆ*

VIOLENT CRIMES AND CRIMINAL SANCTIONS IN THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA

Summary

This paper shows statistical data regarding the crime rate in the Kingdom of Yugoslavia between the years of 1929 and 1939 simultaneously showing the development of the statistical office in the Principality of Serbia, Kingdom of Serbia, and later in the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes (Yugoslavia) since its inception in 1862 until the start of World War II in Yugoslavia in 1941. The data shown in the paper is based on the Yearly statistical reports of the Kingdom of Yugoslavia, published for the period between 1929 and 1939 by the General State Statistics Office. In the period between 1932 and 1941 ten reports were published that constituted a kind of cluster of statistical data important for this research, such as data on the population (including census data from 1921 and 1931), the economy (including information on agriculture, industry, transportation, and trade), education, culture, government (encompassing data on the military and navy, civil service, and state finances), as well as comprehensive statistics on crime in the country. Data on criminality in the territory of the Kingdom of Yugoslavia are shown through the practice of trial and county courts as well as penal institutions. The corpus of criminality-related data comprises of not only comprehensive data on types of criminal acts committed and sanctions imposed upon their perpetrators but also detailed data about the persons convicted of crimes, including their gender, age, religious affiliations, education, nationality, profession, marital status... The author will try, through analysis of available statistical data, to show a holistic and detailed image of criminality in the territory of the Kingdom of Yugoslavia, with an emphasis on violent crime, or more accurately on the data of county and trial courts on the persons convicted of such crimes and the sanctions that were imposed upon such persons that period. For the purpose of the research subject the author used a historical scientific research strategy and a globalist approach to the analysis of secondary data in the Yearly statistical reports of the Kingdom of Yugoslavia.

Key words: *Kingdom of Yugoslavia. – Criminology. – Criminal law. – Criminal sanctions. – (Violent) crimes – Statistics.*

Рад приспео / Paper received: 13.9.2023.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 2.11.2023.

* Second year student of undergraduate studies of law at the University of Belgrade Faculty of Law, dusanjoviccc@gmail.com

This paper is an expanded version of the presentation given at the Iustoria 2023: Law and Punishment conference, held from 23 to 25 March at the University of Belgrade Faculty of Law.

UDC: 343.253(430)"1917/..."
343(470)"1917/..."

CERIF: H250, H300, S149

DOI: 10.51204/HLH_23204A

Јероп КРАМАРЕНКО*

СМРТНА КАЗНА У РУСИЈИ ОД ОКТОБАРСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ ДО ПОЧЕТКА ХХІ ВЕКА

Током скоро целој ХХ века у Русији је постојала смртна казна као врста казне. У међувремену, развој хуманизма и теорије људских права постепено су довели до промене става држава и друштва, укључујући и руско друштво, о овој врсти казне. Руска држава је у различитим фазама свој развоја имала различите ставове према смртној казни, у погледу кривичних дела за које се мора издржати таква санкција и орања који је могу изрећи у својим одлукама. Задатак овог рада је да покаже како се мењало мишљење о употреби смртне казне у СССР-у и Русији, и да ли је могуће вратити ову врсту казне.

Кључне речи: *Совјетски Савез. – Руска Федерација. – Кривични законик Руске Федерације. – Кривични законик СССР-а. – Смртна казна.*

1. УВОД

Смртна казна води порекло још из времена најстаријег људског друштва. Истовремено, механизми за спровођење ове казне били су веома различити: од спаљивања на ломачи, до погубљења смртоносном инјекцијом.

У ХVII веку су европске земље почеле систематски да ограничавају употребу смртне казне, што је резултирало првим државама

* Аутор је студент мастер студија на Правном факултету Универзитета у Београду, и на Правном факултету Московског државног универзитета М. В. Ломоносов. Члан је Удружења правника Србије. egorkramarenko@seznam.cz

Овај рад је проширена верзија излагања са конференције Iustoria 2023: Law and Punishment, одржане од 23. до 25. марта 2023. године, на Правном факултету Универзитета у Београду.

у XIX веку које су у потпуности укинуле смртну казну (на пример, Португалија 1867, Мексико 1868. године). До данас је у 55 земаља законом предвиђена смртна казна, међу којима су 22 државе чланице УН-а. Већина ових земаља је у Азији и Африци¹.

Што се тиче Руске Федерације, историја ове земље јасно показује како став друштва према смртној казни може да буде променљив, у зависности од стварности у којој дато друштво постоји, као и од владајуће идеологије. У периоду царске Русије однос према изрицању смртне казне био је прилично стабилан – примењивана је углавном за политичке злочине – док период од 1917. до 1993. године карактерише нестабилност мишљења о смртној казни.

2. ПЕРИОД ОД 1917. ДО 1934. ГОДИНЕ

Од почетка совјетске власти у Русији ставови према смртној казни били су различити. Један од првих декрета нове власти био је Декрет о укидању смртне казне² (или *Декрет № 2 Всероссийскојо съезда советов ой 28 октѳбря 1917 ѳ.*). Законодавац совјетског периода сматрао је смртну казну привременом и искључивом казном³.

Али већ 5. септембра 1918. Уредбом Савета народних комесара РСФСР (*Советѳ народных комиссаров (СНК) РСФСР*) „О црвеном терору“⁴ смртна казна је враћена. Смртна казна се у овом периоду често примењивала без суђења⁵. Постоје подаци не само о стрељању као начину извршења смртне казне, већ и о вешању, током првих година совјетске власти⁶. Како је грађански рат почео да се ближи крају, 17. јануара 1920. уредбом владе смртна казна је поново забрањена, уз објашњење да је то резултат јачања совјетске власти.⁷ Исте године, декретом владе⁸ од 11. маја, употреба стрељања као најстроже казне поново је дозвољена. Ова одредба је допуњена наредбом Револу-

1 „Смртна казна: У којим земљама се и даље извршавају погубења?“, доступно на: <https://www.bbc.com/serbian/cyr/svet-68099008> (прегледано 26.02.2023).

2 *Собрание узаконений и распоряжений ѳравительствѳ за 1917–1918 ѳ.*

3 „Уголовно-исполнительное ѳраво России: Учебник“ (под ред. П.Е. Конегера, М.С. Рыбака) („Ай Пи Эр Медиа“, 2010), – Консултант Плюс (*consultant.ru*).

4 Декреты Советской власти. “ М., 1964. – Т. III. – С. 291–292.

5 *Уголовное ѳраво России. Частѳи Общая и Особенная* / М. П. Журавлѳв [и др.]; под ред. А. И. Рагоа. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Проспект, 2008. – С. 203–204. – 704 с.

6 Loginov, Vladlen (1999). „Послесловие“ [к сборнику „В. И. Ленин. Неизвестные документы. 1891–1922гг.“]. *Ленин В.И. Неизвестные докуменѳы. 1891–1922 ѳ.*

7 „Собрание Узаконений“, 1920, № 4–5, ст. 22.

8 Декрет ВЦИК от 11.05.1920 „О мерах борьбы с польским наступлением“. Извор: *КонсултантПлюс Клиентѳ (consultant.ru)*.

ционарног војног савета Републике од 4. маја 1920. године „О револуционарним војним судовима“,⁹ према којој су војни судови имали право да изричу и извршавају санкције у облику стрељања¹⁰.

Стога се може рећи да у првим годинама совјетско руководство није имало јасан став о питању смртне казне, иако је Владимир Лењин (*Владимир Ленин*) нагласио да „ниједна револуционарна влада не може без смртне казне, и читаво питање је једино у томе против које класе ова влада управља оружје смртне казне“¹¹. У будућности ће ова врста казне почети да се институционализује.

Године 1922. усвојен је Кривични законик РСФСР¹², у којем је чланом 33 утврђено да „у предметима који су у надлежности револуционарних судова, од сада до укидања Сверуског централног извршног комитета, у случајевима када су чланови овог законика одредили највишу меру казне, као таква се примењује стрељање.“ Тај исти законик је увео комплетну листу кривичних дела за која је предвиђена најстрожа казна (укупно 38 кривичних дела¹³). Углавном су то била кривична дела против државе, то јест совјетске власти, али је постојало и такво дело као што је „закључивање непрофитабилних уговора“¹⁴ (уговора у корист приватних интереса, а не интереса државе). Законик је био допуњен Уредбом Сверуског централног извршног комитета (*Всероссийский центральный исполнительный комитет – ВЦИК*)¹⁵ од 7. септембра 1922. године, којом је забрањено стрељање трудница / бременитих жена као и лица млађих од 18 година / малолетника.

9 Распубликовано в № 105 *Известий Всероссийской Центральной Исполнительной Комитетов* от 14 мая 1920 года.

10 Кругликов, Л. Л. *Уголовное право России. Часть Особенная: учебник для бакалавров* / отв. ред. проф. Л. Л. Кругликов. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва: Проспект, 2014. – 816 с. – Текст: электронный // ЭБС „Консультант студента“: [сайт]. – URL: <https://www.studentlibrary.ru/book/ISBN9785392114948.html> (датум прегледа: 24.02.2023).

11 „...ни одно революционное правительство без смертной казни не обойдется, и весь вопрос только в том, против какого класса направляется данным правительством оружие смертной казни“. См.: Ленин В. И. *Полн. собр. соч.* Т. 39. С. 183–184.

12 *Собрание узаконений и распоряжений РКП РСФСР*, 01.06.1922, N 80, ст.153.

13 Шестакова Алена Сергеевна *Процесс развития и применения смертной казни в России // Модели, системы, сеты в экономике, технике, природе и обществе*. 2014. №3 (11). Доступно на: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/protsess-razvitiya-i-primeneniya-smertnoy-kazni-v-rossii> (прегледано 24.02.2023).

14 У Социјалистичкој Русији то је такође било кривично дело против државе, што се види у члану 110 Кривичног законика из 1922.

15 № 202 *Известий Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета Советов* от 9 сентября 1922 г.

У Совјетском Савезу, према Кривичном закону РСФСР из 1926. године¹⁶ број кривичних дела за која је предвиђена смртна казна био је упола мањи него у КЗ из 1922. године. Крајем 20-их година смртна казна почела је да се примењује у вансудском поступку¹⁷, пошто је ова казна у совјетској држави постала инструмент који се није користио само за борбу против најопаснијих кривичних дела (на пример, за убиства), већ и у чисто политичке сврхе.

У периоду од 1926. до 1934. године није било промена у погледу примене смртне казне у СССР-у.

3. ПЕРИОД ОД 1934. ДО 1947. ГОДИНЕ

Првог децембра 1934. године убијен је Сергеј Миронович Киров (*Сергей Миронович Киров*), први секретар Лењинградског комитета Комунистичке партије и члан Политбироа Централног комитета Комунистичке партије – што је био један од повода за покретање масовне политичке репресије. Тако је од 1937. до 1940. године изречено 700.740 смртних казни по политичким оптужбама, при чему је укупан број особа којима је изречена највиша казна од 1918. до 1940. године износио 1.090.000 људи¹⁸.

Ситуацију је погоршало стварање такозваних „тројки“ Народног комесаријата унутрашњих послова СССР-а (*Народный комиссариат внутренних дел – НКВД*),¹⁹ које су биле органи вансудске репресије, створени у циљу спровођења операције репресије против „антисовјетских елемената“, који су деловали у периоду 1937–1938. године. Тројке НКВД-а имале су право да осуде ухапшене особе на стрељање, као и на логор или затвор у трајању од 8 до 10 година. Одлуке су доношене у одсуству оптужених, на основу материјала које су пружали сами органи НКВД-а. Активност таквих органа очигледно је смањивала могућност праведног и потпуног поступка.²⁰ Према „Извештају 1. специјалног одељења НКВД СССР-а о броју ухапшених и осуђених

16 *Собрание узаконений и распоряжений РКП РСФСР*, 06.12.1926, N 80, ст.600.

17 *Уголовное право России. Части Общая и Особенная* / М. П. Журавлёв [и др.]; под ред. А. И. Рарога. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Проспект, 2008. – С. 204. – 704 с

18 Правовой портал «Закон и порядок». // Доступно на: URL: <http://zakon.mirtesen.ru> (прегледано 26.02.2023).

19 Ови органи оснивани су на основу оперативног наређења народног комесара унутрашњих послова СССР-а № 00447 – «Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и других антисоветских элементов».

20 Большая российская энциклопедия 2004-2017. // Доступно на: old.bigenc.ru/law/text/4204934 (прегледано 26.02.2023).

у периоду од 1. октобра 1936. до 1. новембра 1938.²¹ ухапшено је 1,5 милиона људи а осуђено 1,3 милиона, од којих је 668.305 осуђено на стрељање, што је сваки други осуђеник.

Овај период је такође обележен повратком смртне казне као вида кажњавања малолетника, према Уредби совјетске владе бр. 3/598 „О мерама за борбу против малолетничке делинквенције“.²² Тако постоје подаци о четири случаја погубљења малолетника од 19. децембра 1937. до 14. марта 1938. године. Сви су рођени 1921. године, и у време стрељања су имали 16-17 година²³.

После тога, године 1939. број политичких репресија је опао око 20 пута у односу на период 1937–1938. године. Дакле, распон од 1934. до 1938. године може се оценити као период у којем је употреба смртне казне у СССР-у веома порасла. Због овог временског периода социјалистички совјетски правни систем (пракса употребе смртне казне ван судског поступка постоји и у историји других социјалистичких држава, на пример Чехословачке Републике²⁴) често се назива анти-правним²⁵, што је оправдано из угла савременог конституционализма,²⁶ пошто су такви вансудски органи кршили не само концепцију људских права и слобода, већ и Устав СССР-а из 1936. године.

Од почетка Великог отаџбинског рата совјетско руководство је поново почело учестало да примењује ову врсту санкција како би одржало дисциплину. Указ од 6. јула 1942. године „О одговорности за ширење лажних гласина у ратно време, које изазивају узбуну међу становништвом“²⁷ предвидео је смртну казну за ширење таквих гласина, ако је то имало за циљ подривање или слабљење совјетске моћи. Други пример, Указ Државног комитета одбране од 19.

21 ЦА ФСБ РФ. Ф. 8ос. Оп. 1. Д. 70. Л. 97. Подлинник.

22 Известия ЦИК Союза ССР и ВЦИК в № 81 от 8 апреля 1935 года.

23 Извор: www.sovsekretno.ru/articles/istoriya/tsvety-smerti/

24 Česká televize (2017), *Třetí republika. Mezi demokracií a totalitou. Jménem republiky*. {Видео фајл} Извор: www.ceskatelevize.cz/porady/11721580133-treti-republika/217411033110007/ (прегледано 26.02.2023).

25 Извор: index.php/polemic/russia-revolution/stalinizm/46-antikonstitutsionnye-prestupleniya-v-stalinskom-sssr

26 Извор: Е. Н. Тязин Антиконтитуционная и противоправная деятельность Особого совещания при НКВД - МГБ - МВД СССР и других несудебных органов // Вестник МГУ. 1996. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/antikonstitutsionnaya-i-protivopravnaya-deyatelnost-osobogo-soveshaniya-pri-nkvd-mgb-mvd-sssr-i-drugih-nesudebnyh-organov> (датум прегледа: 10.03.2023).

27 *Вегомосѣи ВС СССР*, 1941, № 32.

октобра 1941. бр. ГКО-813²⁸ „О увођењу опсадног стања у Москви“, предвиђао је: „Прекршиоци наредбе треба одмах да одговарају путем предаје војном суду, а провокаторе, шпијуне и друге агенте непријатеља који позивају на кршење реда стрељати на лицу места.“ Према Указу Президијума Врховног совјета СССР-а бр. 39²⁹ од 19. априла 1943. године колаборационисти и припадници колаборационистичких одреда (нем. *Polizei*), издајници домовине, били су подложни погубљењу вешањем.

4. ПЕРИОД ОД 1947. ДО 1991. ГОДИНЕ

По завршетку Другог светског рата, Президијум Врховног совјета СССР-а доноси уредбу о укидању смртне казне 26. маја 1947. године, тврдећи да за то постоје захтеви професионалних синдиката радника и запослених, као и да је постигнут мир након победе над Немачком и Јапаном. Према Павелу Крашеникову (*Павел Крашеников*), посланику Државне думе, ова уредба била је повезана са демографском ситуацијом у држави, као и са жељом да се пред светом покаже човекољубље.^{30 31} За кривична дела која су по важећим законима била кажњива смртном казном, примењивано је затварање у логоре за поправни рад у трајању од 25 година.

Међутим, такво стање ствари не траје дуго. Већ 1950. године Указом Президијума Врховног совјета СССР-а од 12. јануара 1950. године „О примени смртне казне на издајнике домовине, шпијуне, субверзивце-саботере“³² – смртна казна је враћена. Штавише, ова казна је била ретроактивна и проширила се на појединце који су починили ова дела у периоду од 1947. до 1950. године. Указом Прези-

28 Горьков Ю. *Государственный Комитет Оборны йосиановляей (1941–1945). Цифры, докуменійы*. ОЛМА Медиа Групп, 2002 – Ст: 572.

29 Указ Президиума ВС СССР от 19.04.1943 N 39 „О мерах наказания для немецко-фашистских злодеев, виновных в убийствах и истязаниях советского гражданского населения и пленных красноармейцев, для шпионов, изменников родины из числа советских граждан и для их пособников“ – *КонсульиантПлюс (consultant.ru)*.

30 Павел Крашеников рассказал об истории смертной казни, *Право.ру*, 21.10.2019, // pravo.ru/news/215402/ (прегледано 26.02.2023).

31 Крашеников, Павел Владимирович, *Зайоведи советской йрава: Очерки о йосударсйиве и йправе военной и йослевоенной времени. 1939–1961*. – Москва: Статут, 2019. – 376 с.: ил.

32 Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938–1958. М., 1959. С. 544.

дијума Верховног совјета СССР-а од 30. априла 1954. године³³ смртна казна је проширена на појединце који су починили тешко убиство с предумишљајем.

Године 1960. усвојен је нови Кривични законик РСФСР-а³⁴, који је од 1960. до 1991. године обухватио 34 дела за која је као санкција била предвиђена смртна казна. Године 1962. враћена је смртна казна за силовање³⁵ и подмићивање (у смислу примања и давања мита, и извршења радњи посредовања)³⁶.

Током 1970-их и 1980-их у свету се развио тренд укидања смртне казне³⁷. На пример, 10. децембра 1948. године усвојена је Универзална декларација о људским правима, коју СССР није ратификовао, али је она дала велики подстицај идеологији људских права. Светске идеје су имале утицаја на совјетско друштво. Тренд хуманизације се може видети и по томе што је 1962. године на смрт осуђено 2.159 људи, а 1983. године само 488 људи³⁸. Постоје информације³⁹ да је од 1962. до 1990. године у Совјетском Савезу укупно погубљено 21.000 људи, мада је тај број можда и већи, јер је статистика о погубљењима поверљива.

5. ПЕРИОД ОД 1991. ГОДИНЕ ДО ДАНАС

Након распада Совјетског Савеза и почетка удаљавања Руске Федерације од идеја социјализма, ставови о потреби примене смртне казне почели су се такође озбиљно мењати. Број пресуда почео је значајно да се смањује (динамика се може видети у Табели 1). Последња пресуда извршена је 2. септембра 1996. године.

33 *Ведомости Верховного Совета СССР* 1954 г. № 11.

34 *Ведомости Верховного Совета РСФСР*, 1960, N 40, ст.591.

35 Указом Президиума ВС СССР „Об усилении уголовной ответственности за изнасилование“ // *Ведомости ВС СССР*, 1962, N 17, ст. 177.

36 Указом Президиума ВС СССР „Об усилении уголовной ответственности за взяточничество“ // *Ведомости Верховного Совета СССР*, N 8, 1962 год, ст. 85.

37 Эксперт объяснил, почему в России нельзя возвращать смертную казнь, Московский комсомолец, 26.02.2022, // Доступно на: www.mk.ru/social/2022/02/26/ekspert-obyasnil-pochemu-v-rossii-nelzya-vozvrashhat-smertnyu-kazn.html (прегледано 26.02.2023).

38 См.: Михлин А.С. *Смертная казнь: вчера, сегодня, завтра*. М., 1997. С. 53.

39 Приставкин Анатолий Игнатьевич *Необъявленное Лобное место (смертные казни в России)* // *Развитие личности*. 2008. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/neobyatnoe-lobnoe-mesto-smertnye-kazni-v-rossii> (прегледано: 11.03.2023).

Табела 1. Динамика изрицања и извршења смртне казне.⁴⁰

Година	Број особа осуђених на смртну казну	Број особа које су погубљене
1992.	159	18
1993.	157	10
1994.	160	10
1995.	141	40
1996.	153	? ⁴¹
1997.	106	-
1998.	116	-
1999.	19	-

На крају, нови Устав Руске Федерације⁴², усвојен 1993. године, у чл. 20 утврдио је да „смртна казна од сада до њеног укидања може бити утврђена савезним законом као искључива казна за посебно тешка кривична дела против живота, док се окривљеном даје право на суђење од стране суда који укључује поротнике“. Слични нацрти устава који су се припремали у то време садрже сличну норму, осим нацрта Устава Руске Федерације припремљеног одлуком Политичког савета Руског покрета за демократске реформе⁴³, који је предвиђао потпуно укидање смртне казне⁴⁴.

Русија је 1996. године ушла у Савет Европе и у року од годину дана била је обавезана да потпише Европску конвенцију о заштити људских права и основних слобода, која је садржала Протокол бр. 6 који је укинуо смртну казну. У вези са овим акцијама уследио је Указ Бориса Јељцина (*Борис Ељцин*) „о постепеном смањењу употребе смртне казне у вези са уласком Русије у Савет Европе“,⁴⁵ али овим документом није проглашен мораторијум на смртну казну. Председник је, у ствари, престао да разматра случајеве осуђених на смрт,⁴⁶

40 *ibid.*

41 Не постоје тачне информације о последњим особама које су погубљене.

42 РГ. 25.12.1993.

43 Проект Конституции РФ, подготовленный по решению Политсовета Российского Движения демократических реформ, Конституция РФ // Доступно на: [//constitution.garant.ru/history/active/101203/#sub_para_N_234411](http://constitution.garant.ru/history/active/101203/#sub_para_N_234411). (прегледано 26.02.2023).

44 Конституция РФ. История принятия действующей Конституции РФ // Доступно на: constitution.garant.ru/history/active/ (прегледано 26.02.2023).

45 СЗ РФ от 20.05.1996, N 21, ст. 2468.

46 Применение смертной казни в России. Справка. РИА Новости // Доступно на: [//ria.ru/20110516/374150312.html?ysclid=ltigqzu2pl722417010](http://ria.ru/20110516/374150312.html?ysclid=ltigqzu2pl722417010) (прегледано 26.02.2023).

што је према члану 184. Кривичног законика Руске Федерације⁴⁷ – блокирало могућност извршења смртне казне, пошто је извршење казне могуће само ако председник одбије захтев за помиловање или не донесе одлуку о помиловању (у случају да осуђени није поднео одговарајући захтев).

Паралелно са поступцима председника, Уставни суд је такође интервенисао јер је само 9 регија Руске Федерације имало судове који су укључивали поротнике током поступка. С тим у вези, Уставни суд Руске Федерације у одлуци од 2. фебруара 1999. године⁴⁸ утврдио је да смртна казна не може да буде изречена пре спровођења одговарајућег савезног закона којим се осигурава право оптуженог на суђење од стране суда који укључује поротнике. Дакле, региони који нису имали судове који укључују поротнике – нису могли да изрекну смртну казну, јер би то довело у неједнак положај осуђенике из различитих региона.

Године 2009. основани су поротни судови у свим федералним регијама, што је створило опасност од повратка извршења смртне казне. Штавише, Протокол бр. 6 (од 28. априла 1983. године) уз Конвенцију „О заштити људских права и основних слобода“ (од 4. новембра 1950. године) – и даље није био ратификован.

Крајем 2009. године Уставни суд Русије је у својој одлуци⁴⁹ истакао да је као резултат дуготрајног мораторијума⁵⁰ на употребу смртне казне формирана трајна гаранција људских права која је спречила подвргавање смртној казни и успоставила уставно-правни режим у оквиру којег се – узимајући у обзир међународно-правни тренд и обавезе које је преузела Руска Федерација – одвија неповратан про-

47 СЗ РФ от 13.01.1997 г. N 2 ст. 198

48 СЗ РФ от 08.02.1999 г. N 6 ст. 867.

49 Определение Конституционного Суда РФ от 09.11.2010 N 1536-О-Р „По ходатайству Президиума Верховного Суда Российской Федерации о разъяснении положения пункта 4.3 мотивировочной части Определения Конституционного Суда Российской Федерации от 19 ноября 2009 года N 1344-О-Р о разъяснении пункта 5 резолютивной части Постановления Конституционного Суда Российской Федерации от 2 февраля 1999 года N 3-П по делу о проверке конституционности положений статьи 41 и части третьей статьи 42 УПК РСФСР, пунктов 1 и 2 Постановления Верховного Совета Российской Федерации от 16 июля 1993 года „О порядке введения в действие Закона Российской Федерации“ „О внесении изменений и дополнений в Закон РСФСР“ „О судостроительстве РСФСР“, Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР, Уголовный кодекс РСФСР и Кодекс РСФСР об административных правонарушениях“ // СЗ РФ от 30.11.2009, № 48, ст. 5867.

50 Са правне тачке гледишта, мораторијум никада није ни постајао у данашњој Русији. Мораторијум постоји фактички, услед скупа дејстава државних органа.

цес којим се укида смртна казна. Према томе, УС РФ је донео одлуку да је Протокол 6, у ствари, на снази. Сходно томе, успостављена је пракса Уставног суда у спречавању изрицања и извршења смртне казне.

У Кривичном законнику Русије⁵¹ смртна казна је укључена у систем кажњавања, иако се сматра изузетном мером.⁵² У посебном делу законика постоји 5 кривичних дела за која је предвиђена смртна казна: чл. 105 ст. 2 „Тешко убиство“, чл. 277 „Покушај убиства државне или јавне личности“, чл. 295 „Покушај убиства лица које врши правосуђе или прелиминарну истрагу“, чл. 317 „Покушај убиства радника безбедносних органа“, чл. 357 „Геноцид“. (У Кривичном законнику Републике Белорусије, на пример, 1999. године таквих кривичних дела има 14.).⁵³ Смртна казна се помиловањем може заменити казном затвора на одређени рок или доживотно.

Према чл. 59 Кривичног законика Руске Федерације смртна казна не може да буде изречена женама, особама млађим од 18 година, ни мушкарцима који су навршили 65 година живота.

6. ЗАВРШНО РАЗМАТРАЊЕ: ОДНОС ЈАВНОГ МЊЕЊА ПРЕМА СМРТНОЈ КАЗНИ У РУСИЈИ

Мишљења друштва о питању смртне казне су подељена. У мају 2021. године Левада центар је спровео истраживање јавног мњења на ту тему.⁵⁴ Грађани су позвани да одговоре са којом се од следећих оцена о смртној казни слажу (– а дистрибуција одговора је дата у процентима од укупног броја анкетираних, заједно са подацима из претходних истраживања. Резултати анкета приказани су у Табели 2.

51 Уголовный кодекс РФ от 13.06.1996 г. N 63-ФЗ // *СЗ РФ* от 17.06.1996 г. N 25 ст. 1954.

52 *Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник для вузов* / Под ред. д.ю.н. В.С. Комиссарова, д.ю.н. Н.Е. Крыловой, д.ю.н. И. М. Тяжковой. – М.: Статут, 2012. – см. 608 ст.

53 Уголовный кодекс Республики Беларусь. // Консультант плюс: Беларусь [Электрон. ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. Центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2008.

54 Смертная казнь и преступность, пресс-выпуск, Левада-центр, 25.05.2021 // Доступно на: www.levada.ru/2021/06/25/smertnaya-kazn-i-prestupnost/ (прегледано 26.02.2023).

Табела 2 Резултати истраживања

	Јун 2013.	Јун 2015.	Јануар 2017.	Октобар 2019.	Мај 2021.
Смртну казну треба у потпуности укинути	11	14	16	19	17
Треба задржати тренутну ситуацију	23	27	25	21	20
Треба вратити смртну казну „као што је била почетком 1990-их“	38	31	32	33	41
Треба проширити употребу смртне казне	16	13	12	16	16
Тешко је одговорити	11	16	15	10	7

Из резултата истраживања може се закључити да све већи удео становништва нагиње повратку смртне казне (57% анкетираних), упркос прилично јасном примеру примене ове санкције у Совјетском Савезу.

Према мишљењу Владимира Гуљиева (*Владимир Гулиев*), доктора правних наука, смртна казна у Русији треба да постоји због посебне природе људских права у Русији, као и високе стопе криминала: „Чланство у Савету Европе, међународни пактови о правима, европске конвенције обавезују Русију да укине смртну казну. Али, на крају крајева, све ове структуре, институције, документи су рођени у просперитетном друштву и за просперитетне државе са ниским нивоом криминала и високим степеном заштите становништва, сваког грађанина.“⁵⁵

Доктор права Јан Јанишев (*Јан Јаньшев*) истакао је мишљење о томе да смртна казна у руској правној историји има толико упориште због посебног морала у руском друштву. Тај морал се пројављује у томе да сваки појединац приступа оцени сваког противправног догађаја који превазилази одређену адекватност – са позиције не личног, већ јавног морала, који карактерише жеља за потпуном одмаздом. Он додаје да је „у древном руском праву постојао принцип талиона (око за око’), а развој домаће државе и права одвијао се источним путем, где су прва вредност били јавни, а не приватни интереси.“⁵⁶

55 Право жить и право убивать, Независимое военное обозрение, 27.06.2002 // Доступно на: nvo.ng.ru/ideas/2002-06-27/11_moratory.html?ysclid=lvjkmTAB7k670137681 (прегледано 26.02.2023).

56 Жаждасть мести или справедливости? К вопросу о смертной казни в XXI веке, zakon.ru, 15.05.2021. // Доступно: zakon.ru/blog/2021/5/15/zhazhdat_krovi_ili_spravedlivosti_k_voprosu_o_smertnoj_kazni_v_xxi_veke (прегледано 26.02.2023).

Историја смртне казне у Русији је прилично богата, међутим, требало би да се заврши потпуним укидањем, јер је за популистичке политичаре помињање смртне казне у Уставу повод за бесконачне расправе о могућности њеног враћања. Најјачи аргумент јесте у томе да не треба враћати смртну казну због великог броја судских грешака које могу довести до неповратне ситуације, а са становишта криминологије – присуство или одсуство смртне казне не утиче на стопу злочина. До данас, ова врста санкција остаје у Кривичном законнику и Уставу. Штавише, неки државници се залажу за повратак такве санкције. Како се види из резултата истраживања ставови друштва су подељени, због чега је питање повратка смртне казне контроверзно. Међутим, повраћај казне је немогућ због дејства самог Устава, јер према члану 79 Федералног уставног закона од 21. јула 1994. године⁵⁷ – одлуке Уставног суда Руске Федерације су коначне и не подлежу жалби.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ:

Декрет № 2 Всероссийского съезда советов от 28 октября 1917 г «Об отмене смертной казни». // *Собрание узаконений и распоряжений и правительств за 1917–1918 гг.*

Постановление ВЦИК от 15.09.1918 г. «О красном терроре». // *Декреты Советской власти*. – М., 1964. – Т. III. – С. 291–292.

Постановление ВЦИК и СНК 17 января 1920 г. «Об отмене применения высшей меры наказания (расстрела) по приговорам ВЧК и городских, губернских и Верховного трибуналов». // «Собрание Узаконений», 1920, № 4–5, ст. 22.

Декрет ВЦИК от 11.05.1920 “О мерах борьбы с польским наступлением”. // Извор: *КонсультантПлюс Клиент (consultant.ru)*.

Приказ Революционного Военного Совета Республики. О введении в действие «Положения о Революционных Военных Трибуналах» (Приказ Рев. Воен. Совета 1920 г. № 730). 4 мая 1920 г. // Распублковано в № 105 *Известий Всероссийской Центральной Исполнительной Комиссии Советов* от 14 мая 1920 года.

Уголовный кодекс РСФСР от 26 мая 1922 года. // *Собрание узаконений и распоряжений РКП РСФСР*, 01.06.1922, N 80, ст.153.

Декрет Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета. О неприменении высшей меры наказания (расстрела) к беременным женщинам. 7 сентября 1922 года // Распублкован в № 202 *Известий Все-*

⁵⁷ СЗ РФ от 25.07.1994 г. N 13 ст. 1447.

- российского Центрального Исполнительного Комитета Советов от 9 сентября 1922 г.
- Уголовный кодекс РСФСР от 1926 года. // *Собрание узаконений и распоряжений РКП РСФСР*, 06.12.1926, N 80, ст.600.
- Постановление СНК СССР и ЦИК СССР от 07.04.1935 г. № 3/598 «О мерах борьбы с преступностью среди несовершеннолетних». // *СЗ СССР*, 1935, №19, ст. 155.
- Оперативный приказ от 30.07.1937 года № 00447 «Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и др. антисоветских элементов» // <http://www.memo.ru/history/document/0447.htm>.
- Справка 1 спецотдела НКВД СССР о количестве арестованных и осужденных за время с 1 октября 1936 г. по 1 ноября 1938 г. Не ранее 1 ноября 1938 г. // ЦА ФСБ РФ. Ф. 8ос. Оп. 1. Д. 70. Л. 97. Подлинник.
- Указ Президиума ВС СССР от 19.04.1943 N 39 “О мерах наказания для немецко-фашистских злодеев, виновных в убийствах и истязаниях советского гражданского населения и пленных красноармейцев, для шпионов, изменников родины из числа советских граждан и для их пособников” – *КонсультантПлюс (consultant.ru)*.
- Указ Президиума Верховного Совета СССР «О применении смертной казни к изменникам Родины, шпионам, подрывникам-диверсантам». 12 января 1950 г. // *Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР*. 1938–1958. М., 1959. С. 544.
- Указ Президиума Верховного Совета СССР «Об усилении уголовной ответственности за умышленное убийство» // *Ведомости Верховного Совета СССР*» 1954 г. № 11.
- Уголовный кодекс РСФСР 1960 года // *«Ведомости Верховного Совета РСФСР»*, 1960, N 40, ст.591.
- Указ Президиума ВС СССР «Об усилении уголовной ответственности за изнасилование» // *Ведомости ВС СССР*, 1962, N 17, ст. 177.
- Указ Президиума ВС СССР «Об усилении уголовной ответственности за взяточничество» // *Ведомости Верховного Совета СССР*, N 8, 1962 год, ст.85.
- Конституция Российской Федерации. Принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г. // *РГ*. 25.12.1993.
- ФКЗ от 21 июля 1994 г. N 1-ФКЗ «О Конституционном Суде Российской Федерации» // *СЗ РФ* от 25.07.1994 г. N 13 ст. 1447.
- Указ Президента РФ «О поэтапном сокращении применения смертной казни в связи с вхождением России в Совет Европы» от 16 мая 1996 года // *СЗ РФ* от 20.05.1996, N 21, ст. 2468.
- Уголовный кодекс РФ от 13.06.1996 г. N 63-ФЗ // *СЗ РФ* от 17.06.1996 г. N 25 ст. 1954.
- Уголовно-исполнительный кодекс РФ от 8 января 1997 г. N 1-ФЗ // *СЗ РФ* от 13.01.1997 г. N 2 ст. 198.

Постановление Конституционного Суда РФ от 02.02.1999 N 3-П “По делу о проверке конституционности положений статьи 41 и части третьей статьи 42 УПК РСФСР, пунктов 1 и 2 Постановления Верховного Совета Российской Федерации от 16 июля 1993 года “О порядке введения в действие Закона Российской Федерации “О внесении изменений и дополнений в Закон РСФСР “О судоустройстве РСФСР”, Уголовно – процессуальный кодекс РСФСР, Уголовный кодекс РСФСР и Кодекс РСФСР об административных правонарушениях” в связи с запросом Московского городского суда и жалобами ряда граждан” // *СЗ РФ* от 08.02.1999 г. N 6 ст. 867.

Уголовный кодекс Республики Беларусь. // Консультант плюс: Беларусь [Электрон. ресурс] // ООО «ЮрСіектiр», Нац. Центр іравовай інфарм. Ресі. Беларусь. – Минск, 2008.

Определение Конституционного Суда РФ от 09.11.2010 N 1536-О-Р “По ходатайству Президиума Верховного Суда Российской Федерации о разъяснении положения пункта 4.3 мотивировочной части Определения Конституционного Суда Российской Федерации от 19 ноября 2009 года N 1344-О-Р о разъяснении пункта 5 резолютивной части Постановления Конституционного Суда Российской Федерации от 2 февраля 1999 года N 3-П по делу о проверке конституционности положений статьи 41 и части третьей статьи 42 УПК РСФСР, пунктов 1 и 2 Постановления Верховного Совета Российской Федерации от 16 июля 1993 года “О порядке введения в действие Закона Российской Федерации “О внесении изменений и дополнений в Закон РСФСР “О судоустройстве РСФСР”. // *СЗ РФ* от 30.11.2009, № 48, ст. 5867.

Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР, Уголовный кодекс РСФСР и Кодекс РСФСР об административных правонарушениях” // *СЗ РФ* от 30.11.2009, № 48, ст. 5867.

ЛИТЕРАТУРА:

Loginov, Vladlen (1999). “Послесловие” [к сборнику “В. И. Ленин. Неизвестные документы. 1891–1922гг.”]. *Ленин В.И. Неизвестные документы. 1891–1922 гг.*

Горьков Ю. *Государственный Комитет Оборны постановляет (1941–1945). Цифры, документы.* ОЛМА Медиа Групп, 2002 – Ст: 572.

М. П. Журавлёв [и др.]; под ред. А. И. Рарога, *Уголовное право России. Части Общая и Особенная /*. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Проспект, 2008.

П.Е. Конегер, М.С. Рыбак “Уголовно-исполнительное право России: Учебник” (“Ай Пи Эр Медиа”, 2010), – КонсультантПлюс (*consultant.ru*)

д.ю.н. В.С. Комиссаров, д.ю.н. Н.Е. Крылова, д.ю.н. И.М. Тяжкова. *Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник для вузов /* – М.: Статут, 2012. – см. 608 ст.

- Крашениников, Павел Владимирович, Заповеди советского права: Очерки о государстве и праве военного и послевоенного времени. 1939–1961. – Москва: Статут, 2019. – 376 с.: ил.
- Кругликов, Л. Л. Уголовное право России. *Часть Особенная: учебник для бакалавров* / отв. ред. проф. Л. Л. Кругликов. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва: Проспект, 2014. – 816 с. – Текст: электронный // ЭБС “Консультант студента”: [сайт]. – URL: <https://www.studentlibrary.ru/book/ISBN9785392114948.html> (датум прегледа: 24.02.2023).
- Ленин В.И. *Полн. собр. соч. Т. 39. С. 183 – 184.* Извор: [//thelib.info/filosofiya/2395288-lenin-v-i-o-gosudarstve-poln-sobr-soch-t-39-s-74-79/](http://thelib.info/filosofiya/2395288-lenin-v-i-o-gosudarstve-poln-sobr-soch-t-39-s-74-79/)
- Михлин А.С. *Смерщная казнь: вчера, сеюдня, завтра.* М., 1997. С. 53.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ:

- Česká televize (2017), *Třetí republika. Mezi demokracií a totalitou. Jménem republiky.* {Видео файл} Извор: www.ceskatelevize.cz/porady/11721580133-treti-republika/217411033110007/ (прегледано 27.02.2023).
- Большая российская энциклопедия 2004–2017. // Доступно на: old.bigenc.ru/law/text/4204934 (прегледано 26.02.2023).
- Жаждать мести или справедливости? К вопросу о смертной казни в XXI веке, zakon.ru 15.05.2021, // Доступно на: zakon.ru/blog/2021/5/15/zhazhdat_krovi_ili_spravedlivosti_k_voprosu_o_smertnoj_kazni_v_xxi_veke (прегледано 26.02.2023).
- Конституция РФ. История принятия действующей Конституции РФ // Доступно на: constitution.garant.ru/history/active/ (прегледано 26.02.2023).
- Михаил Наконечный, Антиконтитуционные преступления в сталинском СССР, 15.11.2016, Таврическое общество. Извор: index.php/polemic/russia-revolution/stalinizm/46-antikonstitutsionnye-prestupleniya-v-stalinskom-ssr (прегледано:11.03.2023).
- Право жить и право убивать, Независимое военное обозрение, 27.06.2002 // Доступно на: nvo.ng.ru/ideas/2002-06-27/11_moratory.html?ysclid=lvjkmTAB7k670137681 (прегледано 26.02.2023).
- Приставкин Анатолий Игнатьевич, Необытное Лобное место (смертные казни в России) // Развитие личности. 2008. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/neobyatnoe-lobnoe-mesto-smertnye-kazni-v-rossii> (прегледано: 11.03.2023).
- Павел Крашениников рассказал об истории смертной казни, [Pravo.ru](http://pravo.ru), 21.10.2019, // Доступно на: [//pravo.ru/news/215402/](http://pravo.ru/news/215402/) (прегледано 26.02.2023).
- Правовой портал «Закон и порядок». // Доступно на: URL:<http://zakon.mirtesen.ru> (прегледано 26.02.2023).

- Проект Конституции РФ, подготовленный по решению Политсовета Российского Движения демократических реформ, Конституция РФ // Доступно на: [//constitution.garant.ru/history/active/101203/#sub_para_N_234411](http://constitution.garant.ru/history/active/101203/#sub_para_N_234411). (прегледано 26.02.2023).
- Смертная казнь и преступность, пресс-выпуск, Левада-центр, 25.05.2021 // Доступно на: www.levada.ru/2021/06/25/smertnaya-kazn-i-prestupnost/ (прегледано 26.02.2023).
- Смертные приговоры и казни, Amnesty International, 2015 г., Доступно на: [2014-death-penalty-ru.pdf \(spring96.org\)](http://www.amnesty.org/ru/2014-death-penalty-ru.pdf) (прегледано 26.02.2023).
- „Смртна казна: У којим земљама се и даље извршавају погубљења?“, доступно на: <https://www.bbc.com/serbian/cyr/svet-68099008> (прегледано 26.02.2023).
- Цветы смерти, журнал «Совершенно секретно», Алексей Богомолов, дата публикации: 27.05.2014. Извор: www.sovsekretno.ru/articles/istoriya/tsvety-smerti/. (прегледано 26.02.2023).
- Е. Н. Тязин, Антиконтитуционална и противоправна дејателност Особого совещания при НКВД – МГБ – МВД СССР и других несудебных органов // Вестник МГУ. 1996. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/antikontitutsionnaya-i-protivopravnaya-deyatelnost-osobogoveschaniya-pri-nkvd-mgb-mvd-sssr-i-drugih-nesudebnyh-organov> (прегледано: 10.03.2023).
- Шестакова Алена Сергеевна, Процесс развития и применения смертной казни в России // Модели, системы, сети в экономике, технике, природе и обществе. 2014. №3 (11). Доступно на: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/protsess-razvitiya-i-primeneniya-smertnoy-kazni-v-rossii> (прегледано 24.02.2023).
- Эксперт объяснил, почему в России нельзя возвращать смертную казнь, Московский комсомолец, 26.02.2022, // Доступно на: www.mk.ru/social/2022/02/26/ekspert-obyasnil-pochemu-v-rossii-nelzya-vozvrashhat-smertnyu-kazn.html (прегледано 26.02.2023).

Jegor KRAMARENKO*

DEATH PENALTY IN RUSSIA SINCE THE OCTOBER REVOLUTION UNTIL THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Summary

During almost the entire 20th century, the death penalty appeared in Russia as a type of punishment. In the meantime, the development of humanism and the theory of human rights gradually led to a change in the attitudes of the state and society (including Russian society) about this type of punishment. At different stages of its development, the Russian state has had different opinions regarding the death penalty, the crimes for which such a sanction must be prescribed and the authority that can be imposed on its own. The task of this paper is to show how the opinion about the use of the death penalty in the USSR and Russia has changed, and whether this type of punishment can return.

Keywords: *Soviet Union. – The Russian Federation. Criminal Code of the Russian Federation. The Criminal Code of the USSR. – The death penalty.*

Рад приспео / Paper received: 4. 7. 2023.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 10. 10. 2023.

* The author is a student of master academic studies at the University of Belgrade Faculty of Law, and at the Moscow State University M. V. Lomonosov. He is a member of the Association of Lawyers of Serbia. egorkramarenko@seznam.cz

This paper is an expanded version of the presentation given at the Iustoria 2023: Law and Punishment conference, held from 23 to 25 March at the University of Belgrade Faculty of Law.

Фредерик Паркер ВОЛТОН

ИСТОРИЈСКОПРАВНА ШКОЛА
И ТРАНСПЛАНТАЦИЈА ПРАВА¹

превод и увод – Марија Стевић*

Фредерик Паркер Волтон (*Frederick Parker Walton*) рођен је у Енглеској 1858. Као један од пионира упоредног права, каријеру је започео похађањем класичних студија на Оксфорду, током којих је као поета сарађивао са часописом *The Oxford Magazine*. Студије права завршио је у Единбургу и 1886. постао је члан адвокатске коморе.

Држао је предавања из римског права у Глазгову и написао је неколико расправа о брачном праву Шкота. Као свестран научник, радио је на усавршавању свог знања страних језика, а такође се интересовао и за изучавање страних права. На позив канадског универзитета Макгил из Монтреала, 1897. постао је декан правног факултета и уједно предавач римског права. На тој позицији провео је седамнаест година, током којих је објавио велики број књига и чланака, у којима је показао велико интересовање за правни систем Канаде. Након преласка у Африку, у Каиру је добио позицију декана Краљевске школе права (1915-1923). Његово изузетно познавање правне материје, не само у практичном већ и у академском смислу, дошло је до изражаја објављивањем „Египатског закона о облигацио-

1 Изворно објављено као F. P. Walton, “The Historical School of Jurisprudence and Transplantations of Law”, *Journal of Comparative Legislation and International Law*, 1927, Vol. 9, No. 4 (1927), 183–192.

* Ауторка је студенткиња друге године основних академских студија Правног факултета Универзитета у Београду, 14marijastevic@gmail.com.

ном праву” 1920. године (*The Egyptian Law of Obligations*) где је перфектно повукао паралеле не само са енглеским, већ и са немачким правом. Исту методу је користио и у осталим својим радовима. Иако велики модерниста у области правних наука, непоколебљиво је веровао у значај и изучавање римског права.

По повратку у Енглеску, као харизматична личност, окуљао је око себе колеге и студенте. Био је секретар клуба у коме су се редовно састављали оксфордски адвокати, где је био и уредник њиховог часописа. Године 1938. преселио се у Единбург, где је и умро 1948. године. „Увод у Француско право” (*The Introduction to French Law*), који је припремао и написао са сер Морисом Амосом (*Sir Maurice Amos*) 1935. године, још дуго ће бити полазна литература енглеским студентима правних наука.

Волтон је на свом излагању Међународне академије упоредног права у први план истакао значај изучавања правне историје. За разумевање права на светском нивоу, Волтон је посебно нагласио важност истраживања којем је био посвећен, а то је откривање реализоване трансплантације целог, или великог дела правног система из једне земље у другу. Анализирајући правни систем или одређену грану права једне земље, примећивао је и упозоравао на утицај који су на тај систем имали већ постојећи закони других земаља, и на тај начин је допринео уобличавању појма „упоредно право”. Тај термин се, иначе, по први пут употребио у контексту правне трансплантације 1802. године у делу „Есеј о утицају времена и места на питања законодавста” (*Essay on the Influence of Time and Place in Matters of Legislation*) Џеремија Бентама (*Jeremy Bentham*, 1748-1832), правника и политичког реформатора. Волтонова изучавања правних трансплантата нису била без одјека. Рад на правним трансплантима Алана Вотсона (*Alan Watson* 1933-2018), цивилисте, романисте, компаративисте и правног историчара – и његова концепција о правним трансплантима као важном начину на који се право развијало кроз историју, садржани су у његовом делу „Правни транспланти – приступ упоредном праву” (*Legal Transplants – An Approach to Comparative Law*).

THE HISTORICAL SCHOOL OF JURISPRUDENCE
AND TRANSPLANTATIONS OF LAW*
[Contributed by F. P. Walton, Esq]

I HAVE lately been reading over again, after an interval of forty years or so, the short but famous work of Savigny, *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, in which that distinguished writer formulates most clearly the principles of the historical school of jurisprudence.

Savigny's pamphlet-for it is little more-coming out as it did in 1814 when Germany was in a fever of patriotism at being at last free from Napoleon, provoked a controversy which raged for many years.

In a sense this controversy is perpetual. Among lawyers there will always be a school which clings with passionate devotion to legal traditions, and a school which is more willing to reject rules of law, however venerable, in favour of rules which seem to them to be more in accordance with an ideal law. It is not very important whether they call this ideal law the law of nature, as they would have done in Savigny's time, or whether they say in simpler terms that they are prepared to cast away old laws and adopt new ones because the new ones appear to them to be more just.

Since Savigny wrote so much has happened in the legal world that it is interesting to look at his theory afresh, and to see how far it has stood the test of time.

Savigny's Theory.-Let me try to state the theory as simply as possible. In doing so I shall not confine myself to the *Vom Beruf*, but shall refer to passages in the *System des heutigen Römischenrechts*, in which Savigny reaffirmed his theory twenty-five years later. In the preface to the *System*, published in 1839, he says that he has taught his theory for forty years, and has nothing to retract. Savigny's theory is that the law of any country grows up naturally by customary usage and without legislation. It is a product of the peculiar genius of a particular people. It may be compared with a language. The law of a people, like their language, has an organic connexion with their peculiar being and character.

* Address delivered at the meeting of the International Academy of Comparative Law at The Hague, August I, 1927.

ИСТОРИЈСКОПРАВНА ШКОЛА И ТРАНСПЛАНТАЦИЈА ПРАВА* (Допринос господина Ф. П. Волтона)

У последње време поново читам, након паузе од четрдесетак година, кратко, али познато Савињијево дело, *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, у коме тај истакнути аутор најјасније формулише принципе историјскоправне школе јуриспруденције.

Будући да је изашао 1814, када је Немачка била у јек патриотског заноса јер се коначно ослободила Наполеона, Савињијев памфлет – јер ово дело није много више од тога – изазвао је полемику која је беснела много година.

У одређеном смислу, ова полемика је вечита. Увек ће међу правницима постојати присталице школе мисли која се са страсном приврженошћу држи правних традиција, и присталице школе мисли која је спремна да одбаци правна правила, ма колико била поштована, у корист оних за која јој се чини да су у већем складу са идеалним правом. Није много важно да ли ово идеално право називају природним, као што су то чинили у Савињијево време, или једноставно истичу да су спремни да одбаце старе законе и усвоје нове зато што им се чине праведнијим.

Отако је Савињи писао, толико се тога догодило у свету права, да је занимљиво поново размотрити његову теорију и видети колико је издржала пробу времена.

Савињијева теорија. – Дозволите ми да покушам да што једноставније изнесем његову теорију. Нећу се притом ограничавати на *Vom Beruf*, већ ћу се осврнути на одломке из *System des heutigen Römischenrechts*, у којем је Савињи потврдио своју теорију 25 година касније. У предговору дела *System* објављеном 1839, он каже да је своју теорију предавао четрдесет година и да остаје при њој у целости. Савињијева теорија јесте да се право било које земље развија кроз обичајну употребу и без законодавства. Оно је продукт специфичног духа одређеног народа. Може се упоредити са језиком.

* Обраћање на састанку Међународне академије упоредног права у Хагу, 1. августа 1927.

In its origin law does not depend either upon chance or upon a conscious exercise of will. It grows out of the general consciousness, as a plant grows from a seed. That this is so is clearly seen when we consider the early history of peoples. Far back in the dawn of history we find that every people has a law of its own, which, like its language, bears the stamp of its peculiar national genius. It is in the common consciousness of the people that the positive law resides, and it proceeds from that general spirit which animates all the members of a nation.

In arriving at this theory Savigny owed no doubt a good deal to Hugo. It was from Hugo that he borrowed the idea, to which he returns again and again, that law grows up like language gradually and unconsciously, and that, like language, it reflects the national mind. And it is reasonable to suppose that Savigny was influenced by the views of his great contemporary Hegel, who was teaching at that time that in all history we can trace the workings of a mysterious Spirit.

Customary Law. – There is something very fascinating about this conception of law as consisting of customs which grew up before the dawn of history, and have been handed down by tradition as the cherished heritage of the race. To Savigny they seemed almost a part of the blood and bone of a people. Just as a people clings desperately to its language and feels no oppression so bitter as that of being forced to speak an alien tongue, so, in Savigny's view, a people ought to hold on with tenacity to the laws which have come down to them from their remote ancestors. It is certain that a part of the law in all the countries of Western Europe is of this traditional kind. And when we begin to examine any rule which belongs to this old customary law we find generally, not only that it bears the marks of great antiquity, but also that the same rule, or one slightly different, exists among other peoples of kindred stocks.

Let me give one illustration.

By the law of Scotland until 1855, if a marriage was dissolved by the death of one of the spouses within a year and day after celebration, unless within the year and day a living child had been born which had been heard to cry the provisions which the law made for a surviving spouse could not be claimed.¹

Now, when we find this requirement that the marriage shall have continued for a year and a day in *the Tres Ancienne Coutume de Bretagne* of the beginning of the fourteenth century, in the old laws of West Friesland, Westphalia and Lippe-Schaumburg, when we find the English Glanvill, in the twelfth century, saying that the child must be *clamantem et auditum intra*

1 Fraser, *Husband and Wife*, vol. 2, 963; Walton, *Husband and Wife*, 2nd ed. 235.

Право једног народа, као и његов језик, има органску везу са његовим специфичним бићем и карактером.

У свом настанку, право не зависи ни од случајности, ни од свесног вршења воље. Оно се развија из опште свести, као што биљка ниче из семена. Да је то тако, јасно се види када у обзир узмемо рану историју народа. Далеко у освиту историје, видимо да сваки народ има своје право, које, као и његов језик, носи печат његовог специфичног националног духа. Позитивно право је у заједничкој свести људи, оно произлази из оног општег духа који прожима све припаднике одређене нације.

Свој долазак до ове теорије Савињи без сумње умногоме дугује Хугоу. Од њега је преузео идеју, којој се враћа изнова и изнова, да право као и језик, расте постепено и несвесно и да, као језик, одражава национални ум. Разумно је претпоставити и да је Савињи био под утицајем ставова свог великог савременика Хегела, који је у то време подучавао како у читавој историји можемо пратити деловање мистериозног Духа.

Обичајно право. – Постоји нешто веома фасцинантно у вези са оваквим схватањем права, где се оно посматра као скуп обичаја насталих у освит историје и преношених традицијом као вредно наслеђе човечанства. Савињију су се ти обичаји чинили као део крви и кости једног народа. Као што се народ очајнички држи свог језика када је суочен са насилним наметањем страног језика, тако треба, по Савињију, да се истом силином држи и својих закона, који су до њих дошли од далеких предака. Извесно је да је део законодавстава свих земаља западне Европе оваквог традиционалног карактера. Када почнемо да испитујемо било које правило које припада овом старом обичајном праву, углавном налазимо да је оно не само древно, већ да исто или мало другачије правило постоји и међу другим сродним народима.

Дозволите ми да дам један пример.

По праву Шкотске, све до 1855, уколико би брак престао услед смрти једног од супружника у року од годину и једног дана од венчања, одредбе које су се односиле на преживелог супружника нису се могле применити, осим уколико је у року од годину и један дан рођено дете које су чули да је заплакало.¹

Када прочитамо да услов трајања брака годину и један дан постоји и у *Très Ancienne Coutume de Bretagne*, са почетка 14. века, а затим и у старим законима Западног Фрисланда, Вестфалије и Липешаумбурга, када прочитамо Енглески Гленвил из 12. века, који каже да дете мора бити *clamantem et auditum intra quatuor parites*,² и старе

1 Fraser, *Husband and wife*, vol. 2, 963; Walton, *Husband and Wife*, 2. изд. 235.

2 2 VII, 18, 3

quatuor parietes,² 1 and old German laws saying that the proof that the child was born alive is *wenn es die vier Wcdnde beschrien hat*, which is exactly the four walls of Glanvill, we know that we are in the presence of a bit of very old law.³ And we have a shrewd suspicion that all this points to an earlier stage in the history when it was customary to have a trial marriage, or *Probe-ehe*, for a year, which was dissolved if no child was born in that time.⁴

Origin of German Law. – Now, if all the German law were of this customary kind, we should have little difficulty in accepting Savigny's theory as a good account of its origin, though we might not agree in the practical conclusions which Savigny deduces from his theory.

But, most unfortunately for Savigny's theory, there was, besides this old *Gewohnheitsrecht*, a great deal of German law which had not grown up in this rather mysterious way.

Not only was there plenty of enacted law, but there was also the great body of law—the so-called modern Roman law, or *Pandektenlehre*—of which certainly it could not be said that it grew out of the German consciousness or that it reflected their peculiar national mind and character.

No one could know that better than Savigny, whose life was spent in teaching how the Roman law had found its way through many channels into the various laws of Europe in the Middle Ages, and in expounding the principles of that modern Roman law which was the common law of Germany.

And it is very interesting to see how he struggles to overcome this difficulty.

He says that while the law has its origin in the popular consciousness, a point is soon reached in the history of a nation when a class of professional jurists arises. And when that happens the law begins to develop after a different fashion. Instead of the slow and unconscious growth of custom we have law introduced consciously by legal craftsmen.

Professors write books in which they argue with one another and lay down propositions of law, and judges decide cases, and, in so doing, formulate legal rules of general application. In course of time some, at least, of the propositions laid down in the books and in the judicial decisions come to be generally accepted. We have a new kind of customary law, distinct from that old *Gewohnheitsrecht*—those ancient customs of the tribe or the people of which the origins are lost in antiquity. To a partial extent this answer does meet the difficulty, but only to a partial extent.

2 2 VII, I8, 3.

3 See authorities in article by Brunner H.: *Die Geburt eines lebenden Kindes und das eheliche Verm6gensrecht in Zeitschrift Savigny, Stiftung*, v. 16, 63 (G. A.)

4 See Grimm, *Rechtssaltertiimer*, i. 613

немачке законе који говоре да је дете живорођено *wenn es die Wands beschrien hat*, знамо да је у питању веома старо правно правило.³ Постоји сумња да све ово указује на ранији период у историји, када је постојао обичај да се пробни брак, *Probe-ehe*, закључи на годину дана, а престао би уколико се за то време не би родило дете.⁴

Порекло Немачког права. – Када би целокупно немачко право било обичајног карактера, не бисмо имали потешкоћа да прихватимо Савињијеву теорију као добро објашњење његовог порекла, иако се можда не бисмо сложили са практичним закључцима које он изводи из својих теорија.

Али, на велику несрећу по Савињијеву теорију, поред овог старог *Gewohnheitsrecht*, постоји велики део немачког права који није настао на овај прилично мистериозан начин.

Не само да је донето много закона, већ је постојао и велики корпус такозваног модерног римског права, или *Pandektenlehre*, за које се свакако не може рећи да је израсло из немачке свести или да представља специфични национални дух и карактер.

Нико то није могао да зна боље од Савињија, који је провео живот подучавајући о многобројним начинима на које је римско право пронашло свој пут у европска законодавства у средњем веку, и тумачећи принципе тог модерног римског права које је представљало опште право Немачке.

Веома је занимљиво видети на који начин се он бори да превазиђе ову потешкоћу.

Он каже да иако закон има своје корене у народној свести, у неком тренутку у историји долази до настанка класе професионалних правника. Када се то догоди, право почиње да се развија и на други начин. Уместо спорог и несвесног развоја обичаја, имамо законе створене свесном делатношћу правних стручњака.

Професори пишу књиге у којима међусобно расправљају и износе предлоге закона, а судије одлучују о случајевима, и при том формулишу општа правна правила. Временом, барем неки од предлога који су изнети у књигама и судским одлукама постају општеприхваћена правила. Тако имамо нову врсту обичајног права, која се разликује од оног старог *Gewohnheitsrecht-a* – оних древних обичаја племена или народа чији су корени изгубљени у прошлости. У извесној мери, овакав одговор разрешава споменути проблем, али ипак само делимично.

3 Види ауторитете у чланку Brunner H.: *Die Geburt eines lebenden Kindes und das eheliche Vermögenrecht in Zeitschrift Savigny*, Stiftung, v. 16, 63 (G. A.).

4 Види Grimm, *Rechtserlärter*, i. 613.

We may admit what Savigny says, that when lawyer-made law comes into existence the growth of law proceeds in two separate ways. The customary law of the common people still develops itself in its own slow and silent way, but this is no longer the principal manner in which new law is formed. The main development is by changes introduced by the lawyers. And, so long as the lawyers draw their materials from native sources, it may be contended with plausibility that this lawyers' law also grows out of the special legal consciousness of the race, and bears the stamp of the national genius. This has been so in England. The law-nine-tenths of it at least-has been made by lawyers, but it smacks of the soil all the same.

But in the case of Germany the trouble is that the lawyers did not draw on native sources. They went back to the Roman law, and devoted all their energies to introduce a body of laws which had been evolved in a society profoundly different from that of Germany.

Savigny's theory does not grapple with the fatal point that in Germany this later stratum of law is of foreign origin. From the sixteenth century downwards there had been a continual conflict in Germany between Roman law and German law, a conflict in which the home-grown law had a hard struggle to survive at all. Broadly speaking, during that long period the part of the law which was in active development, including the whole law of obligations, was Roman law.

We all remember how that conflict came to a head in 1888, when the first draft of a new German Code was published with five volumes of *Motive* by the Commission of which Windscheid was a prominent member.

After eight years of wrangling a compromise was reached. Much more old German law was retained than had been proposed by the first commission. Without going into details, it is enough to say that in the new Code the family law, the law of succession, the law of immoveable property, the law of partnership and some other less important matters are, speaking roughly, German and not Roman.

Savigny is arguing about German law and the point which I wish to make is that his arguments in favour of keeping inviolate laws which are the heritage of the race, and in which the national character finds its expression, as it does in language, lose much of their force when we face the facts. The truth of the matter is that a very large and important part of the German law did not grow out of the consciousness of the German people, and does not bear the marks of their national genius, but, on the other hand, it grew out of the consciousness of the Roman people, and bears the stamp of the Roman mind.

Можемо прихватити Савињијево гледиште да, када право проистекло из делатности правника настане, његов развој се наставља у два смера. Обичајно право обичног народа наставља да се развија споро и тихо, али то више није главни начин на који настаје ново право, већ се оно превасходно обликује кроз промене које уводе правници. И, докле год се правници у свом раду ослањају на матичне изворе, може се са извесном веродостојношћу тврдити да је ово правничко право израсло из специфичне свести расе и да носи траг националног духа. Тако је било у Енглеској, где је макар 9/10 права створено од стране правника, али је свеједно садржало препознатљиви национални траг.

У случају Немачке, међутим, проблем је што се правници нису ослањали на домаће изворе. Вратили су се римском праву, и усмерили сву своју снагу на увођење низа закона, који су представљали плод једног друштва драстично другачијег од немачког.

Савињијева теорија се не хвата у коштац са кључном чињеницом да је у Немачкој овај каснији слој закона страног порекла. Од 16. века надаље у Немачкој је постојао непрестани сукоб између римског и немачког права, сукоб у коме је домаће право имало потешкоћа да уопште опстане. Уопштено говорећи, током тог дугог периода, део права које се у континуитету развијало, укључујући и цело облигационо право, било је римско право.

Сви се сећамо како је тај сукоб кулминирао 1888. године, када је објављен први нацрт новог Немачког законика, са пет томова *Motive* од стране комисије, чији је истакнути члан био Виндшайд (*Windscheid*).

Након осам година превирања, постигнут је компромис. Задржано је много више старог немачког права него што је прва комисија предложила. Без залажења у детаље, довољно је рећи да су у новом законнику породично право, наследно право, право на непокретностима, компанијско право и друга, мало мање битна питања, грубо речено, немачка, а не римска.

Савињи расправља о немачком праву, и оно што бих посебно желео да истакнем је да његови аргументи у корист задржавања нетакнутих закона који су наслеђе расе, а у којима се манифестује национални дух, као што се манифестује и у језику, доста губе на снази када се суочимо са чињеницама. Истина је да веома велики и важан део немачког права није израстао из свести немачког народа, и да оно не носи обележја њиховог националног духа, али с друге стране јесте потекао из свести римског народа и носи печат римског ума.

Codification. –Savigny’s contention is that codification is highly dangerous because it checks the natural and unconscious growth of law. Instead of the law being changed by a spirit operating silently and almost imperceptibly, we have the violent and capricious act of a lawgiver. He quotes with approval the hard saying of Bacon that codification should not be undertaken except in an age which in civilization and knowledge surpasses that in which the laws were made which it is now proposed to codify (Aph. 64).

As for the French Code, which in Savigny’s time had been adopted in Westphalia, Baden, etc., he considers it as a disease. “It broke into Germany and ate in further and further, like a cancer.”

An Englishman reading Savigny’s thesis may be pardoned for thinking that, as regards this theory, it was a misfortune for Savigny that he was a German and not an Englishman.

For his theory does explain, and explain very well, the origin and the growth of the English law. In it we have no disturbing foreign element. It is essentially a home-grown product. No doubt in the ecclesiastical and in the mercantile law there are traces of Roman law and of other foreign laws, but the foreign elements are slight in comparison with the bulk of the law, and they have, as a rule, been brought in imperceptibly by judicial decisions, and only when they could be fitted into the framework of the law without disharmony.

And I think that the want of enthusiasm in England for codification of the law arises to a large extent from the same feeling as Savigny’s, that codification might interfere with the natural growth of the law in the way in which it has developed for a thousand years or so.

I am far from suggesting that we share Savigny’s horror of legislation. He speaks of the legislator as if he were a kind of wild beast breaking in and destroying out of mere caprice. In our eyes the business of the lawgiver is to make such laws as the people have shown that they want. Sometimes the legislator exceeds his mandate, or acts without a mandate; but if he does so, the day of reckoning soon comes. On the whole, both our statutes and our common law grow out of the popular consciousness.

Savigny’s famous theory did not square at all well with the facts of German law, and his arguments altogether failed to prevent the making of codes, which has gone on merrily since his time.

Legal History.–But we owe to Savigny an enormous debt. It was from the impulse which he gave that the importance of legal history came to be recognized. It was Savigny who first made lawyers realize that to get a sound knowledge of law one must know its history, must have, as he said,

Кодификација. – Савињи тврди да је кодификовање веома опасно, јер ограничава природни и несвесни развој права. Уместо да се право мења деловањем духа који то чини тихо и готово неприметно, имамо насилни и хировити чин законодавца. Он са одобравањем цитира Беконову изреку да кодификацију не треба доносити осим у доба које по степену развијености цивилизације и знању превазилази оно у коме су донети закони који се сада предлажу за кодификовање (Aph 64).

Што се тиче Француског законика, који је у Савињијево време усвојен у Вестфалији, Бадену, итд., он га сматра болешћу. „Провалио је у Немачку, и изједао све више и више, као рак”.

Енглезу који чита Савињијеву тезу могло би се опростити што би помислио да је, у погледу ове теорије, за Савињија била несрећа што је Немац, а не Енглез.

Јер његова теорија добро објашњава порекло и развој енглеског права. У њему не постоји никакав узурпирајући, страни елемент. Оно је, у суштини, производ домаћег узгоја. Нема сумње да у црквеном и трговинском праву има трагова римског и других страних права, али су ти страни чиниоци незнатни у поређењу са главнином правног система, и по правилу су унети незапажено, судским одлукама, и то само када су могли да се уклопе у постојећи законодавни оквир, не реметећи га.

Мислим да недостатак ентузијазма у Енглеској за доношење кодификације у великој мери произлази из истог осећања које је имао Савињи: да би кодификација могла да омета природни развој права, на начин на који се оно развијало хиљадама и више година.

Далеко од тога да предлажем да треба да се сложимо са Савињијевим згражавањем над законодавством. Он говори о законодавцу као о некој врсти дивље звери која проваљује и уништава из пуког хира. По нашем виђењу, посао законодавца је да доноси законе које је народ показао да жели. Понекад законодавац прекорачи своја овлашћења, или поступа без њих; али ако то учини, доћи ће дан када ће бити позван на одговорност. У целини, и наши закони, и наше обичајно право, израстају из народне свести.

Савињијева чувена теорија слабо се поклапа са стварношћу немачког права, а сви његови аргументи нису успели да зауставе процес кодификације, који се срећно одвија од његовог времена, па све до данас.

Правна историја. – Ипак, Савињију дугујемо много. Захваљујући његовом подстреку, дошло је до препознавања значаја правне историје. Управо је Савињи био тај који је наговестио правницима да је за добро познавање права потребно и добро познавање његове ис-

“ the confirmed habit of viewing every notion and every doctrine in its proper historical light.” And he says rather sternly that “a mere slight and gentle- manlike knowledge “-*eine leichte vornehme Kenntniss*-will not do.

Any lawyer who can look back forty-five or fifty years must be struck by the advance in legal history.

Except for the works of Savigny and Maine, whose Ancient Law was published in 1861, the year of Savigny’s death, where are the legal histories of the eighteenth and early nineteenth centuries, not to speak of those of an earlier period? How often are they disturbed in their repose in the libraries? Almost all the legal histories in use to-day have seen the light since I began the study of law.

For the history of English law there was then no Pollock and Maitland, no Jenks, no Vinogradoff, no Ames, no Holdsworth. In France there was no Esmein, no Viollet, no Glasson, no Brissaud. In Italy there was no Calisse, in Germany no Brunner, no Schroeder, no Hübner.

Shall we not say that the historical school is justified by its fruits? But since Savigny’s time certain events have occurred of an entirely novel character which would, I think, have shocked him profoundly.

Transplantation of a Legal System. – We have seen several cases in which a people possessing an ancient customary law, which had grown up ages ago out of their legal consciousness, has deliberately thrown overboard this heritage of the race, and has introduced at one blow a legal system entirely foreign.

This is, so far as I know, a new phenomenon in the legal world, it is not the case of a conqueror imposing his laws on a conquered people. Nor is it the case of one country copying a particular rule or a particular piece of legislation which has been found to work well in another place. This kind of legislative borrowing is much commoner than it used to be, but there is nothing shocking about it. Such laws as Workmen’s Compensation Acts, for example, may be adopted by one country after another without dislocating the legal system.

The cases I have in mind are quite different. They are transplantations of a legal system, or of a large part of a legal system, from one country to another. Such an event would be surprising enough if between the two countries concerned there were close ties of blood, and if their history and development had been similar. In such a case the laws of the two countries would have grown out of legal consciousnesses, which had much in common. They would in all probability not differ from each other more widely than, let us say, the laws of the German States in the sixteenth century.

торије, као и, како је сам рекао, „устаљена навика да се свака појава и свака доктрина посматрају у одговарајућем историјском светлу”. Такође, веома строго каже да „површно и џентлменско знање” – *eine leichete vornehme Kenntniss* – неће бити довољно.

Сваки правник који би се осврнуо 45 до 50 година уназад, остаје запањен напретком у правној историји.

Осим дела Савињија и Мејна, чије је *Анџичко љраво* објављено 1861. године, исте године када је Савињи умро, постоје ли дела правне историје из 18. и с почетка 19. века, а да не говоримо о онима из ранијег периода? Колико често долази до узнемиравања њиховог покоја у библиотекама? Скоро сва дела правне историје која су у употреби данас угледала су светлост дана откако сам почео да проучавам право.

За историју енглеског права, тада није било Полока (*Pollock*), Мејтланда (*Maitland*), Џенкса (*Jenks*), Виноградофа (*Vinogradoff*), нити Ејмса (*Ames*) ни Холдсворта (*Holdsworth*). У Француској није било Есмена (*Esmein*), Виолеа (*Viollet*), Гласона (*Glasson*) ни Брисоа (*Brissaud*). У Италији није било Калисеа (*Calisse*), у Немачкој Брунера (*Brunner*), Шредера (*Schroeder*), Хибнера (*Hübner*).

Није ли историјска школа оправдана кроз своје плодове? Али од Савињијевог времена, појавиле су се одређене новине, које би га, по мом мишљењу, потпуно шокирале.

Трансплантација правног система. – Видели смо неколико случајева када је један народ, који је имао древно, обичајно право, израсло у давној прошлости из њихове правне свести, свесно одбацио све своје наслеђе, и нагло увео потпуно страни правни систем.

Ово је, колико знам, потпуно нови феномен у правном свету. Ово није случај када освајач намеће своје законе покороном народу, нити када једна земља преузима одређену норму или закон, за који се показало да добро функционише на неком другом месту. Ова врста законодавног позајмљивања дешава се далеко чешће него раније, али то није ништа чудно. Закони попут Закона о накнадама за раднике, на пример, могу се усвојити у низу земаља, без ремећења постојећег правног система.

Случајеви које имам на уму су сасвим другачији. Они представљају трансплантације правног система, или великог дела правног система из једне земље у другу. Такве позајмице биле би помало зачуђујуће чак и када би између тих земаља постојала блиска крвна веза, и када би њихове историје и развој били слични. У том случају, закони тих двеју земаља би израсли из правних свести које су имале много

But in each of the cases to which I refer we see an oriental country with a system of law of great antiquity, and, moreover, a system of law which is closely bound up with the national religion, casting all, or a great part, of this old law away, and adopting the law of a Western people, far removed in race, religion, history and culture.

And yet this has happened in our time in Egypt, in Japan and in Turkey.

Egyptian Codes. –It is not necessary for my present purpose to refer to the complications of the legal system of Egypt due to the Capitulations. It is enough to say that when the Civil Code of the Native Tribunals was promulgated in 1883, in the time of Ismail Pasha, the Mohammedan law of property and of obligations was abandoned, and, speaking roughly, the French law was substituted. It is true that here and there fragments of the old Mohamedan law are retained, sometimes in such a way that the two elements are imperfectly harmonized. But these are small matters. Speaking generally, the whole of these important branches of law is revolutionized.

But it is important to remember that these Egyptian Codes do not cover the personal law. Such matters as Marriage, Divorce and Minority are left out. And, as regards them, Mohammedans in Egypt are still governed by their religious law.

The law of property and obligations and some other matters which the new Code dealt with became French, mainly owing to the influence of Nubar Pasha the Khedive's chief adviser. The change was part of the general movement towards westernization, and was made more easy by the fact that French law was already applied in Egypt in the Mixed Courts in cases between Egyptians and foreigners. Notwithstanding this, one might have expected that the introduction of the French law to govern relations between the Egyptians themselves would have been highly unwelcome to people in many matters intensely conservative, who regarded their old law as interwoven with their religion. Some feeling of this kind there must have been, but, so far as I know, it soon died away. The Egyptians at the present time are, I think, as well content with their French law as if it had grown out of their own legal consciousness.

Civil Code of Japan. –Another notable instance of transplantation is the Civil Code of Japan of 1898. I believe that the Japanese had paid hardly any attention to European laws until about 1870. When the westernizing tendency began to prevail, they turned to study first the French, and afterwards the German and the English laws. The Civil Code of 1898 is singularly eclectic; more so, I suppose, than any other civil code. Its technical terms are mainly translated from the German, and the Code as a

тога заједничког. По свој прилици, не би се много разликовали међусобно, не више од, на пример, закона немачких држава из 16. века.

Али, у сваком од ових случајева на које се позивам, видимо оријенталну земљу са системом древног права, и то права које је тесно увезано са националном религијом, како одбацује све, или велики део тог старог права, и усваја право западних народа, удаљених од оријенталних по раси, религији, историји и култури.

А, ипак, ово се догодило у наше време у Египту, Јапану и Турској.

Египатски закони. – За потребе овог рада, није потребно да се осврћем на компликације које су постојале у правном систему Египта због отоманских капитулација. Довољно је рећи да када је 1883. године, у време Исмаил-паше, проглашен Грађански законик народних судова, мухамеданско право својине и облигација било је напуштено, и, грубо речено, замењено француским. Истина је да су се фрагменти старог мухамеданског права понегде задржали, и то тако што су се два елемента несавршено ускладила. Но, то су ситне ствари. Начелно говорећи, целина ових важних грана права је драстично измењена.

Важно је напоменути да ови египатски закони не садрже лично право. Теме попут брака, развода и мањина су изостављене. Што се њиховог регулисања тиче, муслимани у Египту се и даље ослањају на своје верско право.

Право својине и облигација, и нека друга питања којима се бавио нови законик, постали су француски, углавном захваљујући утицају Нубар-паше, главног саветника кедива. Промена је била део општег покрета позападњачења, а била је олакшана чињеницом да је француско право већ било прихваћено у Египту у мешовитим судовима, у случајевима између Египћана и странаца.

Ово на страну, могло се можда очекивати да ће примењивање француског права на односе између Египћана бити дочекано са великим негодовањем у народу, који је у многим стварима био изузетно конзервативан, и који је своје старо право сматрао неодвојивим од своје религије. Такво осећање сигурно мора да је постојало, али је, макар колико ја знам, убрзо нестало. Египћани су, данас, рекао бих, задовољни француским правом као да је оно израсло из њихове правне свести.

Јапански грађански законик. – Још један истакнути пример трансплантације представља Јапански грађански законик из 1898. Верујем да су Јапанци једва обраћали пажњу на европске законе све до 1870. Када је почела да преовладава склоност ка позападњачењу, кренули су да проучавају прво француско, а затим немачко и енглеско право. Грађански законик из 1898. је јединствено еkleктичан;

whole bears many marks of German influence. But it borrows freely from the legislation of Belgium, Holland, Switzerland, England and the United States. In Japan the old traditional family law is in the main preserved, though less completely than in Egypt. We find in the Code rules about the rights and duties of the Head of a House which remind us strongly of those of a Roman *paterfamilias* in early times, except that in Japan a woman may be the Head of a House-rules which bear the stamp of immemorial antiquity. And, side by side with this ancient law, we have rules taken from the modern legislation of the most progressive countries of western civilization.

Turkish Civil Code.-The third instance of transplantation is still more surprising, because it extends to the family law.

Turkey had during the latter part of the nineteenth century promulgated codes mainly based on those of France, but, until quite recently, the Mohammedan family law was retained. Now it has gone too. The new Turkish Civil Code and Code of Obligations, which have just come into force, are nearly identical with the Swiss Codes, except as regards the articles on commercial partnerships. In proposing the new Civil Code to the Assembly, Mahmud Essad Bey, Minister of Justice, said-I quote from *The Times* of February 19, 1926-that the most important part of the Code concerned social organization, and in it the two sexes were treated on a basis of equality. In his opinion the saddest figure in Turkish history, and the most worthy of compassion, was that of the Turkish woman, who had hitherto been treated as a slave, and who would now take the place to which she had a right. By giving the Turkish mother her proper position the new law would give fresh vigour and consistency to Turkish society. The past thirteen centuries would be swept away, a new dawn would arise, and a fruitful era of civilization begin.

Now, however much we may agree that it was desirable to improve the legal status of women in Turkey, this is surely another blow to those who teach the sanctity of customary law. The Mohammedan law had been for centuries regarded with peculiar veneration. It was the Sacred Law, and yet the movement of the age has been too strong for it.

We may venture to doubt whether thirteen centuries can be swept away in this rather summary manner, or whether the Anatolian peasant completely realizes that old things are passed away, and all things are become new.

But, after making all reservations, it is startling enough that such a legislative change should have been possible at all.

претпостављам, више од било ког другог грађанског законика. Његови технички термини су углавном преведени са немачког, и законик у целини има доста немачког утицаја. Позајмљене су, међутим, и норме из законодавства Белгије, Холандије, Швајцарске, Енглеске и Сједињених Држава. У Јапану је углавном очувано старо традиционално породично право, али у мањој мери него у Египту. У законнику налазимо правила о дужностима старешине куће која нас снажно подсећају на оне римског *pater familias* у раним временима, осим што у Јапану жена може бити глава куће – правила која носе траг далеке прошлости. Раме уз раме са овим древним правом, постоје и правила преузета из модерног законодавства најпрогресивнијих земаља западне цивилизације.

Турски грађански законик. – Трећи случај трансплантације додатно изненађује, јер се протеже и на породично право.

Турска је у другој половини 19. века донела многе законе који су се углавном заснивали на законима Француске, али су се доскора и даље држали мухамеданског породичног права. Сада је и то нестало. Нови Турски грађански законик и Законик о облигацијама, који су управо ступили на снагу, скоро да су идентични са швајцарским законцима, осим чланова који су се односили на компанијско право. Предлажући скупштини нови грађански законик, Махмуд Есад Беј, министар правде, рекао је – цитирам из „Тајмса” од 19. фебруара 1926. – да се најважнији део кодификације тицао друштвеног уређења, а у склопу њега, два пола су равноправно третирана. По његовом мишљењу, најтужнија фигура у турској историји, и најдостојнија саосећања, била је турска жена, која је до сада била третирана као робиња, а која ће сад заузети заслужено место. Давањем достојног положаја турској мајци, нови закон би дао би свежу снагу и доследност турском друштву. Претходних тринаест векова били би избрисани, а уследило би ново доба, и започела би нова ера у цивилизацији.

Сад, колико год се можда слажемо да је било пожељно побољшати правни статус жена у Турској, ово је засигурно био још један удар онима који подучавају о неповредивости обичајног права. Мухамеданско право вековима је уживало изузетно поштовање. То је било свето право, али време је ипак утицало на његов опстанак.

Могли бисмо, можда, посумњати у то да се тринаест векова може избрисати на тако једноставан начин, или да је анадолски земљорадник у потпуности схватио да су старе норме нестале, и да је дошло потпуно ново време. Међутим, уз све ове оградe, довољно је запањујуће то што је оваква законодавна промена уопште могућа.

Conclusion. –Paradoxical as it sounds, it is probably true that in such matters the Western countries are more conservative than the East.

The reason of course is that in Eastern countries the leaders of opinion have been captured by the Western spirit. Fired by the ambition of placing their countries on a level with the progressive countries of Europe, they have been able to make tremendous legislative changes and to impose them upon the passive and inarticulate masses.

Legislation of this heroic character is hardly imaginable in such countries as France or England, where the lawyers whose support is essential in legal reform exhibit as a rule extreme conservatism.

But, all the same, if we look at Savigny's theory in the light of what has happened since his time, we are driven to the conclusion that he overestimates the importance of customary law, and the danger of uprooting it. I think it is quite conceivable that in Egypt, in Japan and in Turkey, the foreign law which has been so violently introduced will serve the needs of the people just as well as if it had grown out of their legal consciousness.

Savigny's explanation of the origin of customary law has not lost its interest or value, but the conclusions of a practical kind which he seeks to draw cannot be accepted without much reserve.

He complained that in his day there was no admiration for the past, and that the whole of Europe was actuated by "a blind rage for improvement."

If he were living today he would not, I fancy, see much that would console him.

Закључак. – Колико год парадоскално звучало, вероватно је тачно да су у оваквим стварима западне земље конзервативније од Истока.

Разлог је, наравно тај, што су водећи мислиоци Истока били фасцинирани западним духом. Вођени амбицијом да своје земље ставе у раван са прогресивним земљама Европе, успели су да направе огромне законодавне промене, и да их наметну пасивним и неуким масама.

Законодавство оваквог херојског карактера тешко је замисливо у земљама попут Француске или Енглеске, где правници, чија је подршка неопходна у правној реформи, по правилу испољавају екстремни конзервативизам.

Али, свеједно, ако погледамо Савињијеву теорију у светлу онога што се догодило од његовог времена, долазимо до закључка да он прецењује значај обичајног права и опасност од његовог искорењивања. Мислим да је сасвим замисливо да ће у Египту, Јапану и Турској, страно право, које је тако насилно уведено, служити потребама људи једнако добро као да је израсло из њихове правне свести.

Савињијево објашњење порекла обичајног права није постало мање интересантно или безвредно, али практични закључци које он настоји да извуче не могу се прихватити без велике резерве.

Жалио се да у његово време није било довољно дивљења према прошлости и да је цела Европа била обузета „слепом помамом за побољшањем”.

Да живи данас, мислим да не би видео много тога што би га утешило.

Рад приспео / Paper received: 29. 6. 2023.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 10. 8. 2023.

Una POLOJAC STUPAR*

INTERVIEW:
PROFESSOR DR. ANTONIO SACCOCCIO

BIOGRAPHY

Professor Antonio Saccoccio is a full professor of Roman law at the Sapienza University in Rome (Sapienza Università di Roma), where he received his PhD in 1998. Throughout his career, the professor has dedicated his research to a broad exploration of Roman law. He is the editor-in-chief of the magazine “Roma e America” (a legal magazine dedicated to the integration and unification of law in Eurasia and Latin America) and a member of the group of translators of Justinian’s Digests into Italian.

He is also a member of the editorial board of many international scientific and professional journals in the field of law, especially legal history, as well as numerous academic societies, such as ADRA (Associazione dei romanisti argentini), ASSLA (Associazione di Studi Sociali LatinoAmericani), Workgroup for jurisprudence of CEISAL (Consejo Europeo de Investigaciones sobre América Latina). His field of interest is mostly Roman private law, in which he has authored several books:

Si certum petetur. Dalla condictio dei veteres alle condictiones dei giustinianeis, Milano, Giuffrè, 2002; *La cd. datio in solutum necessaria nel sistema giuridico romanistico*, Modena, 2003, (Roma e America, 14/2002, pp. 16-131); *Aliud pro alio consentiente creditore in solutum dare*, Milano, 2008; *Mutuam pecuniam dare. Mutuo reale e mutuo consensuale*

* The interviewer is a second-year graduate student at the University of Belgrade, Faculty of Law. The video recording of the interview can be watched on the Herald’s YouTube channel, <https://www.youtube.com/@heraldoflegalhistory5384>

nel diritto romano, Modena, 2014; *Il mutuo nel sistema giuridico romanistico. Profili di consensualità nel mutuo reale*, Giappichelli, Torino, 2020. His bibliography also includes over 50 scientific articles, as well as other contributions.

The interview has been conducted by Una Polojac Stupar on 30 May 2023.

AN IDEA THAT LED THE PROFESSOR TO ROMAN LAW

Una Polojac Stupar: Thank you very much for coming here today. My name is Una Polojac Stupar, I'm a first-year (graduate) student and today I'll be interviewing my guest, professor Antonio Saccoccio who teaches Roman law at the University La Sapienza in Rome. So, without further ado I would like to start the interview if the professor agrees with it.

Professor dr Antonio Saccoccio: Of course!

U. P. S: Thank you. Perhaps, one of the first things I want to ask you is about what prompted you to enter the faculty of law and then to specialise and focus on the field of Roman law?

A. S: So, let me say thank you for your invitation. I am very glad to be here, to give you this interview, and to speak a little bit about my experience with Roman law in Rome.

When I was a little child I had a dream – “I would like to become a judge”, so I started to study law. I went to law school because I wanted to be a judge, but when I finished high school in Italy I also had another dream – because I liked ancient literature; so I was not sure whether to study law, because I also liked ancient history. So, until the last moment, I had two possibilities in my hands. To go to the ancient history faculty or to the law faculty to realise one of the two dreams that I had at that time. In the end I chose law. I chose the law faculty and at the first lesson the dean held a speech for all the first-year students and he told us that the Law faculty is the faculty of all the people that didn't want to study law – so I was exactly one of those people. Then studying law... I fell in love with Roman law. I fell in love because of my master. I knew my master, professor Sandro Schipani. He was so fascinating and so deep, and Roman law is exactly in the middle of law and history. So, it was exactly in the middle of my first love of the time when I was young. So, I started to study Roman law with my professor. Then I graduated. Then I made PhD, went for two years to Germany to study and to deepen, a little bit, my knowledge about Roman law. Then my career started slowly, slowly, until the old age that I have now (smiles).

THE IMPORTANCE OF ROMAN LAW IN MODERN TIMES

U. P. S: That story is very inspiring and I think we can use the Latin (saying) *aurea mediocritas* for this one, since you were not sure whether you wanted to study ancient history or law. The next question I'm about to ask you is about the Roman law. I'm aware of the fact that Roman law is taught in Italy as a subject of national importance but do you think that the world's universities will increasingly leave it out of the curriculum? Unfortunately, today many people think that Roman law has only a historical dimension and they don't see its practical use.

A. S: This is in my opinion a false impression, a false opinion, but not only because I am a Roman law professor but because the history proves that it is exactly the contrary. We now live in almost all the countries in Europe, except England, in law systems founded on the Civil codes. Now, you know that the Civil codes are the heritage of Roman law. They didn't come like Minerva, the Greek goddess, from the hands of Jupiter. They come with modifications, with changes, with different steps in different periods but they come from Roman law. So, Roman law is useful today for different reasons. First of all, it is good gymnastics for your brain, because you will learn to solve practical cases thanks to the Digest – that is the big book where the Romans wrote their thoughts. It's a casebook, a case law book, a book of practical cases that happened 2000 years ago and they happen to be resolved, so it would make for good gymnastics. Then in this book, in the Digest, we found principles. We found that institutions, the norms that were around across the centuries and arrived to our modern civilization. So, the "good faith" principle, for example, it's not an invention of modern people, the "solidarity" is not an invention of modern people. You can find all that in the Roman time period. I mean, Roman law is a way to make contact with other jurists. We are jurists, we are not historians, we are jurists. So, we can speak with this heritage that we have from the ancient period. If I can say so, Roman law is like a common language for the jurists, like English – I am Italian, you are Serbian – we speak a different language, but we can find common points in this language that we all know. So, Roman law is the common heritage and if a country casts it out of the curriculum for law today, in my opinion, it's the wrong way because the scholars, the students, don't have the opportunity to learn this common language. I think that Roman law, it's a way to solve some problems that now we cannot solve because of the times we are in, our times with the system that is closed in the codes and in the way that we learn today. So, if we start from the point of view that the Romans had, we can look at the problem from a different point of view and maybe try to conclude if the solution that the Romans at that time applied is worthy and see if it works now or not. I mean, traffic is a problem today, of course. We go by car, the

Romans went by horse, but the traffic problem is the same problem. So, if we study the way in which the Romans solved this problem, maybe it can help us to understand a different way to solve the problem today.

JOURNAL ROMA E AMERICA

U. P. S: I really liked your answer. I think that the historical dimension of law can be seen best by studying Roman law. So, the next question I'm about to ask you is about your journal *Roma e America* that you are the founder of, and editor in chief. I would like to know how you came up with the idea to found this journal and what is its purpose, or better said maybe – mission?

A. S: *Roma e America* was founded not by me, but by my master, professor Schipani in 1996, at that time I was a PhD student and I was on the committee of the Review, but I was the editor-in-chief. Then I took the Review in 2011 and I became the *direttore*, the director of the review. The review is a review of Roman law, but in a modern dimension; I mean, the exact title is *Roma e America – diritto Romano commune*, Common Roman law. So, exactly this idea, that Roman law is a common law, is a universal law, is a universal language between the jurists. It delivers two fixed points: one point is Roma and the other part is America – *Roma E America*. Rome means Roman law, founded by the Romans and then widespread in the world. Of course, it was the world that they couldn't know at the time, they didn't know at the time, but now is the world that we know. In the world that we know belong also America and Latin America, Latin America is a geographical area made of countries that use the heritage of Roman law behind their legal system. And then, the subtitle of their review is *Rivista di unificazione del diritto e diritto dell'integrazione*; that means – Review for the unification of the law and law of integration between Euroasia and America. So, the idea is that Roman law is a universal language that can unify the law, not only in Europe but also in America, and also in China. Because China, since 2021, has a Civil Code. The Civil Code is inspired by the rules and by the norms that the Romans invented. The strong idea that is at the basis of the review is the idea of a juridical system, in Italian, we call it *sistema juridico*. What is a juridical system? The word system is exactly the word that Justinian, the father of Roman law, used in one of his constitutions introducing the Digest. He used the word *sistema* in Greek, *systema* in Latin, and *compilatio* to indicate the complexity of the norms that he was collecting as a heritage of Roman law. Also, he thinks that this is an open system, quite different from the systems that we are now (using) in our countries. In our countries now, the system of law, or legal order I would say that it is closed inside the border of the country. So, in Serbia I will use Serbian law, in Italy will I use Italian law, in Spain, I will use Spanish law, in Germany German law, but it's not the model that Justinian had in his head

when he founded the system of Roman law. Because, he founded a system that was, in his head, universal. Universal in a dimension of space, because he says that the norms, the laws he was collecting should be useful for all the people, *puncti populi*. That means all of the people that are now living in my Empire, but also in a temporal dimension, I mean all the people that in the future will live under the “umbrella”, so to say, of Roman law. So, maybe Justinian at this time thought that one day a crazy Italian professor will come to Belgrade and speak to a young beautiful lady and very smart students, explaining that the system of Roman law is not closed – it is an open system, useful for all the people and for all the times and in all parts of the world.

U. P. S: The points that you gave, that the Roman law is a common law or universal law is a great statement, and I think it will encourage our students and students in the world to study Roman law.

A. S: Maybe in Rome. Where better to study Roman law than in Rome?

JOB AS A PROFESSOR

U. P. S: Yes. That’s kind of my next question. I want you to make a parallel for our students and the other students. What is it like to teach at such a famous and old university, La Sapienza, where you come from, and do you have experience teaching at other universities?

A. S: Well, I must say it’s my second time here in Belgrade, so I haven’t experienced working with Serbian students deeply enough to make a parallel but I teach all over the world – in China, in Germany, in Spain, in all the countries across Latin America, Argentina, Brazil, Colombia, Mexico and students, I must say, are overall the same. They are curious, they are intelligent – more or less, it depends on the character. If they are the ones that are more shy and don’t ask questions, others that are more curious ask you questions. Students are interested in some particular aspects but I don’t see any big difference between students. Students are students – I was a student and I remember the time when I was curious and I was so proud when I could ask some question to a professor to deepen my knowledge about some aspects of the law.

PROFESSOR IN THE ROLE OF TRANSLATOR

U. P. S: I hope that from now on you will be coming to Belgrade more often, so you can get a full experience of life here. So, the next question I’m about to ask you is – you’re also a member of the Commission that translates Justinian’s Digest into Italian language. At what stage is that work and how challenging is it?

A. S: You used the right word, it was a challenge. We started in 2005. So it's almost 20 years and I am surprised because, his team, Justinian's team, took three years to write the compilation and in 20 years we didn't manage to translate it, it's incredible. It was challenging because when we started we had the purpose, we had the goal to spread the knowledge about the Digest, about the jurists. Not only the Romanist scholars that studied Roman law, but we want other law scholars to know that there is an easier approach to the Digest. The Digest is in Latin and some parts are in Greek, so modern people at our time don't know Latin or Greek so well as to read the Digest. If we look in the Digest, we can maybe find a solution of some modern problems. So, we thought at the time that maybe, if we translated it into our language, we could encourage some people to try the easier approach to read this book. We started with the first book and then we discovered that we have an enormous problem. When you translate something, you cannot translate word for word, but you have to translate the concept, in a different language and in a different culture. So, it was complicated to explain, to translate and explain. In Italian we say *traduttore*, *traditore*. *Traduttore* is translator. *Traditore* is the one who, I don't know how to say it in English, like Judas and Jesus Christ, I don't remember now the English word. So when you translate you do something wrong, because when you translate in another language you always lose something. The goal was to reach a larger part of scholars. The Digest is composed of 50 books and we translated up to book 36. Now we have until the end of the year to translate four more books. So, to reach book 40, until December 2023. But, it's complicated and then when you translate it's different, the perspective when you write an essay or you write a book is different. When you write a book, I mean a significant book, you have your head, your brain is concentrated to explain what you studied, what you think. When you translate, you're concentrating on explaining what other people thought at this time. So, in the end, you are never satisfied because you are translating what other people thought and you're not sure that this is the exact translation. Is it exactly what this jurist said at that time or thought they wanted to say? So, it's a huge work but in the end, you are always dissatisfied. But we are at that level that we came to book 40 we have to finish the work and move forward.

U. P. S: Yes, people are definitely not aware of the fact of how challenging it is to translate. Especially to translate Justinian's Digest, so I think you should be very proud of yourself for doing that job as well.

A. S: But in the end, in the same time that you use to translate we could write a book and in the end you have the book with your name. You wrote a book, but it's not the same. You just translate and people say 'Well what do you do, you translate, it's not so complicated, you just translate,' but it's a lot of work, translating and not being satisfied at the end.

UNIVERSITY LA SAPIENZA

U. P. S: I think you'll be satisfied at the end, I hope so. Finally, I would like to ask if you have any further advice for our students regarding their further guidance and academic improvement. Do you think the University La Sapienza is a good choice for students of the Faculty of Law at the University of Belgrade?

A. S: Of course. La Sapienza is the biggest university in Italy, maybe one of the biggest in Europe, I think. We got awards for classical culture, and for other topics won the Nobel Prize, in physics, and physical studies last year. It's a city, La Sapienza is a city in the city. You can go by car, move by car from one faculty to another one. I think, for legal studies, La Sapienza may be the heart of Italy. We have the professor who wrote the history of law schools in Italy, Vittorio Scialoja, now maybe young generations know Natalino Irti, and Franco Coppi, on different topics of the law. In the history of law, civil law, constitutional law, in all the fields of law (except me) the best professors in Italy are in Rome. I am an exception. You know. Well, and then maybe you know a better place in the world to study Roman law than Rome. I think you don't, and especially for Roman law we have the biggest library in the world, of course, so each student that comes to Rome, is always welcome, and can use this huge library. Not only for Roman law but also for civil law, and constitutional law. In each institute, we are divided into institutes, there is an institute for Roman law, history of law, for civil law, for constitutional law. Each of these institutions has a library, a good professor, good means to learn and to study the topic that you prefer, that you like the most.

AT THE END OF THE INTERVIEW

U. P. S: That's it for today. I would like to thank you for taking the time to have this conversation. It was such an honour interviewing you. I'm very much interested in Roman law, as well as many other students from our faculty, and I think that this interview with you will be quite inspiring for them and they can't wait to hear it.

A. S: So, we can expect a long queue of Serbian students that will come to Rome to study.

U. P. S: Yes. Thank you very much.

Рад приспео / Paper received: 22.6.2023.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 29.6.2023.

Мср Ђорђе Степић*

ИЗВЕШТАЈ СА КОНФЕРЕНЦИЈЕ:
СОЦИЈАЛИСТИЧКО ПРАВО
У ЈУГОСЛАВИЈИ 1945–1990.
(29. новембар – 1. децембар 2023. године)

У већини прегледа српске правне историографије, 1941. година се узима као вододелница за којом почиње нова епоха у простору бивше Југославије, најпре окупационих, а затим социјалистичких власти. Традиционално, доцнији период није превише занимао правне историчаре, из неколико мање или више оправданих разлога.

Најпре се може размишљати о мању историјске дистанце, неопходне за објективно расуђивање и вредновање тадашњег позитивног права. Заиста, један део системских југословенских закона, попут чувеног Закона о облигационим односима, и данас чини важеће право држава које су настале након растакања СФРЈ, у нешто измењеном облику, испражњен од претходних идеолошких флоскула. Осим тога, поједини актери стварања и примене овог, из упоредне перспективе, правног рукавца, и даље су активни у својим областима.

Затим, социјалистичко право се углавном сматрало мање вредним, те и мање занимљивим за изучавање. Премда је могло бити речи о назадовању одређених области права, услед преоптерећености идеолошким категоријама, ипак су поједине досегле значајне домете, попут облигационог, породичног и процесног права. Међутим, за потпуну и непристрасну оцену (не)вредности тадашњег права, потребно је његово системско анализирање, у контексту како тадашњег тренутка, идеологија и циљева законодаваца, тако и последица које је таква правна трансформација имала на даљи развој права у нас.

* Аутор је сарадник у настави и студент докторских студија на Правном факултету Универзитета у Београду, djordje.stepic@ius.bg.ac.rs

Управо са тим циљем, на Правном факултету Универзитета у Београду организован је научни скуп „Социјалистичко право у Југославији 1945–1990”. После пригодног отварања од стране копредседавајућих Организационог одбора, проф. др Зорана Мирковића, декана Правног факултета, и проф. емеритуса др Дејана Поповића, кроз три радна дана и 9 тематских сесија, преко 30 учесника је изложило своја истраживања на једну од великих тема – начина уређења (најчешће) читавих грана права или појединих значајних установа у социјалистичкој Југославији. Велика већина њих су садашњи и бивши наставници са Правног факултета Универзитета у Београду.¹

Прво заседање, посвећено уводним темама, отворио је академик Љубодраг Димић са Филозофског факултета Универзитета у Београду, са излагањем „О историјском контексту настанка социјалистичке Југославије”. Том приликом, публика се могла упознати са најранијим периодом настајања војно-политичких организација партизанског покрета (попут народноослободилачких одбора, земаљских антифашистичких већа) и њихових идеја за уређење нове државе, која са предратном Југославијом није могла имати континуитет. Та држава је, објашњава академик Димић позивајући се на релевантну грађу из тог периода, морала бити федерално уређена република, уз признање посебности свих 5 конститутивних народа и 6 република. Таква политичка заједница је имала да буде формирана уз другоразредну улогу српског политичког чиниоца, чије је маргинализовање извршено његовом касном институционализацијом, форсирањем идеје о „великосрпском хегемонизму” претходне државе, те војно-стратегичким гамбитом „ослобађања Србије споља” – макар и од стране јединица у којима је доминирао српски етникум.

Одмах затим је уследио реферат проф. др Слободана Самарџића са Факултета политичких наука Универзитета у Београду, насловљен „Идеолошке основе уставноправног поретка: марксизам-лењинизам и самоуправни социјализам”. Излагач је започео дефинисањем основних појмова своје анализе, пре свих идеологије као облика друштвене свести. Различити периоди социјалистичког доба доносе различите идеолошке варијанте – почев од имитирања совјетских узора, који се, после Резолуције Информбироа 1948. године, губе у кратком „идеолошком вакууму”, да би већ од 1949/50. године били замењени концептом самоуправљања. Потоњи није нити самоникао, нити до краја разрађен и дефинисан, примећује Самарџић, настављајући да анализира његове угаоне елементе, нарочито кроз Устав из 1974. године и пратеће законодавство.

1 Другачија афилијација биће, у наставку извештаја, наведена на одговарајућем месту.

Прво заседање затвара проф. др Драгољуб Поповић, говорећи о месту југословенског социјалистичког права у упоредном праву. Омеђивши две фазе развоја овог права – фазу тзв. народне демократије и социјалистичко самоуправљање – референт анализира тадашње поимање квалитативних особина тадашњег права и оправданост његовог изучавања као „нечег трећег” у односу на западну и на социјалистичку правну традицију. Битан део исходујућих утисака потиче и од наглог отварања западне академске јавности за југословенске научне раднике, почев од 50-их година прошлог века. Ипак, основне карактеристике овог система су, иако свакако доста оригиналне, остале тек делимично разрађене, али довољно занимљиве да привуку пажњу (нарочито западних) компаративиста овом правном поретку.

Другу, правнотеоријску сесију започиње доц. др Милош Здравковић, са темом „Правна култура социјалистичке Југославије”. Он примећује наглашавање разлика између две Југославије, предратне и поратне, у домаћој науци, чак и у темама где је то само делимично оправдано, као када је реч о нивоу правне културе. Њена изградња је процес дугог трајања, заснован на многобројним факторима: историјским, економским, религијским, географским... Суочене са истим изазовима, обе државе су развиле правну културу као одговор на нове друштвене потребе. Социјалистичка Југославија је наследила доста „бољки” своје претходнице, укључујући и оне на терену правне културе, почев од непримереног политичког утицаја у праву. Ову идеју Здравковић даље разрађује нарочито на примеру лошег положаја судија и судства.

За њим, а последњи у овом заседању, истраживање на тему „Маркс за катедром: образовање правника у социјалистичкој Југославији, случај београдског Правног факултета” саопштио је проф. др Марко Божић са Правног факултета Универзитета Унион. Објашњавајући методолошке оквире рада, излагач напомиње да се фокусирао, са једне стране, на проучавање места марксизма у наставним плановима Правног факултета Универзитета у Београду, кроз различиту доступну архивску грађу. Са друге стране, он се бавио и текстолошком анализом уџбеника и другог дидактичког штива у истој установи, те местом поменутог учења у њима. Резултати су разноврсни: док поједини аутори свој теоријски систем граде на марксистичким поставкама, део њих вештачки их умеће у свој *credo*: њиховим отклањањем штиво по правилу не губи на квалитету. Примери „предратног” и „поратног” дела истих професора показују прави степен искрености у овим интелектуалним радњама.

На трећем заседању, о уставноправним и сродним темама, први је говорио проф. др Зоран Мировић. Његово саопштење „Нулта тачка социјалистичког права: поништавање затеченог правног поретка” бави се низом правних прописа, донетих у првим годинама стварања новог политичког и правног поретка, који су имали за циљ да прекину унутрашњи правни континуитет са Краљевином Југославијом. Наведени процес свој врхунац има у Закону о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације. Овим прописом, којим се цео пређашњи правни систем укида, док нови тек треба се створи, Мирковић се бави из угла проблема важења права и његовог тумачења, као и примене, са посебним освртом на судијску стваралачку улогу, кроз које предратно право суштински наставља свој живот и *praeter legem*, каткад и без изричитог позивања на пређашње законске изворе. Таква ситуација настаје као компромис између више тумачења Закона о неважности и теоријских ставова о вредности пређашњег права.

Следеће излагање, „Уставни идентитет социјалистичке Југославије” проф. др Танасија Маринковића, бави се применом овог релативно младог концепта уставноправне науке на назначени период. Кроз промишљање историјских и политичких околности настанка и развоја уставности социјалистичке Југославије, он препознаје два њена различита периода. Први је период „партизанског југословенства”, приближен крилатицом „братство и јединство”, формирања федерације са јаким централистичким елементима, док је други период „одумирања (савезне) државе” кроз стварање „савеза суверених социјалистичких република” – лабаве конфедерације по свему сем по имену, која би убрзано ишла ка свом растакању. Аутор се, уз примере из ранијих уставних аката, попут Уставног закона из 1953. и Устава из 1963. године, осврће на поједина решења из уставних амандмана из 1971. године, који служе као међа овој подели.

На крају ове сесије проф. др Владан Петров је представио рад „Уставне основе политичког система социјалистичке Југославије”, који је настао коауторски са асист. Алексом Николићем. Водећи се основним теоријским поставкама које дефинишу политички систем, у овом случају, као најбитнија питања аутори наводе систем власти и облик државног уређења. Тежећи за што доследнијом периодизацијом, кроз мењање уставноправних аката и категорија, они су издвојили три епохе овог политичког система. Од првог устава до Уставног закона из 1953. године траје период „самоспознаје”; након тога, до Уставних амандмана из 1971. године је период „самоуправљања”; а за њима следи период „(само)уништења” – уставноправна кода, која уводи у насилни крај растрзане државе.

Четврто заседање, последње првог дана, тицало се процесноправних и кривичноправних тема. О грађанском процесном праву у југословенском социјализму говорила је Весна Ракић Водинелић. Њен допринос започиње са основама грађанског поступка у Краљевини Југославији, прецизније са Закоником о поступку у грађанским стварима из 1929. године, за чији основ је узет одговарајући аустријски закон из 1895. године, настао по пројекту њиховог водећег цивилисте Франца Клајна (*Franz Klein*). Његова примена је била могућа и у социјалистичкој Југославији, на основу Закона о неважности правних прописа из 1946. године, све до доношења југословенског Законика о грађанском поступку 1956. године, коме је претходни послужио као директни узор. Федерација ће донети нови законик 1976. године. Сваки од ових прописа испраћен је сумарним коментарима ауторке о њиховим највећим предностима и манама, те новитетима које уносе у ову материју.

Следећи реферат, о кривичном материјалном праву социјалистичке Југославије, изложио је проф. др Милан Шкулић. На основу анализе развоја законодавства, он примећује три фазе у развоју ове гране права у назначеном периоду, не рачунајући тзв. постреволуционарно кривично право. Прву фазу карактерише доношење низа прописа којима се ова материја фрагментарно покрива, док опште институте претежно наставља да уређује предратно право, на основу одредаба Закона о неважности правних прописа из 1946. године. Већ наредне године, по совјетском моделу, донет је нови кривични законик, који је замењен већ 1951. године Кривичним закоником ФНРЈ. Потоњи је узор имао у швајцарском законодавству, уз подразумеване измене и идеолошке примесе нужне социјалистичком систему. Анализирајући поједине опште одредбе, проф. Шкулић закључује да је реч о једном (махом) квалитетном, модерном законнику. Последњи ступањ развоја се одликује, као и у многим другим гранама, давањем већих законодавних овлашћења републикама и покрајинама – али упркос томе, кривично материјално право задржава мале варијације у зависности од доносилаца прописа.

Последње излагање овог дана, „Основне карактеристике кривичног поступка социјалистичке Југославије”, имала је проф. др Вања Бајовић. Истичући вредности опште безбедности, па тек онда правне сигурности, бивша држава је своје кривично процесно право градила под различитим утицајима. Већ партикуларни прописи (попут чувених Упутстава Удбе) уређују начине доласка до материјалне истине, крунског начела кривичног поступка, које ће узаконити Законик о кривичном поступку из 1948. године. Његов истоимени наследник из 1953. године у битној мери раскида са совјетским утицајима

и уређује процес са активним судијом, који прикупља доказе и у пуној мери господари његовим током – премда је његов уплив нешто ограничен када је реч о претходним фазама поступка: ислеђења (тј. извиђаја и истраге). Ауторка сумира изглед најбитнијих фаза кривичног поступка према основним процесним законима и њихове значајне измене – које му нису увек квалитативно доприносиле.

Прво заседање другог дана, 30. новембра 2023, а пето укупно, бавило се управноправним и сродним темама. Њега отвара, поетски адекватно насловљено, саопштење „Управно право у социјалистичкој Југославији: постојана клисурина или ломљиви дуб” проф. др Вука Цуцића. Централно истраживачко питање је могућност идеолошке неутралности управног права, коју аутор посматра кроз три велике области управног права: судску контролу управе, управни поступак и организацију управе, као и хронолошки. Прва измена настаје већ у ратном периоду, а најбитнији је Закон о укидању Државног савета и управних судова, с краја априла 1945. године, највероватније следећи совјетски модел управног права. Даљу прекретницу чини доношење Закона о управним споровима из 1952. године, који ипак препознаје потребу за специјализованим управним судством. По питању управног поступка, до доношења Закона о општем управном поступку из 1956. године судови у пракси примењују решења његовог предратног пандана из 1930. године, премда без непосредног позивања на тај закон, као ни на Закон о неважности правних прописа из 1946. године. Занимљиво је да оба закона о управном поступку потичу из пера Ива Крбека и, премда настају у знатно другачијим околностима, показују највећу идеолошку отпорност. Најпосле, по питању организације управе тадашња теорија инсистира на драстичном раскиду са централизмом и хијерархизмом предратне Краљевине. Ипак, излагач суштински демаскира ове научне „покривке” новог управног права које, одмах по изласку из совјетске сфере, у битном наставља путем ранијег или самосталног развоја.

Следећи је излагао проф. др Борис Беговић, на тему „Правно уређење послова државне безбедности социјалистичке Југославије”. Његово истраживање се ослања на две полазне претпоставке: заснивање уређења ове области према совјетским узорима, и широка дискреција која је остављена како творцима норми (до 1966. године готово искључиво подзаконских) тако и органима у поступању. Историјати и најраније уређење Озне (претече Удбе) и Чеке су готово идентични, до нивоа поделе послова по одељењима (4 код југословенске, односно 3 код совјетске службе); Удба се већ 1947. године реорганизује на 8 одељења. Општи прописи у периоду 1946–1948. помињу је узгредно – најбитнији правни извор о њеном раду јесу Упутства о

раду иследних органа Удбе из јуна 1947, која јој, примећује Беговић, остављају далеко шира овлашћења него други (под)законски акти. Друга велика фаза у развоју државне безбедности наступа после Брионског пленума из 1966. године, након кога њени послови коначно бивају прецизније дефинисани у законском тексту, као и екстерна контрола деловања службе. Анализирајући доцније правне прописе, од Закона о унутрашњим пословима из децембра 1966. године, до Закона о изменама и допунама закона о основама државне безбедности из јула 1990. године, те Правила службе у истом периоду – аутор уочава знатну деградацију текста, конфузију и противречност са другим изворима права, карактеристичну и у другим гранама права у фази „одумирања државе”.

Наредни излагач, проф. др Марио Рељановић са Института за упоредно право, бавио се правним уређењем оружаних снага социјалистичке Југославије. Он у свом раду потврђује перцепцију војних снага, у првом плану Југословенске народне армије, као посебног, одвојеног система у односу на опште право. Крећући се кроз различите гране права (грађанско, кривично, управно...), аутор поткрепљује своју хипотезу низом примера: постојање војног катастра, војног судства и посебног поступка, уз супсидијарну примену Законика о кривичном поступку, војних инспекција, између осталих. Сваки од ових института издваја војне организације у посебан правни поредак на различите начине. У другом делу свог излагања, он показује како и статус војног лица као грађанина подразумева другачија права и обавезе према држави.

Заседање затвара саопштење проф. др Далибора Ђукића „Правни положај верских заједница у социјалистичкој Југославији”. О квалитету тог статуса, као и о врсти односа државе према верским заједницама, постулирао је излагач, није могуће дати једнозначан одговор. Најпре, постоје разлике у општем третману кроз овај период, од отвореног послератног непријатељства и репресивних мера до ублаженог модела строге секуларизације уз државни надзор. Оне се јављају и на плану односа регулације федерација – федералне јединице, као и односа према појединим вероисповестима, те на плану права и фактума. Тако, незавидан однос према исламу се побољшава од формирања Покрета несврстаних, а са Римокатоличком црквом од Протокола о разговорима делегација СФРЈ и Свете столице из 1966. године, у сврху побољшања изгледа Југославије на Западу. Без заштите спољних фактора, Српска православна црква је доживела различита сужавања својих права, па и умањење своје канонске територије. Даље уочавање овог раскорака долази кроз анализу законских и подзаконских прописа (пре свега савезних закона из 1953. и 1977. године) и примера из судске праксе.

Шесто заседање, на грађанскоправне теме, започиње проф. др Драгор Хибер са темом „Концепција својине и других стварних права у социјалистичкој Југославији”. На почетку аутор излаже основни постулат стварног права поратне државе – разарање приватне својине, пре него што ће дочарати његову фактичку и правну примену. Најпре, на терену фактичког, нове власти су уништавале земљишне књиге. Са правне стране, мотивисане „експропријацијом експропријатора”, оне користе старе начине депривације приватне својине, уз појмовну разградњу самог концепта. Тако настају „лична или грађанска својина”, као еквивалент приватне, јавна својина, друштвена својина, као и низ секторских права, која га замењују. Већи део ових појмова није био ни прецизно дефинисан, што је последица инхерентних логичких омашки, попут „несвојинског концепта друштвене својине”. Део излагања је посвећен и правној регулативи мера депривације: национализацији, експропријацији, конфискацији и секвестру, као и њиховом легалитету и легитимитету у новонасталим правном систему.

Надовезујући се на претходног излагача, тема реферата доц. др Нине Кршљанин „Књига по књига, мозаик: регистрација имовине у социјалистичкој Југославији” тиче се још једне области права у којој је наслеђено више правних система. Најпре, сама идеја обједињавања евиденције и регистрације имовине одмах је наишла на низ сметњи: поред иницијално распарчаних модела евиденције (више видова земљишнокњижног и тапијског), нове власти су имале више предлога за њихову замену. Сви они су били већа или мања варијација у односу на једног од својих претходника. Ауторка даље анализира неке од тих предлога, уз посебан осврт на систем регистрације уз полагање исправа, одабир конкретног модела земљишних књига, те провизорне мере донете у међупериоду, попут уписа забележбе општенародне имовине, и прописе који су уређивали ову грану права.

Проф. др Михајло Цветковић и асист. Бојана Арсенијевић са Правног факултета Универзитета у Нишу имали су саопштење о социјалистичком облигационом праву. Ову огромну тему аутори су обрадили хронолошки, нормативним методом, почев од првих прописа значајних за развој ове гране права – неизбежног Закона о неважности прописа из 1946. године. Следећи период обележава прилагођавање ове типично „буржоаске” дисциплине новим идеолошким назорима власти, и даље доминантно на основу предратних прописа, до првих парцијалних кодификација – Узанси за промет робом из 1954. године. У то време, и нацрти закона, обичаји, и нови академски домети (попут „Скице за законик о облигацијама и уговорима“ Михаила Константиновића) налазе место примене у пракси. Вододелни-

цу у овој области доноси усвајање Закона о облигационим односима 1978. године, који следи идеолошку матрицу Закона о удруженом раду, али нуди далеко квалитетније стилизован текст и нормативна решења. Од тада почиње све веће приближавање тржишном моделу привређивања, који ће (пост)југословенски простор потпуно захватити тек по распаду државе, а та матрица ће бити избачена из законских начела.

Последње излагање у овој сесији имала је проф. др Марија Драшкић, са темом „Породично право у социјализму: поглед из данашње перспективе људских права”. Ауторка примећује да су многе социјалистичке законодавне инвенције добијале мешовите оцене, зависно и од оптерећености конкретне гране права идеологијом. Ипак, већ први закони, дело поменутог проф. Константиновића, попут Основног закона о браку из 1946. и других породичноправних закона из 1947. године, доносе неколико битних промена, којима она даје високу оцену. Најпре, брачна и ванбрачна деца су изједначена у погледу права, затим успостављена је равноправност супружника, а оштрим одвајањем државе и цркве, и брак је у потпуности секуларизован. За разлику од многих претходно поменутих области грађанског права, где је проблем важења и примене права био акутан, Драшкић примећује да се у породичном праву, због промптог и квалитетног регулисања – „Закон о неважности није примењивао (готово) ни тренутка”. Као и у многим другим правним гранама, и у породичном праву после 1971. године долази до доминације партикуларизма. Даља обрада теме се тицала појединих решења у доцнијем законодавству, која – као и поратна – у битној мери задовољавају савремене стандарде људских права.

Интелектуалном праву и пословном праву било је посвећено седмо заседање. Први од двојице референата, проф. др Слободан Марковић, говорио је о праву интелектуалне својине у социјалистичкој Југославији. Он публику упознаје са још једном граном права која је инхерентно супротна комунистичким начелима: граном апсолутних и искључивих права, наизглед неспојивих са концептима попут друштвене својине. Низ заобилазних решења, која би мењала природу ових права, била су мешовитог квалитета – њихове лоше стране су очекиване (мањак заштите и иновативности). Ипак, Марковић истиче и низ предности: социјалистичко радно право подстиче капиталан приступ иновацијама; отпор „европеизацији” и глобализацији патентног права је чињен како би се спречило фаворизовање већ развијених земаља; а самоуправне интересне заједнице могу и начелно позитивно да делују на остваривање ауторског права кроз колективно преговарање. Ипак, негирање тржишта и приватне својине

као и сложених међународних околности, као фактора развоја права интелектуалне својине, значило је да југословенско право у овој области никада није досегло свој пуни потенцијал.

На крају ове сесије, и на крају другог дана конференције, проф. др Владимир Павић представио је своје саопштење „Међународно приватно право и арбитража у социјалистичкој Југославији”. Уређење ове гране права је било нужно услед све већег повезивања света, као и затеченог стања сукоба закона у оквирима саме државе. У низу појединачних прописа нашле су се, по Павићу, „скривене колизионе норме” – за пуном кодификацијом у првом периоду није било потребе, а и назнака „приватног права” до краја социјализма није била популарна. Када је до доношења закона о међународном приватном праву и дошло (децембра 1982. године), део његових чланова је био оптерећен низом идеолошких фраза (нпр. код дефинисања јавног поретка). Ипак, без њих овај закон остаје довољан за данашње уређивање ове гране права у Србији. Историју арбитраже у Југославији – која ће постати, и до данас остати, озбиљан институт – референт излаже сумарно, напомињући посебно залагање проф. Константиновића код њеног формирања.

Последњег, трећег дана скупа (1. децембра 2023) започиње осма седница, посвећена радноправним и сродним темама. Најпре проф. др Татјана Јевремовић Петровић, са темом „Привредне организације у социјалистичкој Југославији”, представља спону са излагањима од претходног дана. Ову област је уређивао велики број закона и подзаконских аката, који су мењали и могуће врсте привредних организација. Врхунац пренормирања постигнут је Законом о удруженом раду из 1973. године, који почива на фикцији самоуправних споразума, којима се „друштвена имовина” и „радни људи” удружују у организације удруженог рада или законом прописане сложеније облике. Даљи развој овог правног рукавца прекида Закон о предузећима из 1988. године, који поједностављује облике предузећа (термин из свих закона пре 1973. године) – од тада се јављају друштвено (јавно), мешовито, задружно и приватно предузеће, као први отклон од овог експеримента.

Следеће излагање проф. др Љубинке Ковачевић, коауторски рађено са др Тијаном Угарковић, насловљено је „Радно право у социјалистичкој Југославији”. Сходно социјалистичкој мисли, многе поставке предратног радног права су напуштене у потпуности – строга хијерархији међу запосленима, као и заштита радника као слабијег у радном односу. Тако до 1948. године радно право у потпуности следи совјетске узоре, а у Уставу из 1946. године се не говори о праву на рад, већ о дужности рада. Правне празнине у овој области попуња-

вају колективни уговори, закључивани преко синдиката. Концепт самоуправљања, познати елемент социјалистичког правног поретка, потиче из радног права 1950-их година, а тиче се и учешћа радника у управљању предузећем преко радничких савета. Следећи заокрет у регулативи долази кроз Основни закон о раду, који кандидује појам рада као међусобног односа радника. Од даљих нормативних извора које обрађује, Ковачевић истиче Закон о удруженом раду из 1973. године, са којим настаје низ тешко докучивих правних стандарда, који имају за циљ побољшање положаја радника. У наредном периоду се, међутим, све више говори о „несамоуправним тенденцијама” и „самозабраву радничке класе”. Пред пропаст државе 1989. године, отклон од сложене регулације ЗУР-а доноси Закон о основним правима и обавезама из радног односа, делимично враћајући се на поставке класичног радног права, оставивши самоуправљање историји.

На ово саопштење се надовезује проф. др Гордана Матковић, која је, као коаутор са проф. др Катарином Станић, својом колегицом са Факултета за економију, финансије и администрацију Универзитета Метрополитан, представила рад „Правно уређење социјалне заштите у социјалистичкој Југославији”. У жижи интересовања проф. Матковић нашли су се пензијско осигурање и социјална помоћ. Први општи пропис који уређује ову област донет је већ 1946. године (Закон о социјалном осигурању), следећи махом примере закона из доба Краљевине (из 1922, те пензијског из 1937. године, коригованог совјетским системом). Следећи закон из ове области био је Закон о пензијском осигурању из 1957. године, који је препознао само старосну и породичну пензију, док је инвалидска регулисана посебним законом наредне године. Даљу анализу норми излагач посвећује условима за пензионисање, измењеном начину финансирања пензија (из општих пореза или доприноса), те рачунању њихове висине према стажу и пензијском основу, осврнувши се на све законске изворе који су регулисали ову материју до 1990. године. На самом крају, бавила се и социјалном помоћи и низом категорија које је социјалистичка држава морала материјално обезбедити на овај начин, иако никада декларативно није препознала сиромаштво као акутан друштвени проблем.

Коду овог скупа чини девето заседање, на којем су излагана саопштења на правноекономске теме. Први је излагао доц. др Никола Илић на тему „Привреда социјалистичке Југославије: правни оквир и алокација ресурса”. Развој нормативног оквира, приметио је већ на почетку, битно обликује југословенску привреду и утиче на њену периодизацију на четири велике епохе: послератни период (1945–1953), социјалистичко самоуправљање (1953–1971), доба децентрализације

(1971–1980) и доба политичке кризе (1980–1990). Алокација ресурса се чинила, макар начелно, решивим проблемом у планској привреди – чак су озбиљни теоретичари (попут Лангеа) имали симпатија према оваквом уређењу привреде, насупротив тржишном. Ипак, у сваком од ових периода чињени су све крупнији кораци управо ка потоњем моделу, успорени и отежани општим економским стањем земље, као и њеним идеолошким курсом. Најпосле, аутор закључује да тржиште радне снаге и капитала никада није било у довољној мери отворено, што је онемогућило оптималну алокацију ресурса и дало ниску ефикасност привреде у целини – привреде која није могла бити конкурентна због тога што није могла да зна коме и у чему конкурише.

За овим је своје саопштење „Правне основе деловања централне банке, монетарне политике и пословања финансијског сектора у социјалистичкој Југославији” дао др Саша Илић, научни сарадник Народне банке Србије. Он започиње са општом дефиницијом Народне банке – као установе пружаоца финансијских услуга, али и творца монетарне политике – и потом прелази на њен развој у поратној Југославији. Најпре се, до 1954. године, тежило ка централизацији целог банкарског система кроз обнову и подржављење приватних банака, што је успешно и приведено крају. Међутим, у наредних десетак година (до 1965. године) законодавац заузима другачији став: изграђује се комунални банкарски систем и оснивају се пословне банке. Најпосле, од 1965. године до распада Југославије, банкарски систем добија доста тржишних елемената; услед (кон)федерализације државе настаје разуђени систем народних банака, а пословне банке се претварају у акционарска друштва, ударајући последњи клин у сандук социјалистичког банкарства.

Последњи излагачи овог скупа, проф. др Гордана Илић Попов и проф. др Дејан Поповић, говорили су о две теме које служе као „одрази у огледалу”: прва о правном уређењу приходне стране јавних финансија, а други о државним расходима и буџетском праву.

У свом саопштењу проф. Илић Попов сагледава еволуцију пореског система и пореске политике друге Југославије. У ту сврху, она проучава пореско законодавство у периоду социјализма, а у оквиру њега нарочито врсте пореских облика, висину пореског оптерећења и учешће фискалних прихода у укупним приходима буџета. Даљи сложени развој пореског система условљавају политичке околности: даља децентрализација функција државе, и промена по питању изворних и поверених надлежности од Федерације у корист република и аутономних покрајина. Потоње су координисале своје односе преко финансијских аранжмана, а како је време одмицало функције Федерације су се све више финансирале од стране изворних прихода и

доприноса република и покрајина, које се и у овом смислу понашају више као чланице конфедерације.

„Буџетско право и његова фрагментација у социјалистичкој Југославији”, саопштење проф. Поповића, последње је на скупу – премда су, по његовом признању, економске теме могле да следе уставноправне, како тематски тако и по значају за реорганизацију и пропаст Југославије. Значај буџета као даваоца правца даљег развоја привреде, са једне стране, и као финансијског израза „петолетки” – петогодишњих економских планова – са друге, опадао је са продором идеја тржишне економије у југословенско законодавство, премда је иницијално био врло велики. Излагање је обиловало квантитативним подацима о ставкама у буџетима за одређене године (први је урађен већ за први квартал 1945). Као и у претходном случају, с реорганизацијом државе се појавила потреба за „цепкањем” буџетског система, који је на федералном нивоу задржао само „класичне функције” државе, док су тзв. друштвене делатности и инфраструктурна улагања пребачени у самоуправн интересне заједнице, СИЗ-ове, међу којима предњаче републике и покрајине – од касних 1960-их година савезни буџет за федералне расходе конзистентно предвиђа све мање новца. Политички распад Југославије наслутио се и кроз одредбе о финансијама у уставима република – особито Словеније и Србије (!) – о готово дискреционој могућности ускраћивања финансирања Федерације.

Приликом затварања конференције окупљеним учесницима и публици се обратио председавајући последње сесије, трећи копредседавајући организационог одбора, проф. др Борис Беговић, захваљујући се учесницима, члановима организационог одбора и младим сарадницима и асистентима који су омогућили логистички несметан ток овог великог научног догађаја.

Посебну вредност овог сабрања чини и то што је цео скуп протекао у атмосфери академског дијалога. У дугим и плодноним дискусијама, које су пратиле свако од заседања, допринос правцима изучавања многобројних установа и конкретних појава социјалистичког права дали су, поред самих учесника, и уважени чланови публике. Поред осталих, дискутовали су и др Миле Бјелајац, директор Института за савремену историју, проф. др Владимир Водинелић и проф. др Миодраг Орлић, професори у пензији Правног факултета Универзитета у Београду и чланови Комисије за израду грађанског законика, др Миша Ђурковић, директор Института за европске студије, и многи други.

Рад приспео / Paper received: 5.12.2023.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 12.12.2023.

IUSTORIA 2024

Правни факултет Универзитета у Београду отвара позив за учешће у Петој студентској конференцији из правне историје – Iustoria 2024, која ће се одржати од 25. до 27. марта 2024. године, са темом „**Правни транспланти кроз историју**“.

У 2024. години навршиће се 50 година од објављивања књиге „Правни транспланти: приступ упоредном праву“ познатог шкотско-америчког правног историчара, почасног доктора Универзитета у Београду, Алана Вотсона (1933–2018). Поводом овог јубилеја желимо да отворимо бројна како вечна, тако и модерна питања. С једне стране, феномен позајмица, рецепције страног права познат је још од антике, а израз „пресађивање“ (трансплантирање) користио је још Џереми Бентам (1748–1832). Са друге стране, Вотсонова теорија нагласила је значај појединаца и околности, па и пуке случајности, у избору права које ће се пресадити и начина његовог прилагођавања, и тиме изазвала контроверзе које трају до дан данас. Циљ нам је да прикупимо радове младих аутора који анализирају правне транспланте у различитим периодима и правним системима, од позајмљивања појединих установа, до читавих кодификација. Добродошли су радови који говоре о процесу рецепције, о факторима који су утицали на избор страног модела, прилагођавању пресађеног права домаћим приликама, квалитету транспланта, специфичностима у примени у пракси... Прихватимо и радове који се баве појавом правних транспланата из теоријског угла, нарочито ако се у анализи ослањају на историјске примере.

За учешће у конференцији могу се пријавити сви студенти основних и постдипломских студија правних факултета и других факултета друштвених наука. Пријаве треба да садрже основне личне податке (име и презиме, факултет, ниво, смер и годину студија) и проширени апстракт рада, дужине од 500 до 1000 речи. Могуће је

ANNOUNCEMENTS AND CALLS FOR PAPERS

IUSTORIA 2024

The University of Belgrade Faculty of Law is now receiving paper proposals for the Fifth student conference on legal history – the Iustoria 2024, to be held on March 25th-27th, 2024, its topic being “**Legal Transplants throughout History**”.

In 2024, it will be 50 years since the publication of the book “Legal Transplants: An Approach to Comparative Law” by the famous Scottish-American legal historian, and honorary doctor of the University of Belgrade, Alan Watson (1933–2018). On the occasion of this anniversary, we want to open numerous questions, both perpetual and modern. On the one hand, the phenomenon of borrowing and reception of foreign law has been known since antiquity, and the term “transplanting” was used even by Jeremy Bentham (1748–1832). On the other hand, Watson’s theory emphasised the importance of individuals and circumstances, even mere chance, in the choice of the law to be transplanted and the way of its adaptation, and thus caused controversies that continue to this day. Our goal is to gather the works of young authors who analyse legal transplants in different periods and legal systems, from the borrowing of individual institutions to entire codifications. We welcome papers that discuss the reception process, the factors that influenced the choice of a foreign model, the adaptation of the transplanted law to domestic conditions, the quality of the transplant, and the specifics of its application in practice... We also accept papers that deal with the phenomenon of legal transplants from a theoretical point of view, especially if they rely on historical examples in their analysis.

All students of undergraduate and post-graduate studies pertaining to law or other humanities are eligible to apply for the conference. The applications should contain basic personal information (name and surname, faculty, department, level and year of study), along with an extended abstract containing anywhere between 500 and 1000 words. Applications are accepted in either Serbian or English.

излагање на српском или енглеском језику – охрабрујемо пријаве на енглеском ради лепше комуникације са учесницима из иностранства.

Пријаве се шаљу на адресу *iustoria@ius.bg.ac.rs* до 15. јануара 2024. Студенти ће бити обавештени да ли је њихова пријава прихваћена до 25. јануара. За све додатне информације можете се обратити на исту адресу, а крупније новости ћемо објављивати и на званичној Фејсбук страници конференције <https://www.facebook.com/iustoria/>

Као и на прошлим конференцијама, поред излагања својих колега, студенти ће на конференцији имати прилику да чују и неколико наставничких предавања од стране реномираних стручњака – више детаља ће бити у коначном програму.

Конференција ће се одржавати у хибридном формату, са могућношћу учешћа уживо или онлајн. Потрудићемо се да учесницима ван Београда који желе да учествују уживо обезбедимо смештај у студентском дому или у приватном аранжману код студената-домаћина из Београда, зависно од расположивости места.

Коначне верзије радова излаганих на конференцији, уз финалне измене и исправке у разумном року после конференције, биће предате за објављивање у часопису „Весник правне историје / Herald of Legal History“ (<http://epub.ius.bg.ac.rs/index.php/Vesnik/index>).

The applications should be e-mailed to *iustoria@ius.bg.ac.rs* before the 15th of January, 2024. The students will be informed by the 25th of January whether or not their application has been accepted. For any additional information you may enquire at the same e-mail address, and important news will also be published at the official Facebook page of the conference – *<https://www.facebook.com/iustoria>*

Just like on our previous conferences, apart from the presentations given by their colleagues, the students at the conference will have an opportunity to attend several lectures given by renowned experts – more details on this will be available in the final version of the programme.

The conference will be held in a hybrid format: both in-person and online participation will be possible. We'll do our best to secure accommodations either in student dorms or with student host families for participants who don't reside in Belgrade and who wish to participate in person. These arrangements will depend on the number of available spots.

The final versions of the papers presented at the conference, with final changes and corrections submitted within a reasonable time after the conference, will be submitted for publication in the journal „Vesnik pravne istorije / Herald of Legal History“ (*<http://epub.ius.bg.ac.rs/index.php/Vesnik/index>*).

КОНКУРС ЗА НАГРАДУ АЛАН ВОТСОН

Правни факултет Универзитета у Београду расписује конкурс за награду Алан Вотсон (Alan Watson) за најбољи рад на тему правних трансплантата за академску 2023/24 годину.

У конкурс у могу учествовати сви студенти основних и мастер студија Правног факултета Универзитета у Београду. Добродошли су сви радови који се баве правним трансплантима, без обзира на то тичу ли се српског права или само страних правних система, да ли се фокусирају на правну историју или на позитивно право, да ли су везани за главну тему конкурса или неку другу у вези са правним трансплантима. Прихватају се како нови, необјављени радови, тако и радови који су већ објављени током 2023. године. Могу бити на српском или енглеском језику.

С обзиром на 150-годишњицу укидања телесне казне у Србији, главна тема коју желимо да предложимо заинтересованим кандидатима за овогодишњи конкурс јесте:

ПРАВНИ ТРАНСПЛАНТИ У КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Радови се шаљу до 10. јануара 2024. године на адресу awf@ius.bg.ac.rs, уз основне личне податке кандидата. Победник конкурса биће проглашен током прославе Дана Светог Саве, 27. јануара 2023, кад ће му бити уручена и новчана награда. Победнички рад ће бити објављен у часопису „Весник правне историје / Herald of Legal History“, у првом броју за 2024. годину.

Награда Алан Вотсон за најбољи рад на тему правних трансплантата установљена је 2005. године на иницијативу самог професора Вотсона, дугогодишњег пријатеља нашег Факултета и почасног доктора Универзитета у Београду. После његове смрти 2018. године, Правни факултет Универзитета у Београду наставља да додељује ову награду под руководством проф. емеритуса Симе Аврамовића, и да охрабрује истраживачки рад студената Правног факултета у Београду у области правне историје.

THE ALAN WATSON PRIZE ESSAY CONTEST

The University of Belgrade Faculty of Law is opening an essay contest for the Alan Watson Prize in the 2023/24 academic year for the best paper dealing with legal transplants.

The contest is open to all the students of undergraduate and master's studies of the University of Belgrade Faculty of Law. We welcome all papers that deal with legal transplants, whether they are concerned with Serbian law or foreign legal systems alone, focusing on legal history or positive law, related to the main subject of the contest, or some other subject connected to legal transplants. Both new, unpublished works will be accepted, along with works that were published throughout 2023. The papers can be written in Serbian or in English.

Given this year's anniversary – 150 years since the abolishment of corporal punishment in Serbia – the main subject that we wish to propose to all candidates interested in this year's contest is:

LEGAL TRANSPLANTS IN CRIMINAL LAW

The papers can be submitted at awf@ius.bg.ac.rs until the 10th of January, 2024, along with the personal data of the participant. The winner of the contest will be announced at the celebration on St. Sava's Day, the 27th of January, 2024, when they will also receive a cash prize. The winning paper will be published in the journal "Vesnik pravne istorije / Herald of Legal History", in the first issue of 2024.

The Alan Watson Prize for the best paper related to legal transplants was established in 2005, at the initiative of Professor Watson himself, who has long been a friend of our Faculty and held an honorary doctorate of the University of Belgrade. Now, after his passing in 2018, the University of Belgrade Faculty of Law continues to award this prize, under the guidance of Prof. Emeritus Sima Avramović, encouraging research in the field of legal history among the students of the University of Belgrade Faculty of Law.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

1. Профил часописа и врсте радова које се објављују

Весник љравне историје / Herald of Legal History је међународни академски студентски часопис, посвећен проучавању правне историје свих земаља и свих раздобља. Издавач часописа је Правни факултет Универзитета у Београду. Часопис излази два пута годишње, у ограниченем штампаном тиражу и електронски у отвореном приступу.

Радове могу подносити како студенти основних и постдипломских студија права, тако и студенти других друштвено-хуманистичких наука. Прихватају се и радови аутора којима је престао статус студента, уколико су га имали у време истраживања, односно писања рада.

Текстови могу бити на српском или енглеском језику.

Прихватамо следеће врсте радова:

1. Студентске академске чланке; у случају коауторских радова, сви аутори морају да имају статус студента у високошколској установи. Радо примамо како радове који се тичу појединачних правног система, тако и оне који примењују упоредни приступ.
2. Приказе књига; предмет рада могу бити како скорашње, тако и давно објављене књиге, али приступ се мора прилагодити сходно томе. Уколико се ради о приказу старије књиге која је у међувремену доживела поновно издање, аутор прегледа мора дати пуне библиографске податке како о првом издању књиге, тако и о оном које је коришћено при писању приказа.
3. Студентске преводе академских чланака и изворних текстова са српског на енглески и обрнуто, или са било ког другог језика на један од два претходно поменута. Ако је текст већ преводен на дотични језик, мора се радити о приметно бољем и/или савременијем преводу. Преводац је у обавези да, упоредо с преводом, поднесе сагласност аутора или другог носиоца ауторских права (или доказ да је текст у јавном домену, тј. слободан за коришћење), као и оригинални текст. Када год је могуће, оригинал и превод биће упоредо објављени.
4. Интервјуе значајних научника из области правне историје, које спроводе студенти, на академске теме. Упоредо са текстом интервјуа, интервјуиста има обавезу да поднесе доказ о дозволи и сагласности интервјуисаног (лица) да интервју буде објављен (нпр. електронска преписка или копија потписане изјаве о сагласности).
5. Пригодне текстове – извештаје с конференција, некрологе и сл.

AUTHOR GUIDELINES

1. Journal Profile and Types of Submissions

Весник љравне историје / Herald of Legal History is an international academic student journal dedicated to the study of legal history of all countries and periods. The journal is published by the University of Belgrade Faculty of Law. It has two issues per year, in a limited number of physical copies and as an open access e-journal

Both graduate and postgraduate students of law, as well as of other social sciences and humanities, are eligible to submit papers for the journal. Submissions by authors who no longer have student status are also acceptable, as long as they possessed it during their research or writing.

Submissions are accepted in Serbian and English.

We accept the following types of submissions:

1. Academic articles written by students; in case of co-authored papers, all authors must have student status at an institution of higher education. We encourage both papers dealing with individual legal systems and those taking a comparative approach.
2. Book reviews written by students; both recent and older works can be reviewed, but the approach must be adjusted accordingly. If an older book that was later re-issued is reviewed, the reviewer must submit full bibliographical information regarding both the first edition of the work and the one that was used for the review.
3. Translations of academic articles or primary sources from Serbian to English or vice versa, or from any other language to either of these two, done by students. If a translation of the text into the language in question already exists, the translation has to be significantly better and/or more modern. Along with the translation, the translator must also submit the author's or another copyright holder's consent (or proof that the text is in public domain, i.e. free to use), as well as the original text. Whenever possible, the original and the translation will be published side by side.
4. Interviews with renowned scholars in the field of legal history, conducted by students, on academic subjects. Along with the text of the interview, the interviewer must submit proof of the interviewee's authorization and consent to the publication of the interview (e.g. email communication or a scan of a signed statement of consent).
5. Event-related texts – conference reports, necrologues etc.

Пожељно је да студенти који намеравају да поднесу преводе или интервјуе о томе унапред обавесте Уредништво, те да питају да ли текст који ће бити преведен или научник који ће бити интервјуисан одговарају профили часописа. Може се послати и узорак преведеног текста (1–2 странице), како би се унапред проверио општи квалитет превода.

Радови који су већ објављени на другом месту не могу се предавати за објављивање. Ако је радна верзија неког рада учињена доступном на интернету, по објављивању рада је треба уклонити или заменити линком за рад на сајту *Весника*.

Радови предати за објављивање подлежу обавезној анонимној рецензији два рецензента којима није познат идентитет аутора, као што ни аутору није познат идентитет рецензента. Чланке и приказе књига ће рецензирати стручњаци из одговарајућег поља правне историје, док ће преводе прегледати стручњак у чију специјализацију потпада тема на коју се рад односи и филолог специјализован за језик на коме је текст написан. Интервјуи, као и други слични текстови (нпр. некролози) не подлежу анонимној рецензији, али редакција може сугерисати примерене измене.

Радови се шаљу у *Microsoft Word* формату на адресу vesnik@ius.bg.ac.rs или предају онлајн преко сајта часописа: <http://ojsnovi.ius.bg.ac.rs/index.php/Vesnik/index>. Уколико аутор сматра потребним илустрације, табеле или неубичајене фонтове, потребно је да их достави у виду засебних датотека. Оригиниали превођених текстова се такође могу послати у PDF-у.

Видео апстракти за радове или уживо снимљени интервјуи су такође прихватљиви и биће објављени на профилима часописа на друштвеним мрежама (YouTube, Facebook, Instagram, итд.) упоредо с електронском објавом радова на које се односе. Слање видео апстракта или интервјуа не ослобађа аутора обавезе да пошаље писани апстракт с кључним речима, или транскрипт интервјуа. (Уколико интервју није вођен на српском или енглеском језику, превод транскрипта на један од та два језика је неопходан.) Видео снимци и друге крупне датотеке могу се слати преко бесплатних сервиса за дељење датотека (попут *WeTransfer*, *FileMail*) истовремено с подношењем рада или недуго након.

Рокови за подношење радова су: 30. април за први број, и 31. октобар за други. Аутори ће бити обавештени чим њихови радови буду примљени.

Аутори су дужни да се при писању радова придржавају међународних академских и етичких стандарда. Чином предавања рада за објављивање сваки аутор гарантује да рад не садржи никакво кршење ауторских права, плагијат или етички преступ, као и да рад није раније био објављен, није прихваћен за објављивање нити у поступку разматрања за објављивање на другом месту, те да ће евентуалне радне верзије уклонити или заменити линком за верзију објављену у *Веснику* ако рад буде прихваћен за објављивање.

We encourage students intending to submit translations or interviews to inform the Editorial Board of their intentions in advance, and to inquire whether the text to be translated or the scholar to be interviewed fit in with the journal's profile. An example of the translation (1–2 pages long) can also be provided, in order for the overall quality of the translation to be assessed in advance.

Papers that were already published elsewhere cannot be submitted. If a work in progress version has been made available online, once the paper has been published, it should be removed or replaced with a link to the paper on the *HLH* website.

All submissions will be evaluated by two external reviewers. The peer review is double blind. Articles and book reviews will be evaluated by experts in the relevant field of legal history, while translations will be reviewed by one expert in the field of the translated text, and one philologist specializing in the language in question. Interviews, as well as other similar texts (e.g. necrologies) are not subject to anonymous reviews, but the Editorial Board may still suggest appropriate changes.

All submissions should be sent in Microsoft Word format to **vesnik@ius.bg.ac.rs**, or submitted online through our website: <http://ojsnovi.ius.bg.ac.rs/index.php/Vesnik/index>. If illustrations, tables or non-standard fonts are needed, they should be included as separate files. Originals of translated texts can also be sent as PDFs.

Video abstracts for papers or recorded live interviews are also acceptable and will be published on the journal's social media profiles (YouTube, Facebook, Instagram etc.) once the issue they are related to is published online. Sending a video abstract or interview does not eliminate the author's obligation to send a written abstract and keywords, or the transcript of the interview. (If the interview is conducted in a language other than English or Serbian, a translation of the transcript to either of those languages is also required.) Videos and other large files can be sent over free file-sharing services (e.g. WeTransfer, FileMail) together with, or soon after the textual submission.

Deadlines for submissions are the 30th of April for the first issue and the 31st of October for the second. Authors will be notified when their submission is received.

Authors are obliged to follow international academic and ethical standards in the writing of their papers. By submitting a paper for publication, every author guarantees that the paper contains no copyright infringement, plagiarism or ethical misconduct, as well as that the paper has not been previously published, accepted for publication nor is under consideration for publication elsewhere, and that any work in progress versions will be removed or replaced with a link to the version published in the *HLH* if the paper is accepted for publication.

Аутори задржавају ауторско право на своме делу. Међутим, услов за објављивање у *Веснику њравне историје* јесте да аутори издавачу дозволе да објави дело, да гарантују право да ће *Весник* бити наведен као изворни издавач у случају поновног објављивања и да неискључиво уступе овлашћење на умножавање, те овлашћење да се текст учини доступним јавности и да се дистрибуира у свим облицима и медијима. Објављени текстови се дистрибуирају под условима лиценце „*Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)*”.

2. Форматирање и стил писања

Радови се пишу у фонту Times New Roman, величина 12. Текстови на српском се пишу ћириличним писмом. Текстови на енглеском могу да користе било британски или амерички варијетет енглеског језика, под условом да се један користи континуирано кроз цео рад.

Латинске и друге стране речи и изрази, као и интернет адресе, пишу се курзивом (*italic*), уколико је то могуће за писмо које се користи. За језике који не користе латинично или ћирилично писмо (нпр. грчки), молимо вас да користите фонт сличне величине и да фонт доставите уз свој рад.

Страна имена која се помињу у тексту, а која користе другачије писмо или транскрипцију од онога у тексту, треба да се при првом спомињању напишу у оригиналу у загради, курзивом. У даљим наводима користе се само транскрибована имена.

Пример: Као што истиче Игор Медведев (*Игорь Медведев*)...

Кад је цитат преведен с другог језика, треба навести и изворни текст уколико је могуће, било у главном тексту или у фусноти, у зависности од важности цитата. И обрнуто – за све цитате на било ком језику осим оног на коме је рад написан, морају се дати и преводи. Изузетак овоме су опште познате латинске речи и изрази, као што су *mutatis mutandis, de iure, a fortiori, et cetera*.

Не постоји минимална или максимална дужина рада, али рецензенти могу да сугеришу проширивање или скраћивање појединих целина у оквиру рада у зависности од важности за тему.

Ауторима је дозвољено да пишу у првом лицу једнине, првом лицу множине, или неутралним стилем, али би требало да кроз рад континуирано користе стил који су одабрали.

Ауторово име и презиме, са средњим словом, и академска титула се уписују у горњи леви угао. Презиме се пише великим словима – верзалом; може се користити редослед уобичајен у ауторовом матерњем језику. Установа на којој аутор студира или је запослен, ниво студија или друге афилијације и позиције, као и адреса електронске поште аутора, треба да буду написане у фусноти означеној звездицом. У истој фусноти аутор може, ако жели, додати и линкове за своје профиле на академским

Authors will retain the copyright in their work. It is, however, a condition of publication that authors transfer to the *Herald of Legal History* the non-exclusive right to publish the paper, to be cited as its original publisher in case of reuse, to reproduce, to make available to the public, and to distribute it in all forms and media. The published papers will be distributed under the „Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)“ license.

2. Formatting and Writing Style

Papers should be written using the Times New Roman font, size 12. Texts in Serbian should be written in the Cyrillic alphabet. Texts in English can use either British or American English, but one must be used consistently throughout the paper.

Latin and other foreign words and phrases, as well as internet addresses should be written in verso (italic), if available for the script in question. For languages that do not use the Latin or Cyrillic alphabet (e.g. Greek), please use a font of a similar size and include the font with your paper.

Foreign names mentioned in the text that use a script or transliteration different than the one the paper is written in should be given in the original in parentheses (and in verso) when they first appear in the text. In subsequent mentions, only the transliterated name should be used.

Example: As Igor Medvedev (*Игорь Медведев*) points out...

When quotations translated from other languages are given, the original should also be provided if possible, either in the main text or in a footnote, depending on the quotation's importance. And vice versa – translations should be provided for all quotations given in any language other than the one the paper is written in. An exception to this are widely known Latin words and phrases, such as *mutatis mutandis*, *de iure*, *a fortiori*, *et cetera*.

There is no minimum or maximum length for submissions, but the reviewers may still suggest expanding or shortening a section of the paper based on its relevance for the subject.

Authors are free to write either in first person singular, first person plural or in a completely neutral style, but the same style should be used consistently throughout the paper.

The author's first and last name, initials of the middle name(s), and academic title should be placed in the upper left corner. The last name should be capitalized; the order common in the author's native language can be used. The institution of study and/or employment, study level, or other affiliation and position, as well as the author's email address should be given in a footnote indicated by an asterisk. The authors may also include, in the same footnote, links to their profiles on academic websites – the site of the institution

сајтовима – сајту институције где је запослен, некој академској мрежи попут *ResearchGate*, *Orcid*, *Academia.edu* и сл.

Како би се обезбедила анонимност рада, молимо вас да не уписујете своје име нигде осим на страни на којој је наслов. Ако се позивате на неке од својих других објављених радова, молимо вас да приликом навођења поступате са њима као са радовима других аутора, а да их притом не истичете као своје.

Уколико рад представља део семинарског рада, мастер или докторске тезе, ако је резултат истраживања у оквиру неког научног пројекта, или је излаган на некој конференцији, ове податке треба што детаљније навести у истој фусноти у којој је ауторова афилијација, у засебном пасусу.

Уз чланке (за разлику од других врста радова) треба доставити и апстракт, дужине 100–150 речи, са 3–5 кључних речи подесних за потребе онлајн претраживања и индексирања.

У интересу аутора је да наслов и кључне речи што верније и концизније одражавају садржај рада. Цео рад, укључујући и резиме на страном језику, подлежу стручној лектури и анонимним рецензијама. Уредништво задржава право да прилагоди текст стилу и формату часописа.

На крају рада, после библиографије, наводе се на другом језику часописа (на енглеском ако је рад на српском и обрнуто) име аутора са фуснотом, наслов рада, сажетак (који може бити до 500 речи) и кључне речи. Ако нисте у могућности да их преведете самостално, молимо вас да то назначите како бисмо обезбедили превод.

Наслов треба да буде центриран, откуцан великим словима – верзалом, величина фонта 14. Поднаслови би такође требало да буду центрирани и откуцани верзалом, величина фонта 12, и нумерисани консекутивно арапским бројевима.

Уколико поднаслов има више целина, оне такође треба да буду обележене арапским бројевима, и то: 1.1 – малим обичним словима (фонт 12), 1.1.1 – малим словима у курсиву (фонт 11), итд. са мањим фонтом.

Аутори чланака (и приказа, ако имају друге референце осим књиге коју приказују) су у обавези да поднесу библиографију цитираних дела, фонт 11, на крају чланка. Листа треба да буде подељена на изворе (историјске и правне, тзв. примарне изворе) и литературу (тзв. секундарне изворе), по азбучном реду презимена аутора. Извори без (познатих) аутора треба да буду наведени пре оних с ауторима, у азбучном реду по наслову.

Уз преводе треба доставити кратак увод у којем ће се у основним цртама изложити, за изворе, природа, значај и контекст настанка преведеног текста, а за научне чланке основни подаци о аутору и значај преведеног текста. Увод треба да буде на језику на који се текст преводи, и по правилу не треба да буде дужи од једне странице.

where they are employed, an academic network such as ResearchGate, Orcid, Academia.edu, etc.

In order to ensure your paper's anonymity, please do not include your name anywhere except the title page. If you are referring to your other published works, please treat them as you would any other author's, without singling them out as your own.

If the article is a part of a seminary paper, master or doctoral thesis, if it is the result of research within a scientific project, or it has been presented at a conference, this information should be indicated with as much detail as possible in the same footnote with the author's affiliation, in the next paragraph.

For articles (unlike other types of submissions), an abstract 100–150 words long should be included, together with 3–5 keywords suitable for indexing and online search purposes.

It is in the author's interest that the title and key words reflect the content of the article as closely as possible. The entire paper, including the abstracts, shall be subjected to proofreading and peer review. The Editorial Board reserves the right to adapt texts to the journal's style and format.

At the end of the paper, after the bibliography, the author's name with the footnote, title of the paper, abstract (this time up to 500 words) and key words are submitted in the other language of the journal (Serbian if the paper is in English and vice versa). If you are unable to translate them yourself, please indicate so, and we will provide the translation.

The title should be centred, typed in capital letters, font size 14. The subtitles should also be centred, typed in capital letters, font size 12 and numbered consecutively by Arabic numbers.

If the subtitle contains more than one part, they should also be designated with Arabic numbers, as follows: 1.1. – with lowercase letters in recto, font 12, 1.1.1. – with lowercase letters in verso, font 12, etc.

Authors of articles (and book reviews, if sources other than the reviewed book are quoted) are obliged to submit a bibliography of cited references, font 11, at the end of the article. The list should be divided into primary sources (historical and legal sources) and secondary sources (literature), both listed in alphabetic order by the authors' last names. Sources without (known) authors should be listed before those with authors, in alphabetic order by title.

Translations should include a short introduction which should outline in basic terms, for primary sources, the nature, significance and the context in which the translated text was created, and, for scholarly articles, the basic information about the author and the significance of the translated text. The introduction should be in the language into which the text was translated, and, as a rule, should not exceed one page in length.

У интервјуима, пре прве реплике сваког појединачног учесника, треба да буду наведена пуна имена како интервјуисте, тако и интервјуисаног, а потом само у иницијалима. Интервјуи би требало да садрже кратак увод са биографским детаљима о интервјуисаном.

За навођење цитата у чланцима и приказима књига, молимо вас да пређете на упутство за стил навођења литературе који се налази у наставку. Референце у превођеним чланцима треба да остану у стилу који је коришћен у изворном тексту.

3. Стил навођења литературе

1. Књиге: пуно име и презиме аутора (с другим иницијалима, уколико их има) – курентом, наслов – курзивом, издавач (ако је познат) и место издавања – курентом, година издавања.

Ако је број страна назначен, треба га написати без додатака (попут стр., р., рр., ff., dd. и слично).

После места издавања не ставља се зарез.

Пример: Alan Watson, *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*, University of Georgia Press, Georgia 1993, 26.

Уколико књига има више издања, може се навести број издања у суперскрипту (нпр. 1993²), ако се аутору та чињеница чини битном.

Упућивање на фусноту треба да буде скраћено и нумерисано након броја стране.

Пример: Alan Watson, *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*, University of Georgia Press, Georgia 1993, 26, фн. 15.

Уколико се у књизи наводи више места издања, максимално се наводе три и раздвајају се цртом.

Пример: Jill D. Harries, *Law and Empire in Late Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge – New York – Melbourne 2004.

Уколико постоји више од једног издавача, максимално се наводе три и раздвајају се косом цртом.

Пример: Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића, књига I*, БИГЗ / Југославијапублик / СКЗ, Београд 1990.

2. Чланци у часопису: пуно име и презиме аутора (с другим иницијалима, уколико их има) – курентом, назив чланка – курентом, под наводницима, назив часописа (правних прегледа или друге периодике) – курзивом, број и годиште издавања, распон страна без икаквих додатака (као и код цитирања књига). Ако је назив часописа нарочито дуг, а цитира се више чланака објављених у њему, у загради се наводи скраћеница под којом ће се периодика надаље појављивати.

In interviews, both the interviewee's and the interviewer's full name should be used before each individual's first line, and initials should be used afterwards. Interviews should include a short introduction giving biographical information about the interviewee.

For references in articles and book reviews, please refer to the reference style guide below. References in translated articles should remain in the style used in the original text.

3. Reference Style

1. Books: author's first and last name (with other initials if present) in recto, title written in verso, publisher (if known) and place of publication in recto, year of publishing.

If the page number is specified, it should be written without any supplements (like p., pp., f., dd. or others).

The publisher's location should not be followed by a comma.

Example: Alan Watson, *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*, University of Georgia Press, Georgia 1993, 26.

If a book has more than one edition, the number of the edition can be stated in superscript (for example: 1993²) if the author finds that information relevant.

Any reference to a footnote should be abbreviated and numbered after the page number.

Example: Alan Watson, *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*, University of Georgia Press, Georgia 1993, 26, fn. 15.

If a publication lists more than one place of publication, a maximum of three should be listed in the reference, separated by dashes.

Example: Jill D. Harries, *Law and Empire in Late Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge – New York – Melbourne 2004.

If there is more than one publisher, a maximum of three should be listed, separated by slashes.

Example: Slobodan Jovanović, *Vlada Milana Obrenovića, knjiga I*, BIGZ / Jugoslavijapublik / SKZ, Beograd 1990.

2. Journal articles: author's first and last name (with other initials if present) in recto, article's title in recto with quotation marks, name of the journal (law review or other periodical publication) in verso, volume and year of publication, page range without any supplements (as in the book citation). If the name of a journal is particularly long, and multiple articles published in it are cited, an abbreviation should be offered in parentheses when it is first mentioned and used later on.

Пример: Sima Avramović, “Mixture of Legal Identities: Case of the Dutch (1838) and the Serbian Civil Code (1844)”, *Annals of the Faculty of Law in Belgrade – Belgrade Law Review* 4/2018, 13–37.

3. Када се цитира чланак у зборнику радова, име аутора и назив чланка се наводе као код часописа, а затим се наводе подаци о зборнику радова у истом формату као за књиге, и на крају распон страна, с тим што се после имена уредника у загради ставља скраћеница на истом језику на којем је објављен зборник – „ур” или „прир.”, на српском, „ed.” (односно „eds.” код више уредника) на енглеском, „Hrsg.” на немачком, итд.

Пример: Éva Jakab, “Financial Transactions by Women in Puteoli”, Paul du Plessis (ed.), *New Frontiers: Law and Society in the Roman World*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2013, 123–150.

4. Уколико постоји више аутора или уредника (до три), раздвајају се зарезом.

Пример: Paul Cartledge, Paul Millett, Stephen Todd (eds.), *Nomos: Essays in Athenian Law, Politics and Society*, Cambridge University Press, Cambridge – New York – Melbourne 2002³.

Уколико има више од три аутора или уредника, наводи се само име и презиме првог, уз додавање скраћенице речи *et alia* (*et al.*) курзивом.

Пример: Michael A. Livingston *et al.*, *The Italian Legal System*, Stanford Law Books, California 2015.

5. Уколико се у раду цитира само један текст одређеног аутора, код поновљеног цитирања тог текста, после првог слова имена и (целог) презимена аутора, следи само број стране и тачка (без додатака *op. cit.*, нав. дело и сл.).

Пример: A. Watson, 65.

Уколико се цитира више радова истог аутора, наслов се скраћује на највише три речи (не рачунајући предлоге, везнике и чланове).

Пример: A. Watson, *Legal Transplants*, 82. Или: S. Avramović, “Mixture of Legal Identities”, 25.

6. Уколико се цитира више страна које су тачно одређене, оне се раздвајају цртицом, после чега следи тачка.

Пример: G. Thür, 238–276.

Уколико се цитира више страна које се не одређују тачно, после броја који означава прву страну наводи се „и даље” с тачком на крају.

Пример: G. Thür, 244 и даље.

7. Уколико се цитира податак с исте стране из истог дела као у претходној фусноти, користи се латинична скраћеница за *Ibidem* у курзиву, с тачком на крају (без навођења презимена и имена аутора).

Пример: *Ibid.*

Example: Sima Avramović, “Mixture of Legal Identities: Case of the Dutch (1838) and the Serbian Civil Code (1844)”, *Annals of the Faculty of Law in Belgrade – Belgrade Law Review* 4/2018, 13–37.

3. When an article from an edited volume is cited, the name and title are written in the same way as for journal articles, followed by the data about the volume in the same format as for books, and a page range, but the names of the editors are followed by an abbreviation in parentheses in the language of the book – “ed.” (or “eds.” for multiple editors) in English, “Hrsg.” in German, etc.

Example: Éva Jakab, “Financial Transactions by Women in Puteoli”, Paul du Plessis (ed.), *New Frontiers: Law and Society in the Roman World*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2013, 123–150.

4. If there is more than one author or editor of a book or article (three at most), their names should be separated by commas.

Example: Paul Cartledge, Paul Millett, Stephen Todd (eds.), *Nomos: Essays in Athenian Law, Politics and Society*, Cambridge University Press, Cambridge – New York – Melbourne 2002³.

If there are more than three authors or editors, only the first name should be cited, followed by abbreviation *et alia* (*et al.*) in verso.

Example: Michael A. Livingston *et al.*, *The Italian Legal System*, Stanford Law Books, California 2015.

5. Repeated citations of a single work by the same author should include only the first letter of his or her name, last name and the number of the page.

Example: A. Watson, 65.

If two or more references to the same author are cited, the title should be abbreviated to up to three words (not counting prepositions, conjunctions or articles).

Example: A. Watson, *Legal Transplants*, 82. Or: S. Avramović, “Mixture of Legal Identities”, 25.

6. If more than one page is cited from a text and they are specified, they should be separated by a dash, followed by a period.

Example: G. Thür, 238–276.

If more than one page is cited from a text, but they are not specifically stated, the number which notes the first page should be followed with “etc.”

Example: G. Thür, 244 etc.

7. If the same page of the same source was cited in the preceding footnote, the Latin abbreviation for *Ibidem* should be used, in verso, followed by a period.

Example: *Ibid.*

Уколико се цитира податак из истог дела као у претходној фусноти (али с различите стране) користи се латинична скраћеница за *Ibidem*, наводи се одговарајућа страна и ставља тачка на крају.

Пример: *Ibid.*, 69.

8. Објављени предмодерни правни извори цитирају се у складу са правилима за цитирање савремених издања, као било која друга књига.. Уколико су у питању извори са стандардизованим системом цитирања (нпр. *Corpus Iuris Civilis*, Библија) користе се стандардизоване скраћенице.

9. Закони и други прописи се наводе пуним називом – у куренту, потом се наводи гласило у коме је пропис објављен – курзивом (нпр. *Службени гласник*), а после зареза број и година објављивања, поново у куренту. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања, после црте, наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати.

Пример: Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 28. јуна 1921. године, *Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, година III, бр. 142/21.

Уколико је пропис измењиван и допуњаван, наводе се сукцесивно бројеви и године објављивања измена и допуна.

Пример: Закон о основама система васпитања и образовања, *Службени гласник РС*, бр. 62/03, 64/03, 58/04 и 62/04.

10. Чланови, ставови и тачке прописа се наводе редним бројевима. Речи „члан”, „став” и „тачка” се могу скратити на „чл.”, „ст.” и „тач.”, и ауторима који наводе велики број чланова саветујемо да се тога придржавају.

Пример: члан 5. став 2. или чл. 5, ст. 2, тач. 3. или чл. 5, 6, 9. и 10. или чл. 4–12, итд.

11. Навођење судских одлука треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).

12. Навођење необјављених извора (архивске грађе) треба да садржи наслов изворног документа што је могуће прецизније, праћен именом архива у којем се чува, називом фонда, групе списа или збирке, уз одговарајућу ознаку документа коју користи дотични архив (укључујући број фонда, фасцикле и сл.); у случају понављања, приликом првог помињања може се навести акроним или скраћеница под којим ће се извор даље појављивати.

13. Цитирање веб страница, сајтова и електронских књига треба да садржи назив цитираног текста, адресу интернет странице исписану курзивом и датум последњег приступа страници.

Пример: European Commission for Democracy through Law, Opinion on the Constitution of Serbia, [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD\(2007\)004-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD(2007)004-e.asp), приступљено 24. марта 2020.

If the same source (but *not* the same page) was cited in the preceding footnote, the Latin abbreviation for *Ibidem* should be used, in verso, followed by the page number and a period.

Example: *Ibid.*, 69.

8. Pre-modern legal sources that have been published should be cited according to their modern-day editions, like any other book. In case of sources with a standardized citation system (e.g. the *Corpus Iuris Civilis*, the Bible) the standard abbreviations should be used.

9. Statutes and other regulations published in modern-day official publications should be provided with a complete title in recto, followed by the name of the publication (e.g. official gazette) in verso, and then the number (volume) and year of publication in recto. In case of repeated citations, an acronym should be provided on the first mention of a given statute or other regulation.

Example: Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 28. juna 1921. godine, *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, godina III, br. 142/21.

If the statute has been changed and supplemented, numbers and years should be given in a successive order of publishing changes and additions.

Example: Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja, *Službeni glasnik RS*, br. 62/03, 64/03, 58/04 i 62/04.

10. Articles of the cited statutes and regulations should be denoted as follows:

Example: Article 5 (1); Articles 4–12.

The word “article” can be abbreviated to “art.,” and we advise authors referring to a large number of articles to do so.

11. Citation of modern court decisions should contain the most complete information possible (category and number of the decision, date of decision, the publication in which it was published).

12. Citation of unpublished sources (archive materials) should contain the title of the source document as precisely as possible, followed by the name of the archive in which it is kept, the name of the fonds, record group or collection, and the document signature number used by the archive in question (complete with the number of the fonds, folder etc.); in case of repeated use, an acronym or abbreviation can be provided on first mention.

13. Citations of web pages, websites or e-books should include the title of the text, source address (URL) in italic, and the date of the most recent access.

Example: European Commission for Democracy through Law, Opinion on the Constitution of Serbia, *[http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD\(2007\)004-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD(2007)004-e.asp)*, last visited on 24.3.2020.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
34(091)

ВЕСНИК правне историје = Herald of Legal
History / главни уредник Нина Кршљанин. –
[Штампано изд.]. – Год. 1, бр. 1 (2020)– . . - Београд
: Правни факултет Универзитета у Београду, 2020–
(Београд : Донат граф). – 24 cm

Полугодишње. – Друго издање на другом медијуму:
Весник правне историје (Online) = ISSN 2738-0963
ISSN 2738-0955 = Весник правне историје
(Штампано изд.)

COBISS.SR-ID 28109833